

İÇİNDEKİLER

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ'NDEKİ BAZI FONLAR ve EL DOKUMACILIĞI İLE ALAKALI BELGELERE DAİR
SOME DOCUMENTS ABOUT SOME FUNDS AND WEAVING IN THE PRIME MINISTRY OTTOMAN ARCHIVE

Uzman Ahmet AYTAÇ ... 1

2. BOLU'DAKİ (1838-1850) AİLE YAPISI
FAMILY LIFE IN BOLU BETWEEN (1838-1850) YEARS

Yrd. Doç. Dr. Samettin GÜNDÜZ ... 11

3. TÜRKLER ve YAZI
TURKS and HANDWRITING

Yrd. Doç. Dr. Vefa KURBAN ... 15

4. BÜYÜK UYGUR DEVLETİ DÖNEMİNDE "ARP ÇALGISI"
"THE HARP" IN GREAT UIGHUR STATE AGE

**Doç. Dr. Feyzan Göher VURAL
Dr. Timur VURAL ... 25**

5. KURTLAR VADİSİ PUSU DİZİSİNDEKİ MURO KARAKTERİ ve AKP'NİN "KÜRT AÇILIMI"NDAKİ ROLÜ
THE ROLE OF AKP'S IN THE "KURDISH EXPANSION" AND THE CHARACTER OF MURO IN THE ARRAY OF THE VALLEY OF THE WOLVES

Taylan MARAL ... 31

6. KARABAĞ MESELESİ ve ULUSLARARASI BOYUTU
KARABAKH QUESTION and ITS INTERNATIONAL DIMENSION

Doç. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ ... 49

7. 21. YÜZYIL ENERJİ SAVAŞLARINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN YERİ ve ÖNEMİ
THE ROLE AND IMPORTANCE OF TURKISH REPUBLICS IN ENERGY WARS OF 21. CENTURY

Çağrı Kürşat YÜCE ... 61

8. BALKANLARDA, KAFKASLARDA ve GÜNEYİMİZDE, NELER OLUYOR?
WHAT'S HAPPENING IN BALKANS, CAUCASIA AND IN SOUTH OF TURKEY?

Deniz KAÇAĞAN ... 77

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ ... 81

TÜRKİYE ile AZERBAYCAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ ... 82

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ'NDEKİ BAZI FONLAR ve EL DOKUMACILIĞI İLE ALAKALI BELGELERE DAİR

*SOME DOCUMENTS ABOUT SOME FUNDS AND WEAVING IN THE PRIME
MINISTRY OTTOMAN ARCHIVE*

Ahmet AYTAÇ

*Uzman, Selçuk Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya
Specialist, Turkish Handcraft Research and Application Center, Selcuk University, Konya
aaytac@selcuk.edu.tr*

ÖZET

Türk el dokumacılığı ile alakalı günümüze kadar yapılan araştırmalar genellikle eser üzerindeki incelemeye dayalı çalışmalardır. Oysa Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde dokumalarla alakalı çok sayıda belge vardır. Çalışmanın makale/bildiri ile kısıtlı olmasından dolayı dokumayla alakalı belgeleri ihtiva eden 15 fon konu olarak seçilmiştir. Her fon, bir adet belge ile örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Belge, Dokuma, Osmanlı.

ABSTRACT

Done researches, which is about Turkish hand-weaving, until today usually based on the work on the examined studies. However, there are many documents about weavings in the Prime Ministry Ottoman Archives. Because of limited paper/reports, 15 funds was choosen as a subject about weavings. Each fund one exemplified by the document.

Keywords: Archive, Document, Otoman, Weaving.

GİRİŞ

Arşivlerde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar olan dönemle ilgili çok az miktarda belge vardır. Kanunî'den itibaren yoğunluk her geçen devirde artmakta ve 1922 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Tanzimat ile birlikte devletteki bürokratik yapının nezaretler düzeyinde oluşması neticesinde evrak üretimi arttığından bu tarihten sonraki belgelerin sayısı oldukça kabarıktır.

Türk halı ve kilimciliğini doğrudan ilgilendiren yayınlarda genelde konu, sanat tarihi ve kültürel açıdan makro düzeyde ele alınmıştır¹. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle yörede ya da müzede dokumaların teknik, desen, vb. yönlerden incelenmesi temeline dayalı alan çalışmalarıdır².

Osmanlı döneminde dokumacılık oldukça önemli bir sektördü ve Avrupa'nın bile bu sektöre yoğun ilgisi vardı. XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik ilişkileri olan Batı Avrupalı büyük devletlerin bir yandan kapütülasyonları kendi ülkeleri açısından daha avantajlı kılmağa çalışırken, öte yandan imparatorluğa zaman zaman gönderdikleri ticari ajanları ve konsolosları yardımıyla Osmanlı pazarlarında fiyat, kalite koşullarını izledikleri buna göre de ticari faaliyetlerini yönlendirdikleri bilinmektedir³. Ustaların, sanatçıların tezgâhı palet, düğümleri fırça gibi kullanarak düşünce heyecan, sevinç, hüznün vb. gibi duygularını estetize ederek yansıttığı, bazı mesajlar aktardığı bu halılar Anadolu ve çevresi Türk halı sanatının çeşitli dönemlerde Konya ve dışında yapılmış çok sayıda örneği bulunduğunu ortaya koymaktadır⁴. Arşivde çok fazla sayıda fon olmasına rağmen araştırmada konu, Cevdet Tasnifi, İradeler, Maliyeden Müdevver Defterler, Yıldız Defterleri, Dahiliye Nezareti Belgeleri, Hariciye Nezareti Belgeleri, Hatt-ı Hümayunlar, Meclis-i Vala Evrakı, Sadaret Mektubî Kalemi, Meclis-i Vükela Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı, Bab-ı Ali Evrak Odası, İbnülemin Evrakı, Hazine-i Hassa Evrakı, Maarif Nezareti Belgeleri gibi on beş defter dikkate alınarak bunlarla alakalı birer adet örnekle sınırlandırılmıştır.

1. Bab-1 Ali Evrak Odası

Sadaret'in diğer nezaret ve devlet daireleri ile yaptığı bütün resmî yazışmalar bu merkezden tanzim ve idare edilirdi. Bâb-1 Âlî Evrak Odası H. 24 Şevval 1277/M. 5 Mayıs 1861 tarihli bir nizamnâme ile kurulmuştur.

Bu fona ait belgeler muntazam tertip edilmiş dosyalar halinde olup 350.000 adet belgeyi

1 ÖZTÜRK, İsmail, "Türkiye'de Halı ve Kilimciliğin Kaymakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar", Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 4-7 Kasım 1997.

2 AYTAÇ, Ahmet, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair", S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk., II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.

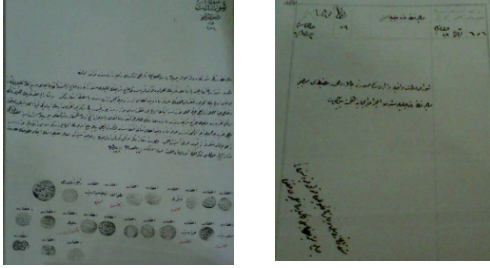
3 İNALCIK, Halil, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pamuk Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1979-1980 özel sayı, s. 12-14.

4 BARIŞTA, H. Örcün, "Halı Sanatının Bazı Azeri, Türkmen, Kırgız ve Kazak Örnekleriyle Benzerliklerine Dair", 3. International Symposium Azerbaijan Carpet And Traditional Applied Arts, Ministry of Culture of the Republic of Azarbaijan, Baku-Elm-2005, s.102.

ihtiva eder⁵.

Örnek:

Fotoğraf 1. - 2.

Bâb-ı Âli Evrak Odası, 221 dosya, 16547 gömlek numaralı, 1892 tarihli belgede “Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın Gelibolu'da Kavak karyesindeki cami' -i şerif kilimlerinin tamir edilmesi”nden bahsedilmektedir.

2. Cevdet Tasnifi

Muallim Cevdet'in öncülüğünde oluşturulan komisyonca yapılan tasniftir. 1932-1937 yıllarında konulara göre bir tasnif yapılmıştır. Miladi 1553-1904 tarihlerini içeren Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dâhiliye, Darphane, Evkaf, Eyalet-i Mümtaze, Hariciye, İktisat, Maarif, Maliye, Nafia, Sıhhiye, Saray, Tımar ve Zaptiye bölümlerinden oluşmaktadır.

Örnek:

Fotoğraf 3. - 4.

Cevdet Tasnifi, Askeriye evrakı, 945 dosya, 41018 gömlek numaralı, 1787 tarihli belge “Cebehane için Kütahya Eyaletleri'ndeki kazalardan mübayaası müretteb olan deve kilimi, sayisane kilimi ve un çuvalından Uşak ve Denizli ahalişi zimmetlerinde kalan kısmın mübayaası ve irsalı” ile alakalıdır.

3. Dahiliye Nezareti Belgeleri

Dahiliye Nezareti'nin görev alanı içişlerine müteallik konulardır. Emniyet-i Umumiye, Muhaberât-ı Umumiye, Matbuât, Heyet-i Teftişiye gibi kalemlerce işlerini yürüten Dahiliye Nezareti'nin bu birimlere ait evrak grupları, memur tayinleri, asker ve jandarma tensiki, çekirge

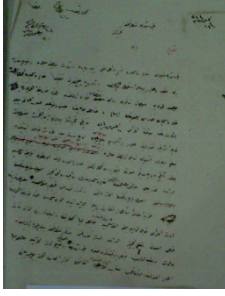
5 ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2000, s. 185; AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, İstanbul, 1993.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

istilası, sansür, çete faaliyetleri, mezhep çatışmaları, asayiş vukuatı, doğal afetler ve zarar gören ahaliye yapılan yardımlar, surre alaylarının hazırlıkları, arkeolojik kazı izinleri vb. konuları ihtiva eder⁶.

Örnek:

Fotoğraf 5.

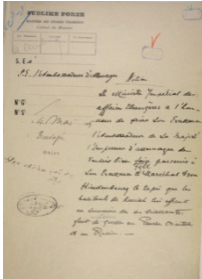
Dahiliye Tasnifi, Mektubî Kalemi evrakı, 2104 dosya, 118 gömlek numaralı, 1898 tarihli belgede “Kırşehir'e halı ve seccade ve halis boya imali için Hereke'den usta göndermek mümkün olmadığından Kayseri'den usta gönderileceği ve gerekirse usta yetiştirileceği” bildirilmektedir.

4. Hariciye Nezareti Belgeleri

Hariciye Nezareti Arşivi, Tanzimat ile birlikte teşkilatlanan Hariciye Nezareti'ne paralel olarak oluşan “merkez arşivi” ile sefaret ve konsolosluklarda teşekkül eden “taşra arşivi” olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

Çok az miktarda Tanzimat öncesi döneme ait evrak bulunmakla birlikte merkez ve taşra arşivlerindeki evrak, Tanzimat sonrası seksen yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Hariciye Nezareti fonunda, siyasi, hukukî, idarî konulardaki çok önemli meselelerin yanı sıra, ticaret anlaşmaları, sefaret ve şebhenderliklerle yapılan yazışmaları içerir⁷.

Örnek:

Fotoğraf 6.

Hariciye Nezareti Tasnifi, Siyasi Kalemi, 2409 dosya, 9 gömlek numaralı, 04.05.1915 tarihli belge “Ard arda kazandığı zaferlerden dolayı Konya halkı tarafından hediye edilen halının

6 ANONİM, a.g.e., s. 238-241.

7 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>, 12.01.2011.

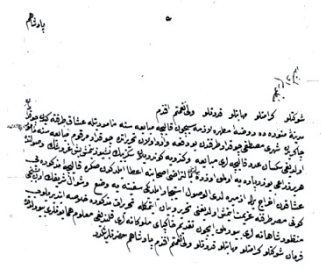

İmparator tarafından Mareşal Hindenburg'a gönderilmesi ricasıyla Almanya Sefareti'ne muhtıra⁸'yı içermektedir.

5. Hatt-ı Hümayunlar

“Hatt-ı hümayun” terim olarak padişahın el yazısını ifade eder. Padişahın emirleri olan Hatt-ı Hümayunlar, I. Mahmud'dan, II. Mahmud devri sonuna kadar olan 112 senelik dönemi ihtiva etmekle beraber, vesikaların çoğu, III. Selim ve II. Mahmud devirlerine aittir. Ancak çok az sayıda I. Mahmud'dan önceye ve II. Mahmud devrinden sonraya ait belgede vardır.

Örnek:

Fotoğraf 7.

Hatt-ı Hümayun, 1402 dosya, 56667 gömlek numaralı, 1793 tarihli belgede “Ravza-i Mutahhara için Uşak'ta yapılan kalıçelerin gönderildiği” yazmaktadır.

6. Hazine-i Hassa

Tanzimat'ın getirdiği merkezîyetçi sisteme uygun olarak padişaha ait bütün gelirler, devletin esas hazinesine aktarılmış ve karşılığında masraflar için her ay ve-tiril-mek üzere padişaha maaş bağlanması kararı alınmıştır. Başta Enderun-ı hümayûn olmak üzere sarayda çalışan tüm görevlilerin maaşları, Darphane-i Âmire'nin masrafları, Matbah-ı Âmire (sarayın her türlü yiyecek ve erzak harcamaları için yapılacak ödemeler), saray ile kasr-ı hümayûnların mefruşatı, tamirleri, padişahın isteği üzerine inşa edilecek binaların inşa masrafları, sûr-ı hümayûn ile vilâdet-i hümayûn masrafları, bendegâna verilecek hediyelerin bedelleri ve sair harcamalar, padişaha yapılan bu tahsisattan karşılanmaktaydı.

Örnek:

Hazine-i Hassa Evrakı, 22548 gömlek numaralı belgede “Veliefendi Bez Fabrikası'na alınan dokuma tezgâhlarının kurulması için yapılan masraflar”dan bahsedilmektedir.

7. İbnülemin

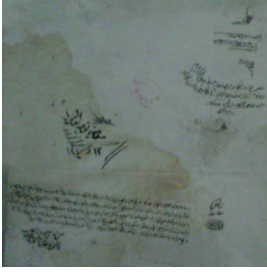
İbnülemin Mahmud Kemal'in başkanlığında kurulan tasnif heyeti, 1921 yılından itibaren belgeleri konularına göre tasnif etmiştir. İbnülemin Tasnifi 23 ana bölüm altında toplanmış olup, her konu kendi bölümü içinde kaba bir kronolojik sıra takip etmektedir.

8 Enver Paşa eliyle Mareşal Hindenburg'a hediye edilen halı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

Örnek:

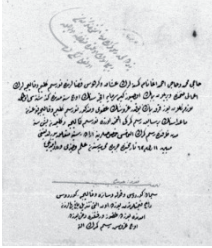
Fotoğraf 8.

İbnülemin Tasnifi, Evkaf Evrakı, 38 dosya, 4364 gömlek numaralı, 1709 tarihli belge “Musul’da ulema, sadat, mezarata vakf edilmiş olan boyahane hasılatından muhassas mahlul maaşın Muhteşem’e tevcihi hakkında Musul Kadısı Hafız Osman Efendi’nin yazdığı arz” ile alakalıdır.

8. İradeler

Hatt-ı Hümayunların devamı niteliğindedir. İrade padişah emrini ifade etmektedir. Sadaret evrakının önemli bir kısmını oluşturan iradeler; mütalâasına ihtiyaç duyulan husus hakkında padişahın emrini ihtiva eden 1839-1923 arasındaki belgelerdir.

Örnek:

Fotoğraf 9.

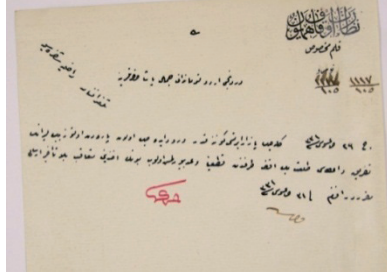
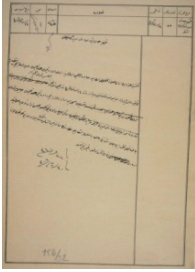
İradeler, Dahiliye Evrakı, 235 dosya, 14217 gömlek numaralı, 1850 tarihli belge “Uşak ve Gerdus imalatı olarak nevresim kalıçelerden sehm-i gümrük alınmaması hakkındaki imtiyaz müddetinin uzatılması” hakkındadır.

9. Maarif Nezareti

1261/1845 yılında önce bir Maarif Meclisi teşkil edilmiş, daha sonra da 1273 / 1857 yılında Maarif Nezareti kurulmuştur. Arşiv’de bulunan Maarif Nezareti belgelerinin içinde, Maarif Meclisi dönemine ait belgelere de rastlanmaktadır. Bu sebeple nezaret öncesine ait olmasına rağmen bir kısım belge bu fon içinde mütalâa edilmiştir.

Örnek:

Fotoğraf 10. - 11.

Maarif Nezareti Tasnifi, Mektubi Kalemî, 156 dosya, 32 gömlek numaralı, 1893 tarihli belgede “Konya İdadisi için istenen kilimlerin, meclis-i idare-i vilayetçe bedeli belirlenip, nezaretten izin alındıktan sonra satın alınması⁹”ndan bahsedilmektedir.

10. Maliyeden Müdevver

Tapu tahriri defterlerini özelliklerini taşır. Maliye Bakanlığı’ndan 1945 yılında yığın halinde devralınan 26.000’e yakın defterin tasnifidir. Muhtelif maliye kalemlerine ait defterler olduğu gibi, arazi tahriri, saray, yeniçeri vs. gibi diğer cins defterleri de kapsamaktadır¹⁰.

Örnek:

Fotoğraf 12.

Maliyeden Müdevver Evrakı, 13211 gömlek numaralı belge “... Selanik’den Londra sergisine gönderilecek kalıçe esmanı, aşar ihalat vesair hususat-ı maliyeye dair mülhakattan mevru devair-i merkezîyeden muamelenin evrakının tarih ve numarası ve envai ve mevaddı ve sevki tarihini ve muamelata dair kalem sıra numarasıyla yapılan kayıtları muhtevi evrak kayıt defteri”dir.

11. Meclis-i Vala Evrakı

Meclis-i Vala tarafından Sadaret’e takdim edilen mazbatalar, Sadaret adına Meclis-i Vala tarafından çeşitli makamlara yazılan tahrirat ile tezkire-i samîler ve Sadaret ile Meclis-i Vala arasındaki yazışmalara ait belgeler bu evrakı oluşturur.

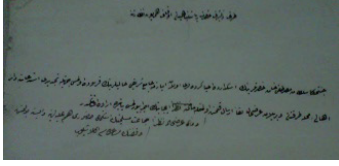
9 AYTAÇ, Ahmet; BÜYÜKKAYAER K., Birsen, a.g.b., s. 41-50.

10 ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010, s. 266.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

Örnek:

Fotoğraf 13.

Meclis-i Vala Evrakı, 463 dosya, 11 gömlek numaralı, 1864 tarihli belge “Ayazma Cami-i Şerifi halılarının tamiri” hakkındadır.

12. Meclis-i Vükela Mazbataları

Meclis-i Vükela; sadrazamın riyâseti altında şeyhülislâm ile nâzırlardan mürekkep olan ve devletin iç ve dış siyasetinde ve mühim işlere müteallik hususlar hakkında karar veren meclisin adıdır. Bu meclise, “Meclis-i Has” veya “Meclis-i Hass-ı Vükela”da denirdi ki bugünkü manada “Bakanlar Kurulu” demektir.

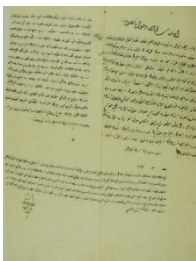
Örnek:

Meclis-i Vükela Mazbataları Defterleri, 119 Dosya, 49 Gömlek Numaralı, 1326 Tarihli Belge “Uşak'ta bulunan üç adet halı fabrikasına yönelik tecavüzatın tahkikiyle olaya sebep olanlar hakkında gerekli muamelenin icrası” hakkındadır.

13. Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri

Sadrazam tarafından çeşitli makam ve kişilere yazılan resmi mektuplar ve önemli işlere ait emirler bu kalem tarafından yazılır ve kalemi “Mektubî Efendi” adı verilen sadrazam mektupçusu yönetirdi. Sadaret'in İstanbul'daki nezaret ve dairelerle yaptığı yazışmalar ve taşrada bulunan mülkî, askerî, adlî her türlü resmi makama yazılan ve bu makamlardan gelen şukka, kâime, mazbata, ilâm ve mektuplar bu kalemedir¹¹.

Örnek:

Fotoğraf 14.

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı, 220 Dosya ve 82 Gömlek Numaralı 1861 Tarihli Belge “Mültezim Fertekli Mehmed Ağa'nın Sarraf Zanyaoğlu Yorgi'ye kefaletten vaki borcunun vekilince kökboyası tarlasının satılarak tahsil edilmesi istenmesi üzerine beliren anlaşmazlığın

11 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog.12.01.2011>.

Niğde'de halli" hakkındadır.

14. Şura-yı Devlet Evrakı

Şura-yı Devlet'e gelen ve giden evrak, evrak odasında, geldiği devâir ya da vilayetler itibariyle ilgili defterine hulâsaten kaydedilerek konusuna göre ait olduğu daireye gönderilirdi.

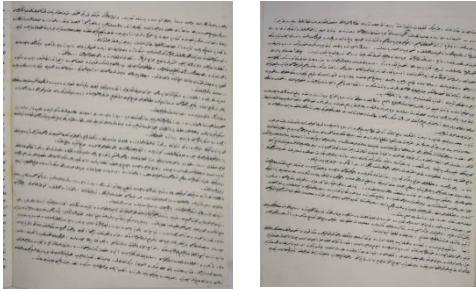
Örnek:

Şurâ-yı Devlet Evrakı, 1229 Dosya, 9 Gömlek Numaralı, 1911 Tarihli Belge "Pamuk ve ipek ile dokuma bez fabrikası inşa etmek ve işletmek üzere Mensucat-ı Osmaniye Şirketi ünvanıyla teşkil edilecek şirketin nizamnamesinin gönderildiği" ile alakalıdır.

15. Yıldız Defterleri

Abdülhamid devrinde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan fondur. Yıldız Arşivi'nde oluşan belgeler beş grupta ele alınmıştır.

Örnek:

Fotoğraf 15. - 16.

Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı, 215 Dosya, 60 Gömlek Numaralı, 1902 Tarihli Belge "Halı dokumacılığı ile şöhret bulmuş şehirlerde Konya'da olduğu gibi bir sergi açılmasının faydalı olacağına dair Konya Vilayeti'nin maruzatı" hakkındadır.

SONUÇ

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan malzemenin tamamının tasnif çalışmamış halen bitmemiştir. Ancak mevcut arşivin çoğunluğu tasnife tabi tutulup araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Cevdet Tasnifi, İradeler, Maliyeden Müdevver Defterler, Yıldız Defterleri, Dahiliye Nezareti Belgeleri, Hariciye Nezareti Belgeleri, Hatt-ı Hümayunlar, Meclis-i Vala Evrakı, Sadaret Mektubü Kalemi, Meclis-i Vükela Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı, Bab-ı Ali Evrak Odası, İbnülemin Evrakı, Hazine-i Hassa Evrakı, Maarif Nezareti Belgeleri içerisinde o döneme ait çok sayıda belge vardır. Kuşkusuz çalışmaya konu alınan fonların dışındaki evrakta da dokumalarla alakalı belgeler mutlaka var.

Dokumalarla alakalı arşiv fonlarından bir kısmını gözler önüne sermek ve bu fonlardaki

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

evraklardan örnek vermek adına yapılan bu araştırma ile en küçük bir meseleyi bile yazılı hale getirip saklama geleneğinin hâkim olduğu Osmanlı Devlet geleneğinde arşivciliğin ne kadar önemli olduğu dokumalar bakımından da anlaşılmış olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, İstanbul, 1993.
- ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010, s. 266.
- ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2000, s. 185.
- AYTAÇ, Ahmet, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair”, S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.
- BARIŞTA, H. Örcün, “Halı Sanatının Bazı Azeri, Türkmen, Kırgız ve Kazak Örnekleriyle Benzerliklerine Dair, 3. International Symposium Azerbaijan Carpet And Traditional Applied Arts, Ministry of Culture of the Republic of Azarbaijan, Baku-Elm-2005, s.102.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pamuk Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, OTDÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1979-1980 özel sayı, s. 12-14.
- ÖZTÜRK, İsmail, “Türkiyede Halı ve Kilimciliğin Kaymakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar”, Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 4-7 Kasım 1997.
- <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>, 12.01.2011.
- <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>.12.01.2011.

BOLU'DAKİ (1838-1850) AİLE YAPISI

FAMILY LIFE IN BOLU BETWEEN (1838-1850) YEARS

Samettin GÜNDÜZ

*Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi-Türkistan
Assist. Prof. Dr. , International Hodca Ahmet Yesevi University, Turkistan*

samettin_tr@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, 1838-1850 yılları arası Bolu Şer'iyeye Sicil Tereke Kayıtlarına göre Bolu ailesinin yapısı analiz edilmiştir. Bu dönemde Bolu ailesinde kişi ve çocuk sayısına göre çekirdek aile olduğunu göstermektedir.

Yapılan evliliklere göre Bolu ailesinde tek eşliliğin tercih edildiğini, çok eşli evliliğin tercih edilmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Evlilik, Şeriye Sicilleri, Tereke Kayıtları.*

ABSTRACT

In this study, the structure of a typical Bolu family between the years of 1838 to 1850 has been investigated according to Bolu registration books. The findings show that Bolu family was a core family in nature in this period with respect to the number of children and mature people within the family.

Furthermore, it iterates the fact that monogamy was widespread and preferred then in Bolu families rather than polygamy.

Keywords: *Family, Marriage, Registration Books, Tereke Books.*

GİRİŞ

L. Play aileyi, 'toplumun en küçük birimi' olarak tanımlar. Gökçe ise, aileyi ekonomik ve toplumsal birliktelik olduğunu kabul etmiş, ana-baba-çocuklar ve tarafların kan akrabalıklarından oluşan ekonomik ve toplumsal bir birliktelik olarak tanımlamaktadır. ¹

Ailenin ortaya çıkardığı her birlikteliğin kendisine özgü norm ve değerleri bulunmaktadır. Bu değerler zamanla değişmiş olsa da aile güçlü bir şekilde birlikteliğini koruyabilme gücünü gösteren bir sosyal kurumdur. Aile, insanın en derin ve köklü, kısmen organik nitelikteki özelliklerine dayanan, bütün insan toplumlarında bulunan evrensel kurumdur. ² Zimmerman ise aileyi cinsi hayat, müessese, siyasi ve dini bakımlardan kolektif, kültürel bir teşekkül ve cemiyetin temel hücresi olarak tanımlamaktadır. ³ Bu duruma göre ailenin standart tanımının olmadığı antropolojik ve etnolojik araştırmalarda görülmektedir.

Ailenin evrensel kimliğinin öne çıkması, üstlenmiş olduğu çok yönlü ortak görevlerden dolayıdır. Ailenin görevleri nüfusu yenileme, milli kültürü gelecek nesillere taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarını yerine getirmesinden oluşmaktadır.⁴

Tarihte değişen şartlara göre yapısal değişimlerle ailenin sorumluluk alanını daraltan yeni kurum ve kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bunlar çocuk bakıcılığı, kreşler ve anaokulları gibi birimlerdir. Ailenin fonksiyonlarını paylaşan kurum veya kuruluşların hiçbir zaman ailenin fonksiyonlarını yerine getirilmesinde başarılı olamamıştır. Tarihin farklı dönemlerindeki değişimler aileyi olumsuz etkileyerek çözülmesine neden olmuştur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen aile önemini kaybetmediği gibi yerine alternatif bir kurum da inşa edilememiştir. Ailedeki çözümlere karşı aileyi korumak amacıyla dünyanın değişik ülkelerinde kanunlar çıkartılmıştır. Buna karşılık aileyi yok etmeye çalışan bazı ülkelerde olmuştur. ⁵

Bu çalışmada Kastamonu sancağına bağlı Bolu ili 1838-1850 arası Bolu Şeriye sicili tereke kayıtları incelenmiştir. Osmanlı Şeriye Tereke Kayıtlarında geçen geleneksel Bolu ailesinin sosyo-kültürel yapısı sosyolojik açıdan değerlendirilmiştir.

Aile Yapısı

Aile, toplumların genel görünümü hakkında bilgi vermektedir. Ailenin sosyo-kültürel yapısındaki niteliklerin toplumda görülmesi doğaldır. Toplumlardaki farklılıkların ortak paydası her zaman aile olmuştur. Aileye bazı toplumlar daha fazla önem vermiştir. Tarihte aileye önem veren toplumlar güçlü sosyolojik yapısıyla örnek olmuşlardır. Kadına önem veren Türkler güçlü aile inşa ederek tarihte güçlü toplum olarak tarihte yerini almıştır. Günümüz dünyasında güçlü aileye sahip olan toplumların geleceği güvence altında kuvvetli bir sosyal ilişki ve kurumsal

1 Gökçe, B.Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniversitesi, Yay. Ankara,1976, S. 48.

2 Dönmezer,S, Sosyoloji,Beta Yay. Ankara 1984,S.214.

3 Zimmarmen,C:C. Yeni Sosyoloji Dersleri.(Çev.A.Kurtkan)İst. 1964, S.211.-S.64

4 Erkal, M.,Sosyoloji, Der Yay.İst., 1999, S.100, Kafesoğlu,İ.,Türk Milli Kültürü, Türk Yurdu Yay.,İst. 1984.S.258, Bolu Şer'iye Sicilleri, 42/875 " "...1257-1260/1841-1844

5 Erkal, M.,Sosyoloji, Der Yay.İst., 1999, S.100

yapının olduğu kabul edilmektedir.

Türk toplumunda, aile kurumunun önemi, aile ile ilgili terimlerin fazlalığından anlaşılmaktadır. Türk toplumunda kadının önemli yeri olduğu ve yüksek bir statüye sahip olduğu bilinmektedir. Buna belirgin örnek olarak, Türk devletlerinde başkanlık yapan, siyasete yön veren, meclislere katılan bilim adamı ve yönetici kadınlar vardır 5 .Türk toplumunda ailenin kutsal olarak kabul edilmesi geleneksel aile yapısını öne çıkarmıştır. Türk ailesi ana-baba, çocuklar, büyükan ve büyükbabadan meydana gelmektedir. Bu ailede bazen amca ile halanın da yer aldıkları kayıtlarda görülmektedir 6. Tarihsel süreçte Türkler geniş aile yapısına sahiptir. Bolu aile yapısının klasik Türk aile yapısının özelliklerini taşıdığı Şer'îye sicillerinde görülmektedir.

Bu kayıtlara göre Bolu aile yapısının nicel ortalaması 4.4'e nüfustan teşekkül ettiği göstermektedir. Ayrıca çocuklar arasındaki cinsiyet farkı (erkek ve kız) görülmemektedir. İstatiksel olarak erkek çocukların oranı %48.65, kız çocukların oranı ise %50.33 'tür. Diğerleri ise %1 oranında ve henüz doğmamış (haml) çocuklara ait olduğu görülmektedir. 6

Kayıtlara göre ailenin çocuk sayısı 1-4 arasındadır. Aile başına ortalama çocuk sayısı 2.4 dür. En fazla 7 çocuklu ise %2.43 dür. Bu dönemde Bolu ailesinde çocuk sayısına bakıldığında da çekirdek aileye işaret etmektedir. Tereke kayıtlarına göre, %82.25 çocuk sahibi %17.75 ise çocuk sahibi olmadığı tespit edilmiştir. Sadece üç aile 7 şer çocuk sahibi, üç aile 6 şar çocuk sahibi, 8 aile 5 er çocuk sahibi, 18 aile 4 er çocuk sahibi ve 23 ailenin 3 er çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan 26 aile 1 er çocuk sahibi ve 26 ailenin 2 er çocuk sahibi olduğu görülmektedir.

Tereke kayıtlarında rastladığımız birden fazla kadınla evlenmenin bir gerekçesi de çocuk sahibi olma eğiliminden kaynaklanmaktadır, şeklinde izah edilebilir. Çünkü iki kadınla evli olan ailelerden dört tanesi çocuksuz, altı tanesi de erkek çocuğu olmayan ailelerdir Üç kadınla evli olan üç aileden biri çocuksuz diğerleri de kız çocuğu fazla olan ailelerdir Bu dönemde birden fazla eşliliğin çocuk sahibi olma, özellikle erkek çocuğa sahip olma eğiliminden kaynaklandığı söylenebilir. Bu dönemde %79 tek ve %20.96, iki üç ve daha fazla eşli ise sadece % 2.41 tekabül etmektedir. Genel olarak cinsiyete göre çocuk dağılımı ise; tek eşli ailelerde kız %50 ve erkek çocuk oranı % 48.52, haml çocuk ise %1,48 karşılık gelmektedir. İki eşli ailelerde deki çocuk sayısı ise, kız %53,75 ve erkek %46,25 üç eşli ailelerde ise erkek % 64,28 kız % 35,71 üç den fazla eşli ailelerde ise erkek %48,93, kız %51,06 ya karşılık gelmektedir. 7

SONUÇ

1838-1850 yılları arasında Bolu Şer'îye Sicil Tereke Kayıtlarında aile yapısı incelenmiştir. İnceleme sonucunda aile başına düşen kişi ve çocuk sayısı, evlilik ve çeşitleriyle ilgili durum şöyledir:

Bu durumda Bolu kayıtlarına göre ailedeki ailenin geleceği için ilgili olarak erkek çocuğu ailenin bekası görülmesi nedeniyle ikinci evlilik yapılması muhtemeldir. Çünkü ikinci evliliklerin özellikle erkek çocuk sayısı belirgin olarak fazladır. Bu durum üç ve daha fazla evlilikler için

6 Erkal, M.,Sosyoloji, Der Yay.İst., 1999, S.100

7 Bayraktar, D., (1995). Bayraktar, D., Şer'îye Sicillerine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu(1838-1850) Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara. S.92-93-107.

Bolu'daki (1838-1850) Aile Yapısı

geçerli değildir. TUIK 2011 verilerine göre erkek % 51,38 kız 48,62 olarak elde edilmiştir. Ailenin nicel ortalaması 4,4'e nüfusa tekabül etmektedir. Böyle bir ortalamanın çekirdek aile yapısını yansıtmaktadır. Bu genel yaklaşımla Türk aile yapısında çocuk sayısı ve demografik yapı değişikliği belirgin olarak değişmemiştir. Türk ailesindeki nüfus artışındaki paralellikte dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

- Gökçe, B., (1976) Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üni.Yay.Ankara
Dönmezer,S,(1984), Sosyoloji,Beta Yay.Ankara
Zimmerman,C.,(1964), Yeni Sosyoloji Dersleri,(Çev.A.Kurtkan),İst.
Erkal, M.,(1999), Sosyoloji,. Der Yay.İst.
Kafesoğlu,İ.(1984), Türk Milli Kültürü,Türk Yurdu Yay.İst.
Bolu Şer'iyeye Sicilleri, 42/875 " "...1257-1260/1841-1844
Bayraktar,D.,(1995).,Şer'iyeye Sicillerine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu(1838-1850)

TÜRKLER ve YAZI

TURKS and HANDWRITING

Vefa KURBAN

*Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi
Anabilim Dalı*

*Assist. Prof. Dr., Dokuz Eylül University Faculty of Letters Department of History, Division of General
Turkish History*

vefa.kurban@deu.edu.tr

ÖZET

Arap alfabesinin bir dönem, İslam dünyasının ortak yazısı olduğu bilinmektedir. Fakat belli bir zaman sonrasında bu alfabenin Türk diline uymadığı anlaşılmıştır. 19. yüzyılda, eğitim öğretim yaygınlaşmaya başlayınca, Arap yazısının Türk çocuklarına öğretilmesinin zorlukları da ortaya çıkmıştır. Arapça gazete hazırlamanın zorluğu, bu yazıyla dizgi işlerinin çok geciktiği fark edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Arap alfabesinin ıslahı veya Latin alfabesine geçiş için bir takım fikirler ortaya atılmıştır.

Türkiye'deki harf devriminin fikri geçmişinin öğrenilmesi de bu anlamda büyük önem arz etmektedir. Bazı aydınlar Arap harflerinin ıslah edilmesini savunmuşlardır. Bazıları ise Arap alfabesinin ıslahı yerine Latin alfabesine geçilmesinin daha doğru olacağını savunmuşlardır. Bu fikrin savunucularından birisi de Mirza Fethali Ahundov olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahundov, Alfabe, Arap, Devrim, Latin.

ABSTRACT

It is known that Arab alphabet was common letter for Islamic world. But after a certain time it is observed that it does not fit to the Turkish language. With spread of education at 19. century teaching of Arabic script Turkish children emerged challenges. Preparing newspaper in Arabic was difficult, has been noticed that the letter string works very delayed. For these reasons, set of ideas like improvement of the Arabic alphabet or transition to the Latin alphabet have been proposed.

Learning of ideological past of Turkey's letter revolution has great importance. Some intellectuals defended that Arab letters has to be improved. Some of them defended that instead of improvement, it will be better to shift to the Latin alphabet. One of proponents of this idea was Mirza Fatali Akhundov.

Keywords: Ahundov, Alphabet, Arap, Latin, Revolution.

GİRİŞ

Üç kıtada tarih boyunca geniş sahalara yayılan Türkler gittikleri yerlerde birçok kültür merkezleri meydana getirmişler, temas ettikleri çevrelere göre çeşitli yazılar, çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Nitekim Göktürk, Soğd, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Rum, Latin, Slav vs. alfabelerini Türklerin kullanmış oldukları görülmektedir. Fakat az veya çok kullanılan bu alfabelerin içinde dört tanesi geniş ölçüde kullanılarak Türklerin umumi milli alfabeleri haline gelmiştir. Bunlar Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir. Bunlara eski Sovyetler Birliği'ndeki Türk Cumhuriyetlerinde kullanılan Slav alfabesi de beşinci umumi alfabe olarak eklenebilir. (Ergin,1976:340)

Türkler ve Kullandıkları Alfabeler

Türkler tarih boyunca Şamanizm, Budizm, Müslümanlık, Hıristiyanlık, Manihaizm ve Yahudilik gibi din ve kültürlerle yakın ilişki içinde bulduklarından, birbirinden farklı alfabeler kullanmışlardır. V-VI. ile XI-X. yüzyıllar arasında kullanılan Göktürk yazısı, eskiden Germanlerin kullandığı runik alfabeye benzer. Bu yazının en güzel örnekleri Orhun yazıtlarında görülür.

Yedinci asırdan beri metinleri takip edilebilen Orhun Alfabesi ilk Türk alfabesidir. Bu alfabe ile yazılmış ilk hacimli metinler sekizinci asrın birinci yarısında Bilge Kağan, Köl Tigin ve Tonyukuk adına dikilen abidelerdir. Uygurlar arasında da bir dönem kullanılan bu alfabe alanını daraltarak onuncu asra kadar devam etmiştir.(Ahmet,1993:9-10)

İkinci Türk alfabesi Uygur alfabesidir. Sekiz ila on beşinci yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Soğdak menşeli olan Uygur alfabesi daha çok Doğu Türkistan'daki (Hoço, Turfan, Beşbalık v.b. şehirler) Uygurlar arasında yayılmıştı. Bugün elimizde bu yazı ile yazılmış ve dünyanın çeşitli kütüphanelerine dağılmış binlerce yapraklık muhtelif metinler vardır.(Ahmet, 1993:10)

Türklerin kullandığı üçüncü büyük alfabe Arap harflerine dayanan Türk alfabesidir. Türklerin Müslüman olmalarıyla (takriben onuncu asır) kullanılmaya başlanan Arap alfabesi on asır bütün Türk dünyasında geçerli olmuştur. On binlerce Türkçe eserde görülen bu alfabe bugün de bazı Türk zümrelerince kullanılmaktadır. İlk iki alfabe bugün artık tarihi Türk alfabeleridir. Bugünkü Türk dünyasında yaygın olarak üç alfabe kullanılmaktadır. Latin, Arap ve Kiril alfabeleri.(Ahmet,1993:10)

Türklerin kullanmış oldukları alfabelerden birisi de Babür'ün alfabesidir. Babür, Zahirüddin Muhammed (14 Şubat 1483 – 25 Aralık 1530) Hindistan'da büyük Türk İmparatorluğunun kurucusu ve ünlü Türk şairidir. Timur'un beşinci göbekten torunu olup Ömer Şeyh Mirza'nın büyük oğludur; annesi Kutluğ Nigar Hanım da Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın soyundan Yunus Han'ın kızıdır. Ferganada doğmuş, henüz 12 yaşında iken, Fergana Emiri bulunan babasının bir kaza sonunda ölmesi üzerine yerine geçmiştir.(10.VI.1494) (Türk Ansiklopedisi, 1952:21-23). Zahiruddin Muhammed Babür Türk kültürünün Hindistan'da temsilcisi idi. Maceralarla dolu siyasi hayatının yanında, meşhur Babürname'siyle (Vekayi) kudretli bir edip, divanıyla oldukça kuvvetli bir şair, Aruz Risalesi ile bir edebiyat nazariyatçısı, Hanefi fikhından bahseden

Mübeyyen adlı eseri ve Risale-i Validiyye Tercümesi ile de dini-tasavvufi bilgilere aşına bir bilgin olarak karşımıza çıkan Babür, Türk siyaset ve kültür tarihinin seçkin simalarından biridir. Vekayi’inde daha Hindistan’ı almadan önce Kabil’de hükümdar iken 910/1504’te kendisinin icat ettiğini ve örneklerini birçok yerlere gönderdiğini söylediği ve “Baburi Hattı” adını verdiği yazının alfabesi ve onunla son olarak 935/1528 Cemaziyülâhırında (17/18. Günlerde) oğulları Hümayun ve Kamran’a gönderdiği müfredatı ve kıtalarla mektup örnekleri, kaybolduğunu bildiğimiz eserleri arasındadır.(Alparıslan,1976:161-166). Prof. Dr. Reşit Rahmetli Arat öyle demektedir: “Birçok örneklerinin bulunması lazım gelen bu alfabenin hangi esaslara göre tespit edilmiş olduğu ihtimali üzerinde düşünmek imkânı bile yoktur. Babür’ün meclisinde birinin bunu derhal okuyup kaidelerini tayin etmesi ve bazı şeyler yazabilmesinden, bu yazının büsbütün yeni bir şey olmayıp o muhitte bilinen alfabelerden biri ile yakın münasebette bulunması ihtimali düşünülebilir.(Arat,1964:157).

Türkler ve Arap Alfabeti

Bir dönem Arap alfabesi, İslam dünyasının ortak yazısı olmuştur. Bu alfabenin Türk diline uymadığı daha sonraları ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda, eğitim öğretim yaygınlaşmaya başlayınca, Arap yazısının Türk çocuklarına öğretilmesinin zorlukları ortaya çıkmıştır. Arapça gazete hazırlamanın zorluğu, bu yazıyla dizgi işlerinin çok geciktiği fark edilmiştir. 19.yüzyılda telgraf telleri Türkiye’ye ve Rusya’ya ulaşmıştır. Ama dış ülkelere Arap harfleriyle telgraf çekilemediği, telgraf çekebilmek için Latin harflerini kullanmak gerektiği görülmüştür. Latin harfleri dünya posta ve telgraf alfabesiydi.(Şimşir,1991:1-2)

Osmanlı Devleti’nde Arap yazısının ıslahı veya Latin alfabesine geçiş konusundaki tartışmalar ta 1862 yılında Münif Paşa’nın Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de verdiği konferansla başlayıp Türkiye Cumhuriyetinin 1928 yılında Latin alfabesi temelinde Türk alfabesine geçişine kadar sürmüştür. Doğu ve Kuzey Asya Türk Dünyasında ise Çarlık Rusya’sının Türk boy ve topluluklarını kendi egemenliği altına aldıktan sonra uyguladığı politika Türk dil ve kültür tarihi açısından bir gerileme ve körelme dönemidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gaspıralı İsmail Bey’in (Türk Ansiklopedisi, 1969:162-163) Bahçesaray’da çıkardığı “Tercüman” gazetesi ve “dilde, fikirde, işte birlik” ilkesi ile başlattığı büyük çaplı kültür mücadelesi de rejimin baskısı ve İlminsky yönetimi ile beklenen sonuca ulaşamamıştır.(Korkmaz,2006). İsmail Gaspıralı yalnız dil sahasında değil, Türk kültürü ile ilgili diğer alanlarda da topyekûn bir ıslahat fikri ile ortaya atılmış olan bir önderdir.(Temir, 1969:1391).

Gaspıralı’nın siyasi gayesinin temeli, milli şuurunu bulmuş Türk birliğinin kuvvetine dayanıyordu. Bubilirliğinensağlamunsurudadilbirliğidi. BubilirlikkorunduğumüddetçeTürklüğün parçalanmasına imkân bulunmayacağı inancında idi.(Türk Ansiklopedisi,1969:162-163).

Osmanlı İmparatorluğunda Arap alfabesinin reform çalışmaları Tanzimat’la birlikte başlar. Tanzimat devri Osmanlı aydınlarından Ahmet Cevdet Paşa, Kavaid-i Osmaniye adlı eserinde bu konuya değinir ve Arap alfabesinde karşılığı bulunmayan Türkçe seslerin temsil edilmesi gerektiğini vurgular. Bu konu Encümen-i Daniş tarafından ele alınır ve yeni hareke işaretlerinin oluşturulmasına ve bunların da yardımıyla Türkçenin ünlülerinin karşılanması kararına varılır.

Türkler Ve Yazı

(Ülkütaşır,1973:20).

1862 yılında Münif Efendi Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniiyye’de Arap alfabesinin ıslahı için huruf-ı munfasıla ve harekeli sistem konusunda bir konferans verir.(Tansel, 1950:25). Bu dönemden sonra ortaya konan ıslah teklifleri, hareke-i harfiye ve huruf-ı munfasıla ekseninde gelişir. Hareke-i harfiye sistemini savunanlar, Türkçe kelimelerin imlasında hareke-i resmiye (fetha, kesre, zamme) yerine hareke-i harfiyenin kullanılmasını önerirler. Bu sisteme göre, گلم (geldim) kelimesi گلم، لسه (deve) kelimesi لسه، گبه (gebe) kelimesi گبه şeklinde yazılmalıdır. Huruf-ı munfasıla sistemi ise, harflerin birleştirilmeden yazılması fikrine dayanmaktadır. Bu sistemde Arap harflerinin kelime içi ve sonundaki şekillerinden feragat edilerek, kelime başı şekillerinin kullanılması gerektiği öne sürülmüştür. Mesela, ح ل و لى (havlu) yerine ح ل و لى (hokka) kelimesi yerine ح و ق و ا şeklinde. (User, 2006:101-102).

Türklerin Latin Alfabesine Geçişi.

Mirza Fethali Ahundov’un Latin Alfabesi İçin Verdiği Mücadele.

Kimi aydınlar Arap yazısının ıslah edilerek Türk diline uydurulabileceğini savunurken, kimi aydınlar ise Arap yazısının büsbütün terk edilmesini ve onun yerine Latin alfabesinin alınmasını ileri sürmüşlerdir. Bu alanda en açık düşünceler Mirza Fethali Ahundov’dan (Türk Ansiklopedisi, 1946:282) gelmiştir. Ahundov, 1812...- 1878 yılları arasında yaşamış olan Azerbaycanlı yazar, materyalist filozoftur. Realist Azerbaycan edebiyatının kurucusudur. Azerbaycan Türkçesi dışında, Rusça ve Farsça da yazılmış eserleri bulunmaktadır. Ahundov, Azerbaycan edebiyatı tarihinde daha çok piyesleri, edebi nasr ve felsefi eserleriyle tanınmıştır. Ahundov’un edebi çalışmalarında komedi esas yeri tutmaktadır. 1850-1855 yıllarında yazdığı 6 komedi ile Azerbaycan ve bütün Yakın Doğu edebiyatında realist dramaturjinin temelini atmıştır. Ahundov ‘un eserleri 19. Yüzyılın 50’li yıllarında itibaren Rus, Fars, İngiliz, Fransız, Alman, Gürcü ve Ermeni ve diğer dillere de tercüme edilmiştir (ASE,1976: 496-499).

Ahundov’un faaliyetleri arasında yeni alfabe için mücadele önemli yer kapsamaktadır. Ahundov şöyle der: “Kullanmakta olduğumuz harfler, kelimeleri gerçek anlamlarına göre okumaya elverişli değildir. Her kelime beş on türlü okunmakta, bu da okuyup yazmayı güçleştirmektedir. Harflerin din işleri ile ilgisi yoktur. Esasta eski Arap harfleri bile İslam’dan sonra türlü şekle girmiştir. Gerçi bunun herkes tarafından hemen kabulü olmayacaktır. Ama yararı görüldükçe genelleştirmek üzere şimdilik yalnız hutut-ı saire-i islamiyye’den sayılmasına izin verilmesi, girişim sahibi için yeter bir şeref sayılacaktır” (Levend,1972:155). Arap alfabesini Doğunun medeni gelişimi ve halkın eğitimi için ciddi engel olarak gören Ahundov, birkaç yeni alfabe layihası hazırlamıştır (ASE,1976:496-499). M. F. Ahundov, 1857 yılında Türkçe kelimelerin doğru okunabilmesi için Arap alfabesinin ıslah edilerek Latin alfabesi gibi yazılmasını savunmuştur. Ahundov, 1860 yılında bu mesele için İstanbul’a gitmek ister (Akpınar, 1980: 35).

Fakat bu niyetini 1863 yılına kadar gerçekleştiremez. İstanbul’a gelmeden önce, bazı kimselerin tavsiyeleri ile “yeni elifba layihasını” muhtelif mülahazalara göre bir daha dikkatle gözden geçirir. Kesin itirazlara sebep olabilecek tekliflerden kaçınır. Alfabe değişikliğinin zarureti hakkında yazdığı mukaddimenin ifade ve iddiasını biraz yumuşak hale sokar. 23 Nisan

(30 Nisan) 1863'te Kafkasya Umumi Valiliğine müracaat ederek İstanbul'a gitmek istediğini ve sebebini bildirir. Kendisine 2 aylık izin ve maaş verilmesini, ayrıca yol masrafı olarak da maddi yardımda bulunulmasını talep eder. Ahundov Osmanlı İmparatorluğunun muvafakatı ile alfabe meselesinin halledileceğini ümit ediyordu. Çünkü Arap harfleri İslami bir hüviyete sahipti ve Halife İstanbul'daydı.

Aynı zamanda Osmanlılar, Tanzimat'tan sonra reformlar yapmağa başlamışlardı. Alfabenin ıslahı veya kendi tertip ettiği yeni alfabenin İslami bir alfabe olarak kabul edilmesi de bir "reform" demektir. İran, o tarihte böyle bir reform yapabilecek durumda değildi. Ahundov, bu sebepler yüzünden Türkiye'ye gelmeyi arzu etmiştir. Batum'dan Trabzon'a gelir. Şehrin valisi Mehmet Emin Paşa ile görüşür, Temsilat-ı ve Alfabe layihasının bir suretini ona verir. Paşa da İstanbul'daki tanıdıkları, Sadrazam Fuat Paşa ve Hariciye Nazırı Ali Paşa'ya birer mektup yazarak Ahundov'a yardımcı olmalarını istirham eder. Ahundov İstanbul'a gelince, İran Hariciyecisi (vezir-i muhtar) Mirza Hüseyin Han'ın evine yerleşir. Bu şahsı Tiflis'deki konsolosluğu sırasında tanımıştır. Hatta İstanbul'a gelmesinde bu şahsın da rolü vardır. Ahundov, Mirza Hüseyin Hana 1868 yılında yazmış olduğu bir mektubunda bu hususu belirtir: "Benim İstanbul'a gelmek fikrim bile yok idi. Siz bana mektup yazdınız, ısrar ve tekitle hahiş (rica) ettiniz ki, alfabemi alıp İstanbul'a geleyim ve sizin evinizde misafir olayım. Ben de sizin hahişinize göre İstanbul'a sefer ettim, elli gün menzilinizde sizin tuz-ekmeğinizi yedim." Fakat eski dostu olan bu zat, İstanbul'da Ahundov'a hiç de iyi davranmaz.

Osmanlı Nazırlarına, Ahundov'un İslam dini ve Osmanlı Devletinin düşmanı olduğunu söyler. Bu iddia ve Courrier d'Orient'in yazdıkları, Osmanlı idarecilerinin Ahundov'a başlangıçta gösterdikleri yakınlığı ve samimi alakayı ortadan kaldırır Ahundov daha sonra Hüseyin Han'ın Temsilat'ta bulunan Murafaa Vekillerinin Hikâyesi adlı komedide İranlılarla alay edilmesi ve İran idarecilerinin sert bir dille hicvedilmiş olması sebebiyle kendisine kızmış olduğunu anlar. Kafkasya Umumi Valisi, Grandük Mihail'in "veziri" Grozinştern, İstanbul'daki Rus sefirine bir mektup yazarak, alfabe meselesi hususunda Osmanlı idarecileri nezdinde Ahundov'a gereken yardımı göstermesini rica etmiştir. Bu bakımdan 28 Muharrem 1280 (15 Temmuz 1863) Çarşamba günü Rus Hariciyecisi Albay Bogoslavski, Mirza Hüseyin Hanın evine gelerek Ahundov'u alır, Hariciye Nazırı Ali Paşa'nın evine giderler. Ali Paşa'ya Temsilat'ı ve Alfabe Layihasını takdim eder.

Trabzon Valisinin mektubunu da verir. Ali Paşa, Ahundov'u hoş karşılar. İltifat gösterir. Reformatörün Alfabe Layihasını da beğenir. Sonra kalkıp Sadrazam Fuat Paşa'nın huzuruna giderler. Bu görüşmeyi Ahundov şöyle anlatır: "Fuat Paşa bizi kendi odasına davet etti. Trabzon valisinin mektubunu verdim. Daha sonra kasidemi takdim ettim. Hepsini okudu ve dedi: "şiiirin esası yalan üzerine kurulmuştur, çünkü onun en çok yalan olanı, en güzeli sayılır. Yazdığın bu keyfiyetler bende yoktur." Ben de arz ettim ki, Sadrazam'ın iyi sıfatları yazdığımından kat kat fazladır. Ancak benim dilim bu keyfiyetleri sayıp söylemekten acizdir. O, güldü, sonra Elifbayı gösterdim ve onun lüzumu hakkında bazı deliller ileri sürdüm. Buyurdu ki, "Maarif-i Umumiye Meclisine veririz orada müzakere ederler. İyi şeydir. Hakikaten faidesi tamamıyla göz önündedir." Sonra Albay Bogoslavski'ye buyurdu ki, "Maarif-i Umumiye reisi Edhem Paşayı tanıyor musunuz? Bogoslavski dedi: "tanışlığımız yoktur." Sadrazam dedi: "Ahundov'u onu yanına götürmek

Türkler Ve Yazı

lazımdır.” Bogoslavski dedi: “Götürürüm, önce kendimi tanıtırım sonra Ahundov’u”. Bu sırada kahve getirdiler ve çubuk verdiler.

Tesadüfen ticaret nazırı Saffet Paşa meclise teşrif etti. Ayağa kalkıp ona hürmet ettik. Sadrazam beni onunla tanıştırdı. Dedi ki: “yeni elifba ihtira etmiştir”. Saffet Paşa elifbayı görmek istedi. Kıtayı (Alfabe Layihasını) huzuruna götürüp gösterdim. Beğendi ve tasdik etti.” Ahundov bu görüşmede Fuat Paşa’ya bir adet, “ meşverethanede müzakere edilmesi için” de dört adet, hattat Mirza Mehemed tarafından yazılmış Alfabe Layihası’ndan takdim eder. Ayrıca, Paşa’ya Temsilat’tan da bir adet sunmuştur. Fuat Paşa’nın emriyle Alfabe Layihası “Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye” de Ahundov’un de katıldığı toplantıda görüşülür. Neticede Cemiyet üyeleri, Ahundov’un alfabe hususundaki mesaisini “ihtimam-ı Tahsin ve sitayişle şayan” bulur. Temsilat’ın da Türkiye Türkçesine çevrilerek yayınlanmasını karar altına alırlar.¹

Alfabe meselesi müzakere edilirken o zaman Hariciye nezareti baş mütercimi olan Münif Efendi (sonra Paşa) ile de Reformatörümüz görüşme fırsatı bulmuştur. Münif Efendi ile yaptığı sohbetlerinde mevzuu daha çok alfabe meselesiyle ilgili olmuştur.

Cemiyetteki toplantılardan sonra Münif Efendi’nin raporuna göre Sadaret, Ahundov’u alfabe meselesindeki gayret ve “maarif emr-i ehemine hizmeti” dolayısıyla 4. Dereceden Mecidiye Nişanına layık görmüştür.

Fakat Ahundov İstanbul’dan hayal kırıklığı ile ayrılır. Ama alfabe meselesiyle uğraşmaktan vazgeçmez. 1867’de bu seyahati sırasında karşılaştığı hadiseleri, kıymetinin ve layihasının takdir edilmemesini, bilhassa İranlı Hüseyin Han’ı hicveder mahiyette Farsça bir manzume kaleme alır (Akpınar,1980: 39).² İstanbul’da kaldığı iki aya yakın bir süre içinde Türklerin içtimai hayatı, kültür problemleri hakkında kıymetli müşahedelerde bulunur, yüksek rütbeli devlet adamlarıyla tanışır. Bu intibalarını daha sonraki yıllarda kaleme aldığı “Kemalüddeve Mektupları” adlı eserinde malzeme olarak kullanmıştır (Akpınar,1980:3-39).

Ahundov, edebi anlayışı ve çalışmalarının şekli bakımından, Azerbaycan edebiyatında, Şinasi’nin daha sanatçı bir benzeri olarak görünmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1946:282).

Arap Harflerinin Islahı veya Değiştirilmesi Hususundaki Yenilikler

Arapçada kısa seslilerin “hareke” uzun seslilerin “harflerle” (ا, و, ی) (elif, vav, ya) gösterildiği malumdur. Türkçede uzun vokal yoktur. Bu sebeple kelimelerdeki seslilerin bazen “harflerle” yazıldığı, bazen da “harekelerle” gösterildiği veya yazıda hiç kullanılmadığı görülür. Vokallerin nerede, ne zaman ve nasıl yazılacağı tam bir kesinlik kazanmamıştır. Arap alfabesinin bu durumu gayr-ı Müslimler için daima şaşırtıcı olmuştur. Metinleri harekeli yazmak da her zaman meseleyi halledememiştir. Alfabedeki bu mahzurları gidermek için metinleri başka alfabelerle yazanlar oldu. Bilhassa yabancılara bu lisanları öğretmek gayesiyle yazılan gramer kitaplarında, lügatlerde Latin veya başka alfabelerin kullanıldığı görülür. Bazen da ecnebilerin Türkçe sözleri, metinleri kendi alfabeleriyle yazdıkları olmuştur. Mesela: Rus, Ermeni, Gürcüler gibi (Akpınar,1980:112).

1 Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980

2 Bu manzumenin adı yoktur. Farsça ve Türkçe tercümesi için F. Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, 1-2 c. Bakü, 1925-1926, Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980, s.39, 56.

Türkiye’de Atatürk döneminde 1 Kasım 1928 tarihinde “Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun” kabul edildi. Bu kanunun kabul edilmesi ve yeni alfabenin yerleştirilmesi ve uygulanmaya başlaması süreci Harf Devrimi olarak bilinir. Bu kanunla birlikte 10. yüzyıldan itibaren Türkler tarafından kullanılan Arap alfabesi değiştirildi.

Türkiye dışındaki Türk Toplulukların Latin Alfabesine Geçişi

1920’lerde Sovyet Türkleri, Latin alfabesine geçtiler. Latin alfabesini ilk kabul eden Türk toplumu Yakutlar (Türk Ansiklopedisi 382-384) olmuştur. Fakat bu yazı devrimi Türk dünyasını pek etkilememiştir. Yakutların dili, gerek ana söz varlığı, gerek gramer yapısı bakımından açık bir Türk diyalektidir (Türk Ansiklopedisi,1984:382-384).

Türk dili için Latin alfabesinin alınması yolunda asıl önemli akım, Azerbaycan’da gelişmiştir. Ahundov’un izinde yürüyen aydınlar, 1922 Mayıs’ında Bakü’de Yeni Elifba (Alfabe) Komitesi’ni kurdular. Bu komite ilk iş olarak Latin alfabesi esaslarına dayanan yeni bir alfabe hazırladı. Anadolu’da Yunan ordularına karşı Büyük Taarruz hazırlıkları tamamlanırken, Bakü’deki Türk Alfabe Komitesi de yeni alfabe’yi tamamladı (Şimşir, 1991:3).

Latin harfleri esas itibariyle Türk dillerine tamamen yabancı değildir, mesela 1303 tarihinde Karadeniz’in kuzeyinde Kıpçak bozkırlarında kaleme alınmış olan Codex Comanicus gibi Latin harfleriyle yazılmış olan bazı eserlere de rastlamaktayız. Fakat bu gibi olaylar münferit kalmış, kitle halinde Latin harflerinin Türk boyları tarafından kabulü ancak 1920–1930 yılları arasında vuku bulmuştur. Latin harflerinin Türk dilleri için tatbiki meselesi o tarihten çok önce de bazı şahıslar tarafında ortaya atılmış bulunuyordu (Temir, 1976:1393).

Yeni Türk Elifba Komitesi, yeni harflerle gazete çıkarmaya başladı ve ilk gazetenin adı “Yeni Yol” olarak bilinmektedir. Gazetenin ilk sayısı 21 Eylül 1922’de Cuma günü çıkmıştır.

“Yeni Yol” gazetesi, ilk sayısında yeni Türk alfabesinin hazırlanmış olduğunu duyurdu. Bu alfabe’yi hazırlayanları hararetle kutladı (Şimşir,1991:5).

“Yeni Yol” gazetesi, Türk dilini yalnız Arap harflerinden kurtarmayı değil, aynı zamanda yabancı kelimelerden arındırmayı da hedefliyordu. Azerbaycan Türkçesine girmiş Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerden yakınıyordu. Yazı devrimi ile birlikte dil devrimine de geçilmek isteniyordu. Önce Türkçenin gramer kurallarının belirlenmesine çalışılıyordu. Çünkü bu kuralların yeterince bilinmemesi veya bunlara uyulmaması yüzünden dilde kargaşa olduğu görülüyordu. Aynı kelime Bakü’de, Nahçıvan’da, Tiflis’te, Kars’ta başka başka telaffuz ediliyordu. Azerbaycan’daki aydınlar bu soruna da eğilmişlerdi ve bilimsel terimleri Türkçeleştirmeye koyulmuşlardı (Şimşir,1991:7).

5 Mayıs 1924 tarihinde yayınlanan haftalık bir gazete olan “Yeni Yol”da alfabe değişikliği konusundaki tezlerden birisi yer almaktadır. Yazı Behremof tarafından kaleme alınmıştır. Burada özellikle Arap alfabesinin Türklere İslamiyet’le birlikte zorla kabul ettirildiği, bu alfabenin mollalar için “Kuran okuyup, dualar yazmanın dışında başka bir işe yaramadığı”, gramer yapısı itibariyle de Arap alfabesinin Arapların dil ve telaffuzlarına uygun olarak düzenlendiği, bu alfabenin sadece üç sesli harften oluştuğu, Türkçenin ise dokuz sesli harfinin olduğu ve dolayısıyla Arap alfabesinin gramer olarak Türkçeye uymadığı anlatılmaktadır.

Türkler Ve Yazı

Yazar şöyle devam eder: “Bu harflerle Arap kendi dilinde düzgün yazıp, belki de okuyabilir, ama Türklerin bunu yapması zordur, çünkü bazı seslerin iki, üç veya dört şekli mevcuttur.” Bunun dışında her Arap harfinin dört şeklinin olduğundan, başta, ortada, sonda ve tek; noktalamaların ve hareketlerin çokluğundan bahsedilmekte, bunun ise eğitimi aksattığından ve Türkçenin saflaşmasına engel olduğundan bahsedilmektedir. Makalenin devamında ise Latin alfabesinin Türkçeye uygunluğu ve halk eğitiminin hızla ilerlemesine elverişli olduğu anlatılmaktadır. Yeni alfabe konusunun 65-70 yıl kadar önce ilk defa Ahundov tarafından ortaya atıldığı, ancak bunun bir sonuç vermediği de vurgulanmıştır. Ayrıca, Müsavat Hükümeti döneminde bile alfabenin ıslahı üzerinde durulduğu, ancak devletin işgal sonucu sona ermesi ile bu projenin kâğıt üzerinde kaldığı da anlatılmaktadır. Şura Hükümeti döneminde bu işe ciddi yanaşılmış, Yeni Türk Alfabe Komitesi kurulmuştur.

Bu komite bütün Doğu ülkelerinde Türkistan, Buhara, Başkurdistan, Tataristan, Türkiye ve Azerbaycan'ın kazalarında şubeler oluşturarak alfabenin yayılması konusunda önemli işlere imza atmıştır. Ayrıca, Neriman Nerimanov'un yeni alfabe konusunda teşebbüskarlardan birisi olduğundan ve Moskovada bu alfabeyi umum Rusya Türkleri arasında yayma faaliyetine geçtiği de burada vurgulanmaktadır. Yazının sonunda ise alfabe konusunun çözümlenmesi için Türk Halkları Kurultayı'nın toplanması gerektiği ifade edilmiştir (Yeni Yol,1924:5 Mayıs).

16 Kasım 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde alfabenin uygulanması konusunda bir yazı daha yayınlanmıştır. Bu yazı Gürcistan'ın Borçalı vilayetinde yaşayan Türk asıllı E.Karabağlı tarafından kaleme alınmıştır. Burada Gürcistan “maarif komiserliğinin” emriyle Türk okullarında derslerin yine de eski yöntemle yapıldığından bahsedilmekte, bundan duyulan endişe dile getirilmektedir (Yeni Yol,1924:16 Kasım).

23 Kasım 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde de bu konu üzerine bir makale yazılmıştır. Yazı “Yeni Elifba ve Türk Ziyalıları” olarak adlandırılmaktadır.(Yeni Yol,1924: 23 Kasım).

19 Aralık 1924 tarihli “Yeni Yol” gazetesinde Ziyet Novşirinov isimli bir yazar “Arap Harfleri Neden Türk-Tatar Dillerine Yaramır” başlıklı bir yazı yayınlamıştır. Yazıda özellikle gramer yapısı itibariyle Arap alfabesinin Türkçeye uyarlanmasındaki problemlere değinilmiştir. “Türk-Tatar halkları uyuyanda, maarif ve medeniyet hayatı aşağı olanda, yazı ile lap az iş görülende Arap harflerinin Türk-Tatar dillerine yarayıp yaramadığını başa düşenler yoktu. Habele o zamanın yazı ve çap (matbaa) tekniği ile bu cür bir teksiri meydana çıkaramazdı. Maarif ve medeniyet hayatının yazı vasıtasıyla olan kolları Arap ve Fars dillerinde el yazısı ile gedirdi. Türkçe yazı yalnız seyrek seyrek tapılan şairlerin şiirlerinde, kasidelerinde, tarifnamelerinde olurdu. Fakat burada da Arap harflerinin Türkçeye tatbikinde binlerce çetinlik vardı. Evvelinci çetinlik Arapçanın avazlar usulündeki katmerlilik ve karışıklıktaydı.”(Yeni Yol,1924:19 Aralık).

“Yeni Yol” gazetesinin 22 Aralık 1924 sayısında da Ziyet Novşirinov “Arap Harfleri Neden Türk-Tatar Dillerine Yaramır” konusunda yazmaya devam etmektedir (Yeni Yol, 1924: 22 Aralık). Bu yazıda Novşirinov bazı örnekler vererek Arap harflerinin Türkçeye uyumundaki zorlukları anlatıyor

Ziyet Novşirinov “Yeni Yol” gazetesinin 23 Aralık 1924 sayısında da Arap alfabesinin Türkçeye uyarlanmasındaki zorlukları örneklerle açıklıyor. “Bütün bu nokta-yı nazarlardan da

Arap alfabesi Türk-Tatar dillerine yaramır. Bütün bu terakkileri elde etmek ve orta asrılıktan kurtulmak için Türk-Tatar halklarının Arap alfabesini bırakarak dilin ses usullerine ve zaman, teknik, fen taleplerine cevap verebilecek yeni alfabe, Latineden Türk-Tatar dillerinin bünyesine göre yapılacak yeni Türk alfabesine geçmek zaruridir.”(Yeni Yol, 1924:23 Aralık).

Azerbaycan 1991 yılında Latin alfabesini tekrar kullanmaya başladı.

SONUÇ

Bazı aydınlar Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğini savundukları halde, bazıları da Arap yazısının tamamen terk edilmesi gerektiği üzerinde durmuşlar. Osmanlı Türk aydınlarının yanı sıra, Azerbaycan Türklerinden olan Mirza Fethali Ahundov’un da alfabe konusundaki çalışmaları da göze çarpmaktadır. Ahundov’un alfabe projesinin bu konuda özel bir yeri vardır.

Sonuç itibariyle alfabe değişikli modernleşen bir Türkiye’nin çağa ayak uydurması bakımından önemli bir gelişme olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmet Temir, “Dış Türklerde Dil ve Yazı”, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976
- A.S.Levend, Türk Dilinde Sadeleşme ve Gelişme Evreleri, Ankara, 1972
- Bilal N.Şimşir, Azerbaycan’da Türk Alfabesi Tarihçe, Ankara, 1991
- Ercilasun Ahmet. B. Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993
- Hamid Mehemedzade, M.F. Ahundov ve Şark, Bakü, 1976
- Hatice Şirin User, Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri, Ankara, 2006
- M.Şakir Ülkütaşır, Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara 1973
- Muharrem Ergin, Türklerde Yazı ve Alfabeler, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976
- R.Rahmetli Arat, Vekai (Babür’ün Hatıratı), Ankara, 1964, C.II

Ansiklopediler

- ACE Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, “Ahundov Maddesi” cilt-1, 19, Bakü, 1976
- Türk Ansiklopedisi, “Babür” maddesi, cilt, V, Ankara, 1952, Milli Eğitim Basımevi
- Türk Ansiklopedisi, “Gaspıralı” maddesi, cilt–XVII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969
- Türk Ansiklopedisi, “Ahundov” maddesi, Cilt–1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946
- Türk Ansiklopedisi, “Yakut” maddesi, cilt- XXXIII, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1984

Türkler Ve Yazı

Dergiler ve Tezler

- Akpınar, Yavuz, Mirza Feth-Ali Ahundzade (Bütün Yönleriyle), Doktora Tezi, Erzurum, 1980
- Ali Alparslan, Babür'ün İcat Ettiği "Baburi Yazısı" ve Onunla Yazılmış olan Kuran, Türkiyat Mecmuası; F-11, XVIII dan ayrı baskı, İstanbul, 1976. Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri (1862-1884)", TTK-Belleten 1953, c.XVII, Ankara 1950
- F. Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri, 1-2 c. Bakü, 1925-1926
- Zeynep Korkmaz, "Türk Dünyasının Ortak Kültür Değerleri Açısından Alfabe ve İletişim Dilinde Ortaklık Üzerine", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Azerbaycan Respublikası Teshil Nazirliği I. Türkoloji Kurultayının 80 Yıllık Yubileyine Hasrolunmuş Elmi Konferansın Tezleri, Bakü, 23-25 Mayıs, 2006

Gazeteler

- "Yeni Yol" gazetesi, 5 Mayıs Çarşamba, 1924, no 10 (64).
- "Yeni Yol" gazetesi, 16 Kasım, 1924, VI-XII. Aylar, no, 14-57.
- "Yeni Yol" gazetesi, 23 Kasım, 1924, no,38.
- "Yeni Yol" gazetesi, 19 Aralık, 1924, no:47.
- "Yeni Yol" gazetesi, 22 Aralık 1924, no:49.
- "Yeni Yol" gazetesi, 23 Aralık 1924, no:80.

BÜYÜK UYGUR DEVLETİ DÖNEMİNDE “ARP ÇALGISI”

“THE HARP” IN GREAT UIGHUR STATE AGE

Feyzan Göher VURAL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Assoc. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, Konya
feyzan_goher@yahoo.com

Dr. Timur VURAL

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Dr., Necmettin Erbakan University, Konya
trvural@yahoo.com

ÖZET

Büyük Uygur Devleti, gerek bilimsel gerekse kültürel açıdan, döneminin en önde gelen medeniyetlerinden birisi olmuştur. Türk müzik kültürü de bu devlet döneminde önemli gelişimler göstermiştir. Uygurlar zamanında çok sayıda çalgı ortaya çıkmış ve var olanlar geliştirilmiştir. Kökeni Hunlar dönemine dayanan arp da geliştirilen çalgılarda birisidir. Ancak Türk kökenleri hakkında ulusal ve uluslararası literatürde yok denecek kadar az bilgi vardır. Literatür ve alan araştırmasına dayalı bu çalışmada, Uygur Türklerinde kullanılan arp çeşitleri sunulmuş, bu arpların özellikleri belirlenmiştir.

Uygur minyatürleri ve belgelerden yola çıkarak, arpların hangi ortamlarda ve ne şekilde çalındığı yorumlanmıştır. Araştırmada ayrıca, Uygurların arpı Çinlilerden almış olduğuna dair görüşlerin de, yanlış olduğunun ispatına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arp, Etnomüzikoloji, Organoloji, Orta Asya Türk Kültürü, Uygur Müziği.

ABSTRACT

Great Uighur State was one of the most prominent civilization of scientific and cultural features. Turkish music culture also demonstrated significant improvements in this state age. Numerous instruments emerged and old instruments developed in this state. The harp, which based on Hun State, also developed in Uighur State. However, there is little or no information about the harp's Turkish origin in national and international literature. The research based on literature review, is provided Uighur Turk's harps and it is determined that these harps' features.

Based on Uighur miniatures and documents, it is commented that how and where these instruments plays. In addition it has been argued that, Uighur didn't adopt the harp from Chinese.

Keywords: Central Asia Turkish Culture, Ethnomusicology, Harp, Organology, Uighur Music.

GİRİŞ

Uygur Türkleri'nin Doğu Türkistan'da yarattığı ve geliştirdiği kültür varlıkları çok zengindir. Uygurlar, dil ve edebiyat, tarih, sanat, mimari yapı bakımından göze çarpan eserler ortaya koymuşlardır (Kaşgarlı, 2004: 14 ; İzgi 1987:2). Müzik ise gerek günlük yaşamın bir parçası olarak, gerekse saraylarda çok büyük bir yere sahiptir. Uygur destanlarında bile müzik, başlıca temalardan olmuştur. Uygur Türklerinin vatanı Doğu Türkistan, tarihte “şarkı ve dans mekânı” olarak ün yapmıştır (Kaşgarlı, 2004:22). Türkistan'a gelen Çinli seyyahlar, Uygurlarda müziğin çok gelişmiş olduğunu belirtmişlerdir.

Çeşitli kaynaklarda Uygurların yüzü aşkın farklı çalgı çaldıkları belirtilmiştir (Baykara, 2001:200). Bazı kaynaklar ise bu sayıyı yetmiş civarı olarak vermektedir (Arslan ve Öger, 2008: 13). Uygurlar döneminde kullanılan kimi çalgılar, günümüzde artık unutulmuş ya da kullanılmamaktadır. Büyük Uygur dönemi çalgıları arasında devletin simgesi de olan altın boru ve davul, baliman, gunka, rebab, üçtar, berbab (pipa), telli ve yaylı kopuz (ıklığ), tambur, dutar, setar, giçek, çeşitli flütler, ney, kaval, zurna, ağız orgu, kalun, çeng ve arp sayılabilir.

İslâmiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinin müzikleri hakkında yapılan etnomüzikolojik çalışmalar oldukça azdır. Özellikle organoloji (çalgı bilimi) dalında üzerinde durulması gereken pek çok husus ve aydınlatılması gereken konular vardır.

Büyük Uygur Devletinde Arp

Arp çalgısının dünya literatüründe yer alan gelişimi incelendiğinde, bu çalgının genel olarak Mısır ve Mezopotamya'ya dayandırıldığı, ardından Eski Yunan'dan ve arpı teknik olarak geliştiren İrlanda ve diğer Avrupa ülkelerinden bahis edildiği görülmektedir. Ancak arp tarihinde önemli bir yere sahip olan Türkler, Batılı müzikolog ve tarihçilerce göz ardı edilmiştir. Bu durum sadece arp için değil, tüm Orta Asya Türk müzik kültürü için de geçerlidir. Ancak asıl dikkat çeken, Türk müzikologların da bu konuya ilgi duymamalarıdır. Bu durum muhtemelen bu alana yönelen kişilerin sayıca azlığı, eldeki verilerin yetersizliği, araştırılacak coğrafyanın zorluğu ve konuya olan ilgisizlik vb. gibi nedenlerle yakından bağlantılı olmalıdır.

“İslâmiyet öncesi Türklerde arp” denildiğinde akla ilk olarak Uygurlar gelmektedir. Arpın Uygurlar döneminde sıkça kullanıldığı, Uygur duvar minyatürleri ve freskolarından anlaşılmaktadır. Kimi kaynaklarda Uygurların arpı, Çinlilerden aldığı ifade edilmektedir. Buna delil olarak da Uygurların arpa, Çince bir kelime olan k'ung-hou sözünden yola çıkarak, “Kunkau” demeleri delil olarak sunulmaktadır (Ögel, 1987: 373). Ancak Türklerin milattan önceki dönemlerden itibaren arpı tanıdıkları, Pazırık kurganından çıkan ve M.Ö. 4-5. yüzyıla tarihlenen Hun arpı ile kesinleşmiş bulunmaktadır. Bu durumda, Uygurların arpı Çinlilerden aldıkları görüşü doğru kabul edilemez. Şüphesiz iki medeniyet arasında kültürel açıdan ve dil kullanımı açısından benzerlikler vardır. Ancak kelimelerdeki benzerlik, bir çalgının menşeyini tam olarak doğrulamaya yetmez. Türklerle yakın ilişkiler içinde bulunan Çin ve Hintlilerin de çok eski dönemlerden itibaren arp çalgısını tanıdıkları bilinmektedir. Birbirine komşu olan, aralarında ticaret, kültür alış verişi yapan devletlerin birbirlerinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu anlamda Türkler, Çinliler ve Hintlilerin müzik kültürü konusunda birbirleriyle etkileşim

içine girmiş olmaları son derece doğaldır. Vurgulanması gereken nokta, her üç medeniyetin de milattan önceki dönemlerden itibaren günümüze kadar arp çalgısını kullandıklarıdır.

Arp, Doğu Türkistan'da sık kullanılan çalgılardan biri idi (Finch, 1997: 322). Uygurlarda farklı şekillerdeki arplara rastlanmaktadır. Resim 1'de açık – köşeli arp türüne örnek olan, büyükçe bir arp ve saraylı müzisyen kıyafetleri giymiş bir arpist görülmektedir. Arpta yer alan süslemeler, Uygur ahşap işlemeciliğinin güzel örneklerinden birini yansıtmaktadır.

Resim 1.

Nitekim Uygurlar döneminde el sanatlarının çok gelişmiş olduğu, tahta oymacılıkta çok ilerledikleri bilinmektedir (Gömeç, 1997 :82). Bu durum şüphesiz Uygurların çalgı yapımında da ustalaşmalarına neden olmuş ve sonuçta onların daha nitelikli ve daha güzel görünen çalgılar yapmalarını sağlamıştır. Yukarıda yer alan ayrıntı, bir minyatüre aittir. Bu minyatürün tam görünümü ise Resim 2'de sunulmuştur:

Resim 2.

Minyatürde yer alan bu grup, kıyafetlerinden anlaşıldığı kadarıyla saraylı müzisyenlerdir. Bu minyatür, Uygur döneminde nitelikli ve kapsamlı bir orkestra anlayışı olduğuna bir delil olarak kabul edilebilir. Müzisyenlerin disiplinli duruş ve sıralanışları, özenli kıyafetleri müziğe verilen önemi de göstermektedir.

Uygurlardan kalan minyatürler, onların dini ve din dışı hayatları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır (Aslanapa, 2002: 309). Uygurlarda orkestraların varlığını sadece minyatürler değil, çeşitli yazılı kaynaklar da ispatlamaktadır. Nitekim Uygur Türklerinin çalgıları ve müziği ile ilgili en eski ve kapsamlı bilgiler Çin tarih kaynaklarında yer almaktadır. Bu tarihi kaynaklardan "Suiname"de, Uygurların V-VI. yüzyıllarda Kuçar, Kasgar ve İdikut gibi merkezlerinde 15–20

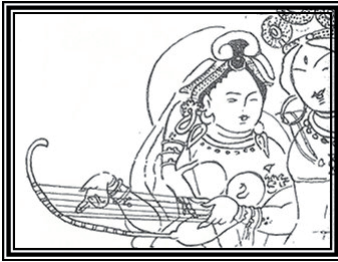
Büyük Uygur Devleti Döneminde “Arp Çalgısı”

çalğıdan oluşan 20 kişilik orkestralarının bulunduğu belirtilmektedir. Mehmet Zunun ve Abdulkerim Rahman’a ait Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları adlı eserde yer alan bu bilgi, Uygur Türk müziğinin V. yüzyılda sistemli bir halde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Arslan ve Öger, 2008: 9).

Çin kaynakları, Uygurlar döneminde askeri müzik dışında da farklı müzik ve grupları olduğunu bildirmektedir. Bunlar, kendi ülkeleri içindeki şehirlerde halka konserler, temsiller verdiği gibi, Çin’e ve İrana giderek de konserler ve gösteriler sunmuşlardır. Çeşitli müzik aletleriyle verilen konserlerin dinleyenleri eğlendirdiği, ruhlara ve gönüllere ferahlık verdiği, temsillerde kadın ve erkek sanatçıların birlikte yer aldığı Çin kaynaklarında belirtilmektedir (Ligetti, 1946: 322). Bu kaynaklarda, Çin’e davet edilen Uygur müzisyenlerinin, flüt, pili (Tatar borusu), zil, davul, pipa ve 23-35 telli bir kung-hu (arp) ile suların akışı gibi kulağa hoş gelen bir müzik icra ettikleri belirtilmektedir (Finch, 1997: 309). Sözü edilen bu orkestralarda arpin yer aldığı, yani arpin bir solo çalgısı olmasının yanı sıra, bir orkestra çalgısı durumuna da geldiğini söylemek mümkündür.

Resim 2’de görülen minyatürde yer alan sanatçıların kıyafet ve duruşlarının yanı sıra çalgılar da icra edilen müziğin saray/sanat müziği olduğunu düşündürmektedir. Aynı zamanda düz flütün tutuş biçimi de bu topluluğun sanat müziği icra ettiğini doğrulamaktadır. Nitekim Uygur minyatürlerinde kavalların daha büyük olanları saray müzik topluluklarında yer alan müzisyenlerce, daha küçük olanları ise halk arasında, açık havada çalınır şekilde resmedilmiştir. Ayrıca yine minyatürlerden yola çıkarak, kavalın kırsal kesimde yaşayanlar tarafından yukarı doğru tutularak, kentliler ya da saray müzisyenleri tarafından ise aşağı indirilerek çalındığı ifade edilebilir. Burada varılmak istenen nokta, grubun sanat müziği icra ettikleri ve arpin da bu müzik türü içinde kullanılmış olduğudur. Arpin Türklerde, Hunlardan itibaren daha çok soylu kesim tarafından çalındığı ve bu durumun Uygurlarda da devam ettiği söylenebilir.

Resim 3’te yer alan minyatür, mağara mabetlerinin duvarlarına yapılmıştır. Burada küçük bir koltuk arpi çalan Uygurlu bir kadın müzisyen görülmektedir.

Resim 3.

Bu arpta dikkat çeken en önemli husus, M.Ö. 4-5. yüzyıllara ait olan Hun arpi ile olan benzerliğidir. Gerek açık ve kavisli arp tipinde oluşu, gerekse büyüklüğü ve (Hun arpında) tahmin edilen tutuluş biçimi, iki çalgı arasındaki önemli benzerliği gözler önüne sermektedir. Resim 3’te görülen Uygur arpinin atasının, Hermitage Müzesi’nde sergilenmekte olan Hun arpi olduğunu söylemek mümkündür. Türklerin çok eski dönemlerden beri arp çalgısını tanımaları, bu çalgının Çinlilerden alındığı konusundaki görüşü çürütmektedir.

B. Ögel'e göre Uygur arpları, daha sonraki İlhanlı ve Timurlu arplarına temel teşkil etmiştir. Bu gelenek Osmanlı arplarına kadar da devam etmiştir (Ögel 1987: 41-375). Uygur Türklerinin arp ile olan yakınlığı sadece minyatürlerde değil, yazılarında da göze çarpmaktadır. Uygur yazılarında arp kelimesini içeren iki cümleyi B. Ögel şöyle aktarmıştır:

“Traktın, kugkau üni, yır üni eşildi”

Uzaktan harpın sesi, şarkı (yır) sesi işitildi

“Manğa emti, bir kungkauçı tilep (dileyip), kelürün”

Bana şimdi harp çalan birini, isteyip, getirin

Kungkuatçı, ikinci sözde de görüldüğü üzere, arpı çalan kişilere verilen addır. Konu üzerine bir araştırma yapmış olan F. K. Müler, bu kelimeyi müzisyen olarak yorumlamıştır ama bizim fikrimiz, bu kelimenin, “kungkau çalan kişi” anlamına geldiğidir.

Eski Uygur Türkçesi metinlerde ismi en çok zikredilen kişiler Buda ve Maitreya'dır. Bunlardan ilki dininin kurucusu, ikinci ise her dönemde beklediği mehdisidir. Bazı metinlerde Tanrı Maitreya'nın bir kralı kurtarabilmek için arp sanatçısı görünümünü takınıp, krala arp çaldığı ifade edilmiştir (Elmalı, 2012: 14-15).

Uygur döneminde arp türevi diğer bir çalgıya da rastlanmaktadır. Osmanlı döneminin önemli çalgılarından olan santur, “çeng” adı ile Uygurlarda kullanılmıştır. Çeng, Osmanlı döneminde arp benzeri ve arp gibi tutulan bir çalgının adıdır. Ancak Uygurlar döneminde santur benzeri bir çalgıya da bu adın verildiği düşünülmektedir (Ögel 1987: 365). Bu çalgı, santur gibi tokmakla/çubukla çalınmaktadır. Uygur minyatürlerinde çeng/Uygur santuru çalan bir müzisyen yer almaktadır. Bu çalgının altındaki sehpa da dikkat çekmektedir. Alttaki resimde bu çalgıyı çalan bir müzisyen yer almaktadır.

Resim 4.

Uygurlar döneminde Uygur santurunun yanı sıra, üçgen biçimli, oturularak bacakların arasında çalınan arp ve yine üçgen biçimli, kucağa alınarak çalınan daha küçük boyuttaki arpların gelişimi devam etmiştir. Bu gelişim, Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra da sürmüştür.

SONUÇ

Müzik tarihinde her ne kadar arpın Türk kökenlerinden az söz edilse de, Türkler arpı milattan

Büyük Uygur Devleti Döneminde “Arp Çalgısı”

önceki dönemlerden itibaren tanınmaktadır. Uygurlar döneminde, çeşitli büyüklük ve biçimlerde arp kullanmıştır. Bu döneme ait minyatürler incelendiğinde, arpin hem solo bir çalgı, hem de orkestraların bir elemanı olarak kullanıldığı görülmektedir. Minyatürlerde yer alan arplar, açık arp türüne aittir. Bunlar oldukça büyük ve köşeli olabildiği gibi, daha küçük ve kavisli de olabilmektedir.

Arpin, İslâmiyet öncesi dönemde, Orta Asya Türklerinde genellikle saray erkânı tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Hun arpinin bir soylunun mezarından çıkmasının yanı sıra, arp çalan Uygur müzisyenlerinin de saray kıyafetleri içinde olmaları bu görüşü desteklemektedir. Arpin yer aldığı müzik gruplarını gösteren minyatürlerde, diğer çalgıların sanat müziğinde kullanılan enstrümanlar olması, arpin Uygurlar döneminde sanat müziği icrasında kullanıldığını düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ASLANAPA, Oktay, “İslâmiyet’ten Önce Türk Sanatı” Türk Dünyası El Kitabı, C. 2, Ankara 2002, s. 295-309.
- ARSLAN, Mustafa-Ahmet Öger, “Uygur Türklerinde Bazı Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkisi”, E. Ü. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Dergisi, VIII/2, İzmir 2008, s.10-18.
- BAYKARA, Tuncer, Türk Kültür Tarihine Bakışlar, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ELMALI, Murat, “Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz”, Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Yıl:4, Sayı: 2-1, (2012), s. 1-34.
- FINCH, Roger, “Musical Instruments in Uigur Literature And Art”, Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1997.
- GÖMEÇ, Saadettin, Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü, 2. Basım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1997.
- İZGİ, Özkan, Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi-Hukuk Vesikalarına Göre, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.
- KAŞGARLI, Sultan Mahmut, Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.
- LIGETI, L., Bilinmeyen İç Asya, çev. S. Karatay, İstanbul 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.IX, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları – Dünden Bugüne, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- VURAL, Feyzan Göher, İslâmiyet’ten Önce Türkler Müzik-Hun, Kök Türk ve Uygur Devletleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2011.

KURTLAR VADİSİ PUSU DİZİSİNDEKİ MURO KARAKTERİ ve AKP'NİN “KÜRT AÇILIMI”NDAKİ ROLÜ

THE ROLE OF AKP'S IN THE “KURDISH EXPANSION” AND THE CHARACTER OF
MURO IN THE ARRAY OF THE VALLEY OF THE WOLVES

Taylan MARAL

İstanbul Üniversitesi İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı
İstanbul University Department of Administrative and Financial Affairs
tmaral@istanbul.edu.tr

ÖZET

Siyaset kurumu, toplumu yönetmek adına her türlü kavramı, kuralı ve sistemi kendine göre şekillendirip kullanır ve bunu yaparken de en çok medyayı tercih eder. Kimi zaman cinsiyeti, kimi zaman da etnik kökeni kullanan siyasiler, kendi çoğunluklarını oluşturarak hedefaldıkları kesime ya da gruba karşı bazen dolaylı bazen de dolaysız ayrımcılık söylemlerini kullanırlar.

Özellikle Ak Parti ve bağlantılarının medya sektöründe birer birer söz sahibi olması tek sesli medyayı oluşturmuş, halka çeşitli kanallardan farklı şekillerde aynı mesajı iletmeyi başarmışlardır. Öğrenmenin en kolay ve etkili olduğu yöntem “eğlenerek öğrenme” yöntemidir. Televizyonda yayınlanan dizi, yarışma vb. programların hepsi “eğlencelik” yayınlardır. Televizyon yolu ile fark ettirmeden beyne yerleşen fikirler, insanların tavır, davranış ve tercihlerinde de etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AKP, Kurtlar Vadisi, Kürt Açılımı, Muro, Siyaset.

ABSTRACT

Political Institution uses all kinds of the concept, the rule and the system with shaping according to itself for managing the society prefers the media mostly. Politicians who use sometimes the sex and sometimes ethnicity, use direct and indirect discrimination discourses towards the regional group or group of people aimed by them with creating their majority.

Particularly Ak Parti and its connections constitute monophthong media because of being entitled one by one in media sector and they succeed the same message in different ways from the diverse resources to the people. To enjoy in learning method is the easiest and the most efficient method. The programs which are series, competitions and etc are 'entertainment' broadcasts. The thoughts settle unbeknownst in the brain by the television and these thoughts influence to the human behaviors and prefers.

Keywords: AKP, Kurdish Initiative, Muro, Politics, Valley of the Wolves.

GİRİŞ

Bir kitle iletişim aracı olan televizyon günümüzde en kolay ulaşılabilen, en yaygın kullanılan ve en etkili görsel ve işitsel bir araçtır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hayatımıza giren televizyon, gittikçe yaygınlaşmış; yaşam tarzımızı belirleyen, algılarımızı yönlendiren, tutum, değer ve davranışlarımızı etkileyen önemli bir güç; temel bir toplumsallaşma aracı ve yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmiştir.

Evin/ailenin doğal bir üyesi haline gelen televizyon, eğlendirme, haber ve bilgi verme, eğitime ve toplumsallaştırma işlevlerini yerine getiren; kamuoyu oluşturmada, sosyal kontrol sağlamada ve sosyal gerçekliğin oluşumunda etkin bir güç haline gelmiştir. Böylesine yaşamımızın bir parçası haline gelen; tutumlarımızın ve değerlerimizin oluşmasında etkin bir güç olan televizyon, ilk ortaya çıkışından beri birçok tartışmaya ve beraberinde birçok araştırmaya konu olmuştur. Televizyon, etkileri bakımından araştırmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Televizyonun ilk ortaya çıkışından ve yaygınlaşmaya başlamasından beri ilginin odağında ise televizyon ve şiddet ilişkisi vardı. Televizyon ve şiddet ilişkisine yönelik ilk yürütülen çalışmaların bir kısmı televizyondaki şiddetin tespitine yöneliktir. Televizyondaki şiddet ise gerek genel gözlemlerle gerekse de içerik analiziyle ortaya konmakta ve sonuçta televizyon programlarının yoğun biçimde şiddet sahneleriyle dolu olduğu tespit edilmektedir.

Bu çalışma, "Kurtlar Vadisi" dizisinin izleyiciler üzerindeki etkisini ve günlük hayata yansımaları medyada çıkan haberlerle örneklendirme ve televizyon dünyasından yansıyan mesaj ve imgelerin ne gibi etkilere yol açtığını sorgulamaya yöneliktir. Çalışmanın temel amacı "Kurtlar Vadisi" serisinin toplum üzerindeki etkisi ve buna bağlı olarak "Kurtlar Vadisi Pusu" dizisindeki "Muro" karakterinin Ak Partinin Kürt Açılımındaki etkisini ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmada, "Muro"nun "Kürt Açılımı"ndaki rolünü ortaya koymak amacıyla, karakterin diziyeye dâhil olduğu 13.bölümden, karakterin öldürülmesi sonucu diziden ayrıldığı 65.bölüme kadar olan bölümlerin izlenmesi ile Ak Partinin bu açılımda izlediği politikalar arasındaki ilişki soruşturulmuştur.

Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında geliştirilmiş olan Yetiştirme Teorisi, adını daha çok televizyon ve şiddet ilişkisi üzerine çalışmalarıyla kitle iletişim araçlarından özellikle televizyonun toplumdaki sosyal ve kültürel rolüne vurgu yapan bir çerçeve sunar. 1967-1968 yıllarında A.B.D'de "Şiddeti Önleme ve Nedenleri Üzerine Ulusal Komisyonu" sponsorluğuyla başlayan Kültürel Göstergeler Projesi, 1970'lerden günümüze kadar çalışmalarına devam etmiştir (Gerbner vd., 1982: 100; Gerbner, 1998: 175). Kültürel Göstergeler Projesi, daha sonraları Yetiştirme Araştırmaları ya da Yetiştirme Kuramı adıyla anılır olmuştur(Taylan, 2011).

Yetiştirme kuramı, kişilerin sosyal dünya hakkındaki algıları ile ilgilidir. En temel hipotezi, televizyonu çok seyredenler (az seyredenlere göre), televizyon dünyasının yaygın ve tekrarlanan mesaj ve derslerini yansıtan bir dünya algısına daha fazla sahiptir. Yetiştirme teorisinin söz konusu bu hipotezi, korku ve şiddet üzerindeki araştırmalar için –belki de en iyi- bir çerçeve

sunar. Yürütülen çalışmalarda, televizyonu çok seyredenlerde yüksek oranda mağdur edilme korkusu, diğerlerine karşı güvensizlik, dünyanın tehlikeli bir yer olduğu algısı, geleceğin belirsiz ve sıkıntılı olacağı inancı ve yabancılaşma tespit edilmiştir (Signorielli, 1990; Signorielli, 2005: 19). Yetiştirme kuramı da, ana yayın kuşağındaki (prime-time) televizyon programları içeriğinin analizi verileri üzerine temellenmektedir. Kültürel Göstergeler Projesi kapsamında 1967 yılından beri de yürütülen çalışmalarda da özellikle ana yayın kuşağındaki televizyon programlarının içeriğinin büyük oranda şiddet içerikli olduğu bulgulanmıştır(Taylan, 2011).

George Gerbner'in 1960'ların ortasında Pensilvanya Üniversitesi Annenberg İletişim okulunda geliştirdiği ekme-yetiştirme kuramı, özellikle televizyon kullanılarak bir psikoloji, kültür veya ideolojiyi izleyici bilincine yerleştirilmesi ve yetiştirilmesi esasına dayanmaktadır(Erdoğan, 1998).

Ekme-yetiştirme kuramı, temelde kitle iletişim araçlarının özellikle de televizyonun izleyicilerin uzun dönemde inançlarını, düşüncelerini ve davranışlarını etkilemede ne kadar büyük güce sahip olduğu görüşünü içermektedir(Güngör, 2011:96).

Gerbner'e göre televizyon aracılığıyla verilen iletiler etkisini hemen göstermeyeceğinden insanların verilen mesajı hemen alıp yaşamlarında uygulamaları da beklenmemelidir. İzleyiciye bazen dizi film ve haber bazen de komedi ve eğlence ile verilen iletiler zamanla inançları ve düşünceleri üzerinde etkisini gösterir. Ekilen iletilerin zamanla insanların tutum ve davranışlarının değişmesi tam da Gerbner'in kuramında bahsettiği işlemin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir(Güngör, 2011:97)

Ekme-yetiştirme kuramı, televizyon başında fazla zaman geçirenlerin, televizyonun ortak paydasını oluşturan ve en çok yinelen iletilerinden yansıyan bir dünya görüşüne sahip olacaklarını anlatır. Televizyon aracılığıyla önce izleyicilerde bir takım gereksinimler oluşturulur ve sonrasında da bu gereksinimleri giderecek çözümler sunulur. Televizyonun anlattığı hikâyelerle algılar biçimlenir, sahte bir dünya ekilir ve kişiler gerçekliğe göre değil, ekilen bu sahte dünyaya göre hareket ederler. Sonuç olarak ortaya çıkan sanal bir televizyon gerçekliği ve televizyon kültürüdür.

Televizyonların, büyük şirketlerin ve reklam ağlarının elinde olduğu, kısacası ekonomik bir yatırım alanı olduğu dikkate alındığında televizyon kültürünün aslında bir ticaret kültürü olduğu ya da daha güncel bir ifadeyle, tüketim toplumu - tüketim kültürü oluşturduğu sonucuna da varmak mümkün olur.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİSİ

Gerbner 1960'da Lasswell'in geçmişteki incelemelerden elde ettiği sonuca bağlı kalarak, medyanın bir kültürde var olan tutumlar ve değerleri "ekip geliştirdiğini" (yetiştirdiğini), böylece bir kültürde "birleştirici rol oynadığını" belirtir. Gerbner'e göre, kitle iletişimi sosyalleştiren ajan olarak rol oynar ve televizyon gerçeğinin izleyicide "ekilmesi" (yani televizyon gerçeğinin izleyicide egemen olması) izleme yoğunluğuyla pozitif bir ilişki içindedir. Çok seyreden izleyicilerin "günlük yaşamın gerçeklerini" tanımlamasında televizyon gerçekleri egemendir.

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

Televizyon gelecekteki tercihleri ve kullanışları etkileyen tutumları eker. Okuryazarlığın ve hareketliliğin tarihsel engellerinin ötesine geçen televizyon nüfusun günlük kültürünün öncel ortak kaynağı olmuştur. İncelenen medya gerçeğinde, medya şiddeti ağırlıktadır. Televizyonun toplumsal yaşamı anlatımında da "şiddet ve tecavüz" önemli bir rol oynar. Örneğin akşam programlarında gösterilen şiddet, gerçek hayatta olandan on kat daha fazladır. Fiziksel tecavüzü pek ender acil ve tıbbi yardım izler. Televizyonu çok izleyenlerde büyük tehlikeler ve emniyetsizliklerin olduğu, "rezil bir dünyada" yaşadıkları duygusunun az izleyenlerden daha keskin olduğu kanısı vardır. Bunu Gerbner "insafsız dünya sendromu" olarak niteler(Doğan, 1998)

Siyasi ve ticari güçler, toplumun ne düşünmesini istiyorlarsa medyanın gündemine onu koyarlar. Böylece medyanın arkasındaki güçler insanlara ulaşmanın en kolay yolu olan kitle iletişim araçları vasıtası ile halkı istedikleri şekilde yönlendirebilmektedirler(Güngör, 2011:98).

Kitle iletişim araçları günümüz dünyasının vazgeçilmezi haline gelmiştir. Bu gerçek yapılan çeşitli araştırmalarla da saptanmıştır. Bazı toplumlarda kitle iletişim araçları sıkı denetim altında tutulurken, daha demokratik olan bazı toplumlarda ise görece daha az denetim vardır. Sıkı denetim olan toplumlarda kitle iletişim araçlarının bağımsız olarak toplum üzerinde etkili olması zorlaşır.

Televizyon kanalının ana hedefi yüksek seyredilirlik oranı (reyting) elde etmektir. Çünkü bu yüksek seyredilirlik oranı ve bunun ardından elde edilen reklam gelirin'e bağlı olarak kanalın maddi anlamda gücü artmakta ya da azalmaktadır. Bu nedenle de ülkemiz de dahil olmak üzere tüm dünyadaki bazı televizyon kanalları, yüksek seyredilirlik oranı yakalamaya çalışırken yaptıkları programın olumsuz etkisini ve sonuçlarını göz ardı edebilmektedirler. Bu felsefenin ürünü olarak ortaya çıkan programlarda kimi zaman değerlere saldırıya yer verilebilmekteyken, kimi zaman da ilk bakışta anlaşılamayan yöntemlerle çeşitli değerler yıpratılabilmektedir. Bunun için çok çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Örnek olarak; kanun dışı hayat şeklini öven, gerilimi, kavgayı, hatta silahlı çatışmaları makul gibi gösteren dizi ve filmler de aynı şekilde olumsuz etki oluşturan programlardır.

Yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuç ise, bu dizilerin ve filmlerin özellikle gençler üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne sermektedir. Bazı gençler televizyonlarda yayınlanan bu film ve dizileri yalnızca izlemekle kalmamakta, bu yayınlardaki karakterlerin giyim, konuşma ve hayat tarzlarını taklit etmeye çalışmaktadırlar.

Ülkemizde 2001 yılında yapılan bir araştırmaya göre okuma ve izlenme oranları toplumun hangi iletişim aracına ne kadar eğilimli olduğunu da göstermektedir. Araştırmaya göre ülkemizde dergi okuma oranı %4, kitap okuma oranı %4,5, gazete okuma oranı %22, radyo dinleme oranı %25 ve televizyon izleme oranı da %94 olarak belirlenmiştir(<http://istatistikler.net/izleme.html>).

Kitle iletişim araçları ortamı veya şartları oluşturmada en etkili araçların başında gelir. Nitekim Hürriyet gazetesinin eski sahibi Erol Simavi, Emin Çölaşan'a verdiği ve 3 Mayıs 1988 tarihinde Hürriyet gazetesinde yayınlanan röportajında askeri darbe konusuna değinerek orduyu darbeye basının hazırladığını söyler. Simavi: "Dünyada basın için 'beş büyük kuvvetten biri, dördüncü kuvvettir' derler. Bu söz Türkiye için geçerli değildir. Hâkimiyet, elbette

kayıtsız şartsız milletindir. O başka. Ama birinci kuvvet Türkiye’de ordu mu? Hayır. Basındır. İkincisi ordudur. Çünkü Orduyu ihtilallere basın hazırlar. Radyo ve televizyon hazırlayamaz. Bu iki organ (radyo ve televizyon) hükümetin elindedir” diyerek, hem basının gücüne hem de televizyonun hükümetin elinde olduğunu anlatmaya çalışmıştır(Hürriyet, Nisan 1988).

Türkiye’deki Etkileri

Medyada şiddet üzerine çalışan araştırmacılara göre, medyada sürekli şiddet içeriğine maruz kalmanın izleyici üzerinde kısa ve/veya uzun vadede üç temel etkisi vardır: İzleyiciyi şiddete yöneltebilir, izleyici şiddete karşı duyarsızlaştırabilir ve izleyicinin kendini kurban gibi hissetmesine neden olabilir. Bandura ve Ross gibi bazı araştırmacılar; medyanın sosyal davranışların en önemli kaynaklarından biri olduğunu ve özellikle televizyon aracılığı ile şiddete maruz kalan insanların kendi hayatlarında da bu aşırılık durumunu tecrübe ettiklerini ileri sürmektedir. Gerçekten de bunun sayısız örneklerini görmek mümkündür. Sözelimi son yılların fenomen dizisi “Kurtlar Vadisi”nin bazı gençlerin davranış ve giyinme tercihlerine etkisi gözle görülmektedir. Dizideki karakterlere öykünen bazı gençlerin çete kurdukları, başkalarını gasp ettikleri gazetelere yansıyan gerçeklerdir(Arık, 2011).

Türkiye’de gündemi belirleyen hangi olay olduysa o hafta mutlaka “Kurtlar Vadisi” adlı dizide izleniyordu. Kumarhane kralının ölümü, Ergenekon baskınları, Danıştay saldırısı, borsa spekülasyonları ve hatta Hrant Dink cinayeti kısacası ülke gündeminin tüm kirli yüzü her hafta ekranlardaki bu dizide yerini alıyordu. Kurtlar Vadisi’nin gördüğü ilgi sosyologları bile harekete geçirmişti. Çünkü okullarda çocuklar dizideki “Polat Alemdar”a özeniyor, onun gibi davranıp, onun gibi giyiniyorlardı(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=8373532>)

Kırıkkale Gazi Endüstri Meslek Lisesi Elektrik ve Elektronik Bölümü öğrencisi M.B., 9,00.- TL borcu olduğu öne sürülen arkadaşı U.K.’den alacağını istemesiyle çıkan tartışma sonucu yanındaki ekmek bıçağını çeken U.K. arkadaşını üç yerinden bıçaklayarak öldürdü. Sonrasında ise arkadaşının cesedini yakınlardaki kör bir kuyuya atan ve üzerini toprakla kapatan U.K., yakalanarak gözaltına alındı. Kırıkkale Emniyetinde verdiği ifadesinde, “Kurtlar Vadisi” dizisindeki “Polat Alemdar” karakterine özendiğini söyleyen 16 yaşındaki U.K., “Ben Polat Alemdar olacağım. Bıçağı iki kere salladım, üçüncüde öldürdüm” derken, televizyonun ve onun ürettiği karakterlerin özellikle çocuklar ve gençler arasında ne kadar ciddi etkiler oluşturduğuna da örnek teşkil ediyordu(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=306333>).

Dizinin sevilen isimlerinden Oktay Kaynarca’nın canlandırdığı “Süleyman Çakır” karakteri, 8 Nisan 2004 tarihinde öldüğünde sevenleri tarafından gazetelere vefat ve başsağlığı ilanları verilmişti. Üstelik dizideki ölümünün dördüncü yıl dönümünde dahi unutulmamış ve Kocaeli’nde yaşayan Tarık Bulut isimli bir vatandaş tarafından “Acımız büyük. Merhuma rahmet, eş ve yakınlarına başsağlığı dilerim” şeklinde gazete ilanı verilmiştir(<http://www.medyafaresi.com/haber/12644/televizyon-cakir-olmedi-kalbimizde-yasiyor-gazeteye-olum-ilan-verdiler.html>).

Kurtlar Vadisi hakkında bir ilan da Konya’nın yerel gazetelerinden Yeni Meram gazetesine verilmişti. Türk bayrağı önünde esas duruşta bekleyen askerlerin fotoğrafının da bulunduğu ilanda, dizinin Türk siyasi yaşamındaki gerçekleri yansıttığına inandıklarını belirten Mehmet

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

Akif Yıldırım isimli vatandaş, "Hrant Dink cinayeti ile birlikte Türkiye'de istenmeyen bir takım gelişmeler yaşandı. Bize göre Kurtlar Vadisi dizisinde yayınlananlar gerçeğin ta kendisi. Bu dizinin yapımında emeği geçen herkese teşekkür ederiz" dedi(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5921651>).

Dizi halk içerisinde o kadar derine işlemiştir ki, Adapazarı'nda düzenlenen bir futbol turnuvasına katılan takımlardan biri Kurtlar Vadisi adını almıştı. Ancak daha ilginç olanı dizide öldürülen "Süleyman Çakır" karakteri için maç öncesi bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmasıydı. Maç sonrasında takım kaptanı Asım Kurucan da, dizinin yeni bölümünü hafta boyunca sabırsızlıkla beklediklerini belirtti(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=218199>).

Hafta boyunca diziyi sabırsızlıkla bekleyen izleyiciler zaman zaman heyecanlarına da yenik düşüyorlardı. Konya'da yaşayan kırkbeş yaşındaki emekli Tahir Türköz, Perşembe akşamı "Kurtlar Vadisi"ni izledikten sonra heyecandan kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmişti. AA muhabirine açıklama yapan yakınları Türköz'ün diziyi çok sevdiğini, hatta dizi saatinde eve misafir dahi kabul etmediği belirterek özellikle Çakır'ın vurulduğu sahnede çok heyecanlandığını ve kalp krizi geçirdiğini söylediler(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=215536>).

Kurtlar Vadisi dizisinin takipçileri arasında devletin başındaki isim Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'da bulunuyordu. CNN Türk televizyonunda 5N1K programını hazırlayıp sunan Cüneyt Özdemir, Erdoğan'ın bir gününün nasıl geçtiğine ilişkin ilginç notlar hazırlamıştı. Konuşmasında zaman zaman televizyon izleyebildiğini anlatan Erdoğan, ATV ve Kanal7'de ki dizileri izlediğini ayrıca "Kurtlar Vadisi"ni oldukça başarılı bulduğunu belirterek tamamını izleme imkanı olmasa da kısım kısım seyrettiğini söylemişti(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=318235>).

Bir Başbakan'ın neyi seyrettiğini açıkça dile getirmesi onun siyasal kimliğinin de dünya görüşünün de işareti gibidir. Örneğin, ATV kanalı Turkuvas Radyo Televizyon Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş. bünyesinde yayın yapan bir televizyon kanalıdır. Turkuvas Radyo Televizyon Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş.'de Çalık Holding'in medya sektöründeki temsilcisidir. Ve Çalık Holding'in yönetim kurulu başkanı da Başbakan Erdoğan'ın damadı olan Berat Albayrak'tır.

İzleyicileri Kurtlar Vadisi dizisindeki tüm olayları gerçeğe eşleştirmesi, gerçek hayattaki kişilerin isimlerine benzer isimler kullanarak kurgulaması izleyici üzerinde inanılmaz bir etki bırakmasına da neden oluyordu. Önceden dizide seyrettiği olaylar karşısında gerçek hayatta örneğin bir haber bülteninde karşılaştığında hiç şaşırılmadan dizide verilen mesaj çerçevesinde değerlendirmeye almıştır. İlk olarak 25 Temmuz 2008'de açılan Ergenekon davası sürecinde yaşananlar, Kurtlar Vadisi Pusu dizisinin de ana temasını oluşturuyordu. Davanın tutuklu sanıklarından Emekli Yüzbaşı Muzaffer Tekin'de soruşturmanın dizi ile örtüştüğünü belirterek halkın bilincine önceden ekilen düşüncenin bu soruşturma ile hayata geçirildiğine vurgu yapıyordu(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=10364267>).

Devletin alacağı bir kararın ya da uygulayacağı yeni bir sistemin Kurtlar Vadisi ile "ekimi"ne bir örnekte Haziran 2010'da faaliyete geçen Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığıdır. 2003 yılında gösterime başlayan Kurtlar Vadisi dizisinin başkarakterleri olan Polat Alemdar da dizide

KGT adıyla bilinen Kamu güvenliği Teşkilatı'nın gizli görevlisi rolündedir. Tam yedi yıl öncesinde dizide gördükleri kurumun gerçek hayatta da kurulmuş olduğunu gören izleyici de dizinin gerçekleri anlattığına inanmaya da devam ediyordu. Hatta konuyla ilgili konuşan CHP Grup Başkanvekili Hakkı Süha Okay, "İstihbarata, sanki Kurtlar Vadisi ayarı yapılmaktadır" diyerek tepki göstermiştir(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=13531813>).

Yurtdışındaki Etkileri

Kurtlar Vadisi'nin yapımcısı Pana Film tarafından "Kurtlar Vadisi: Irak" isimli bir de sinema filmi çekilmişti. Filmde Irak'ta yaşananlara dikkat çeken yapımcılar, 2003 yılında Irak'ın Süleymaniye kentinde bulunan Türk askerlerinin başına Amerikan askerlerince çuval geçirilmesi olayının intikamını aldığı anlatılıyor. ABD'de ki dağıtıcı firma olan "Luminous Velocity Releasing", yaptığı açıklamada filmin yapımcısı Pana Film tarafından filmin geri çekildiğini duyurarak gösterimden kalktığını açıklamıştı. Ancak, filmin ABD'de gösterime girememesinin esas nedeninin dünyaca ünlü Yahudi kuruluşu ADL'nin, filmin Yahudi ve Amerikan karşıtı içeriğinin olduğunu gündeme getirdiği ve engellenmesinde de bu kuruluşun etkili olduğu öne sürülmüştü(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5521720>).

Amerika'dan sonra Almanya'da da tepki alan film için Bavyera Eyaleti Başbakanı Edmund Stoiber sinema işletmecilerine filmi gösterimden kaldırmaları konusunda çağrıda bulunmasından kısa bir süre sonra, Almanya'nın en büyük sinema salonu zincirine sahip Cinemaxx yetkilileri de filmin kira sözleşmesinin bittiğini gerekçe göstererek yayından kaldırdıklarını açıklamışlardı(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3975306>).

Amerikan kongresinde de tartışılan filmin dağıtımı ve satışı, Amerikalı askerlerin ve Iraklı Kürt grupların kontrolünde bulunan Irak'ın kuzey bölgesinde de yasaklandı(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=4056390>).

Kurtlar Vadisi'nin ilk sinema filmi olan "Kurtlar Vadisi: Irak"tan sonra yine sınırlarımız dışında gerçekleşen maceranın anlatıldığı "Filistin" versiyonu dünya basınında da oldukça ses getirmişti.

Filmin yankılarının en çarpıcı örneği, Avrupa Birliği (AB) Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Stefan Füle'nin yaptığı açıklamaydı. Komisyonun bağımsız üyesi Avusturyalı Franz Obeymayr'ın verdiği soru önergesini yanıtlayan Füle, "Kurtlar Vadisi: Filistin" filminin antisemitist ve ırkçı mesajlarla dolu olduğunu söyledi. AB'nin her türlü ayrımcılığı, ırksal veya din temelli nefret söylemlerini dolaylı yollarla yapılırsa dahi men ettiğini açıklayan Füle, "Bu yasalar tüm aday ülkelerin yerine getirmekle yükümlü olduğu müktesebatın bir bölümünü oluşturmaktadır" dedi(<http://www.internethaber.com/abden-kurtlar-vadisine-sert-suclama-3545604.htm>). Sadece bu önerge ve önergeye verilen cevap bile "Kurtlar Vadisi"nin içeriğinin kimler tarafından takip edildiğinin ve barındırdığı önemin anlatılması için yeterli olmaktadır.

Dizi, çeşitli bölümlerinde yer verdiği ünlü isimlerle de adını okyanus ötesine bile duyurmayı başarmıştı. Bunlardan bazıları Amerikalı ünlü oyuncuların Sharon Stone, Andy Garcia ve Billy Zane'dir.

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

Ünlü oyuncuların yanı sıra siyaset dünyasının ünlü isimlerinden KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı olan Rauf Denktaş'ta dizide rol alan önemli isimlerden birisiydi. 3 Mart 2005 tarihinde yayınlanan dizinin 73'ncü bölümünde rol alan Denktaş, Kıbrıs sorunundan bahsederek 1974 Barış Harekâtını anlatıyordu. Türkiye ve KKTC basının yanı sıra özellikle Rum Kesiminde de dikkatle izlenen bölümü, Rum gazeteciler ve hükümet görevlileri de çevirmenler aracılığıyla takip etmişlerdi(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=301195>).

KURTLAR VADİSİ NEDİR?

Türkiye'de 22 Temmuz 2007 seçimleri öncesi yapılan bir araştırmada, siyasi içerikli programlar ile dizi filmlerin izlenme oranı karşılaştırılmış ve çarpıcı sonuçlar elde edilmiştir. 1 Haziran 2007 – 27 Haziran 2007 tarihleri arasında yapılan araştırmada ortalama 831 bin kişinin siyasi içerikli programları izlediği ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 40 milyon seçmenin bulunduğu düşünüldüğünde seçmenin sadece %2'sinin seçim programlarına ilgi gösterdiği ancak buna karşın dizi filmlerin reytinglerini arttırdıkları görülmüştür. (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=6792622>).

Kurtlar Vadisi, 15 Ocak 2003'te Show TV'de "Bu bir mafya dizisidir" sloganıyla başlayan Türk yapımı politik-aksiyon dizisidir. 9 Haziran 2005 tarihinde üçüncü sezon finalinin ardından dördüncü sezona 6 Ekim 2005 tarihinde Kanal D'de başlayan dizi, 29 Aralık 2005 tarihinde sezon finalinin ardından sona ermiştir. Yapımcılığını Pana Film'in üstlendiği ve toplam 97 bölümden oluşan dizinin tekrar bölümleri halen Beyaz TV'de ve Kanal 7'de yayınlanmaktadır(http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurtlar_Vadisi).

Tam 97 bölüm süren ve izlenme rekorları kıran "Kurtlar Vadisi" dizisinin ardından devam niteliğinde olan "Kurtlar Vadisi Terör" 18 Şubat 2007'de yayına başlamış ancak sadece iki bölüm yayınlandıktan sonra RTÜK tarafından yasaklanarak yayından kaldırılmıştır. Ana karakterleri aynı olan dizinin yerine, 19 Nisan 2007 tarihinde "Kurtlar Vadisi Pusu" isimli yeni bir dizi yayına başlamıştır(http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurtlar_Vadisi_Pusu).

Reyting listelerinde yıllardır üst sıralarda yer bulan dizi, farklı dönemlerde de izleyici ilgisini kaybetmemeyi başarmıştır. Örneğin, 14 Mayıs 2009 itibarıyla, Kurtlar Vadisi Pusu, açık olan her beş televizyondan ikisinde izlenerek, dizinin tarihinin geleneğinin altı yıldır bozulmadığını göstermektedir. Dizinin bu tarihteki tabloya göre reytingi 16.7, izlenme payı (share) 41.2'dir, en yakın rakibinin bu değerleri ise sırasıyla 11.3 ve 26.6'dır. (Bkz: Ek-1)

Bu tarihten aşağı yukarı iki yıl önce, 17 Mayıs 2007'de Kurtlar Vadisi'nin rakipleri farklıdır, ilk ondaki haber bültenleri bile farklıdır, ancak dizinin yeri değişmemiştir. Yine birincidir, reytingi 12.8, izlenme payı ise 38.6'dır. (Bkz: Ek-2)

Yıllar önce, henüz genç bir diziyken ulaştığı başarı ise, tartışmasız en yükseğidir. 18 Kasım 2004 tarihli sonuçlar, reytingin 22.5'e, izlenme oranının ise 54.4'e ulaştığını göstermektedir ki, bu iki televizyondan birinde izlenmekten bile daha yüksek bir orana denk gelmektedir. Reyting listesinin ilk 10'undaki diğer programların hiçbiri, ana haber bültenleri dışında, artık devam etmemektedir. (Bkz: Ek-3)

Kurtlar Vadisi Pusunun, yayına başladığı tarih olan 19 Nisan 2007'den 11 Haziran 2009 tarihine kadar olan sürede üç sezonu Show TV'de, 24 Eylül 2009 – 3 Haziran 2010 tarihleri arasındaki dördüncü sezonu Star TV'de, 23 Eylül 2010 – 9 Haziran 2011 tarihleri arasındaki beşinci sezonu ATV kanalında yayınlanmıştır. 22 Eylül 2011 tarihinde TNT kanalında altıncı sezona başlayan dizi halen bu kanalda yayınına devam etmektedir.

Senaristliğini Bahadır Özdener ve Raci Şaşmaz'ın yaptığı ve başrollerini Necati Şaşmaz (Polat Alemdar), Gürkan Uygun (Memati), Kenan Çoban (Abdülhey), Erhan Ufak (Güllü Erhan), Ali Sürmeli (Şeref Zazaoglu), İpek Tenolcay (Nesrin Çakır), Neco (Mehmet Fikret Hazarbeyoğlu)'nun oynadığı dizide daha önce de belli sürelerle ünlü isimlerde rol almıştı. Tiyatrocu ve oyuncu Can Gürzap (Davut Tataroğlu), Tamer Yiğit (Ali Selçuk Toros), Selçuk Özer (Turan Kaçgar), eski mankenlerden Nefise Karatay (Ahu Toros), dönemin AKP'li bakanı Kürşat Tüzmen'in kardeşi Tarkan Tüzmen (Alper) dizide rol alan önemli isimlerden bazılarıdır.

Kurtlar Vadisi Pusu yayınlandığı her kanalda ve her dönemde izlenme rekorları kırmaya devam etti. Pusu, tüm izleyici hedef kitlesindeki ilk yüz program arasında %15,53'lük reyting oranı ve %39,96'lık izlenme payıyla yayınlandığı Perşembe gününü yine birinci olarak tamamlamıştı(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12713831>).

Türk televizyonlarının efsaneleri arasında giren dizinin en önemli özelliği, ülke gündemindeki olayların anlatılmasıdır. Bazen bir olayın irdelendiği, bazen de dizide bahsi geçen konu sonradan ülke gündemine yerleştiğinde, izleyici de diziyi gerçeğe ilişkilendirmeye başlamıştır. Nitekim Hürriyet gazetesi yazarlarından Yılmaz Özdil 29 Şubat 2008 tarihli köşe yazısında, toplumumuzun medyada gündeme gelen konuları nasıl dizi penceresinden değerlendirdiğini şu sözlerle anlatmıştır: “Adnan Menderes'in, Deniz Gezmiş'in nasıl asıldığını Hatırla Sevgili'den öğreniyoruz... Derin devleti, Ergenekon'u, Kurtlar Vadisi'nden... TMSF tarafından bankasına el konulan işadamı, Sevgili Dünürüm'de... Türk-Yunan ilişkilerini de, Yabancı Damat yumuşatmıştı zaten”(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=8339821>).

İzleyiciye dizi yoluyla “ekilen” düşünceler, mesajı iletenler tarafından sonrasında “mahsul” olarak toplanıyor. Burada öne çıkan ise dizideki karakterlerin izleyici üzerindeki etkisidir. Malum dizide en etkin karakterler Polat Alemdar ve ekibini oluşturan kişiler. Ancak ekranda çok görünmese de söylemleri, hayata bakışı ve bazen de esprileriyle dikkat çeken karakterler de dizinin hassas noktalarını yani mesaj kısımlarını oluşturuyorlardı. Polat Alemdar'ın babası olan Ömer baba (Emin Olcay), boş zamanlarında küçük antikacı dükkânında ebru sanatı ile uğraşan, sohbetlerinde dini hikâyeler anlatan, beyaz sakallı bir karakterdir. Kuşkusuz Ömer baba, büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve dini hassasiyetlerin yüksek olduğu toplumumuzda verdiği mesajlarla dizinin önemli dinamiklerinden biri olduğunu da göstermiştir. Öyle ki, bir röportajında “Ömer Baba” karakterinin üzerine yapıştığını ve bundan son derece rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir. 46 yıllık oyunculuk yaşantısının içerisinde 8 senesinin Kurtlar Vadisi içerisinde geçtiğini anlatan Emin Olcay, geriye kalan 38 senede yaptıklarıyla değil “Ömer Baba” karakteriyle anılmasının ne kadar rahatsızlık verdiğini vurgulamıştır(<http://www.hurriyet.com.tr/magazinhatti/18078863.asp>).

MURO VE İÇİNDEKİ İNSAN SEVGİSİ

Muro (Mustafa Üstündağ) da dizideki önemli karakterlerden birisidir. Muro, Kurtlar Vadisi Pusu'nun 11 Ekim 2007 tarihinde yayınlanan 13. Bölümünde diziyeye dâhil olmuştur.

Terör örgütünün Irak'ın kuzeyindeki yapılanmasından, dizide ülkemizin önde gelen ailelerinden birini temsil eden Karacadağlar ailesine gönderilen ancak Polat Alemdar tarafından el konulan 50 milyon dolar'ı geri alabilmek için Karacadağlar'ın illegal işlerini yürüten Bedri Fincancı (Volkan Özgömeç) tarafından çağrılan Muro, terör örgütünün şehir yapılanmasından sorumludur. Diziyeye dâhil olduğu 13. Bölümden itibaren gaddarlığı ve acımasızlığı ile çizdiği terörist profili ile Muro, okul önlerinde çocuklara uyuşturucu sattırmasından, insan kaçakçılığına, Polis-Asker her türlü devlet görevlisini öldürmekten, gençlere ideolojik eğitimle birlikte silahlı eylemlere hazırlayan ve karşı çıkanları gözünü kırpmadan öldürebilen çok yönlü terörist tipidir. Ancak dizi ilerledikçe sert ve acımasız terörist yerini sempatik, esprili ve içi insan sevgisiyle dolu ılımlı sosyalist bir karaktere bıraktığı gözlemlenmiştir.

Muro'nun dizide gösterdiği değişim, söylemlerine ve dizide görüldüğü anlarda arka plandaki müziğe dahi yansımıştır. Sert ve ciddi konuşmalar yerini esprilere bırakmış, Kürt terörist karakteri olan Muro'nun görüldüğü doğu/güneydoğu ezgileri duyulurken değişim sonrasında daha ritimli müzikler duyulmaya başlamıştır. Dizide kaldığı süre boyunca özellikle değişim gösterdikten sonra izleyici tarafından oldukça sevilen Muro karakteri için birde sinema filmi çekilmiştir.

Ömer Lütfi Mete, Bugün gazetesindeki köşesinde Muro karakteri ile verilmeye çalışılan mesajın, eli kanlı terör örgütünün devlet düşmanı olmaktan çıkarılarak sadece bir suç örgütüne dönüştürülmesi olduğunu söylemiştir. Mete, "aslında terör örgütü üyeleri gerçekte birer suç makinesi olsalar bile yine de bizim insanlarımızdır" algısının oluşturularak masumlaştırmaya çalışıldığını anlatmıştır(<http://www.moralhaber.net/haber-yorum/kurtlar-vadisi-muro-ile-ne-mesaji-veriyor/>).

Değişim gösterdikten sonra dilinden düşürmediği "Nalet olsun içimdeki insan sevgisine" sözüyle akıllarda yer eden Muro için çekilen sinema filminin de tam ismi "Muro: Nalet olsun içimdeki insan sevgisine"dir. İçinde insan sevgisi olan terörist imajı ve vermeye çalıştığı mesaj, Vatan gazetesi yazarlarından Yiğit Bulut'un da dikkatini çekmiştir.

Yiğit Bulut, Muro filminin devlet tarafından engellenmesi gereken bir film olduğunu söylerken şu ifadeleri kullanmıştır:

"Kurtlar Vadisi dizisinde Muro isimli, bölücü örgütün İstanbul sorumlusu olarak başkan sıfatıyla iş yapan bir karakter var. Bu arkadaş senaristler tarafından son derece sempatik bir hale getirilmiş. Konuşmaları komikleştirilmiş, kültürel izler taşıyan zekâ izlenimleri bırakan şekilde tasarlanmış. Terör örgütü üyesi olmayı son derece sempatik hale getiren bu karakter, şimdi tek başına film oluyor. Dizide görünmesi bile bence psikolojik harekât kapsamında devletin güvenliği açısından değerlendirilmesi gereken Muro karakteri, taraftar ve sempati toplamaya devam ediyor ve filmi yapılıyor"(<http://www.haber7.com/haber/20080825/Devletten-ricasi-Muronun-filmini-durdurun.php>).

Bu önemli karakter, 11 Ekim 2007'de katıldığı diziden, 1 Ekim 2009 tarihinde yayınlanan 65. Bölümde; Gladio'nun Türkiye'de ki 1 numaralı ismi ve İsrail ile Avrupa arasındaki Amerika'nın iletişimini sağlayan kişi olarak gösterilen Aron Feller (Osman Soykut) tarafından ilaçla uyuşturulup üzerine patlayıcı yerleştirilerek er ve erbaşların gittiği bir çay bahçesinde patlatılarak öldürülmüştür. Muro'nun yardımcılarında Yıldırım (Eray Türk) 59. bölümde, Çeto (Şefik Onatoğlu) 65. bölümde elinden kibrit kutusu düşmeyen ve Aron Feller'in dolayısıyla Amerika'nın işbirliği içindeki psikopat bir karakter olan Cevat Akarsu (Şekip Taşpınar) tarafından yakılarak öldürülmüşlerdir.

AKP VE KÜRT AÇILIMI

AKP'nin iktidara geldiği 2002'den beri en çok tartışılan konusu şüphesiz "Kürt Açılımı" ya da "Demokratik Açılım" adını verdiği projedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk kez 12 Ağustos 2005 tarihinde Diyarbakır'daki konuşmasında dile getirdiği "Kürt Sorunu" ile ülke gündemini oluşturmuş ve tüm Türkiye'yi merak içinde bırakmıştır(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10180751&yazarid=215>).

Medyasından muhalefetine, herkes bu "sorun"u konuşuyordu. Bunun arkasından ne gelecekti? O tarihte çok konuşuldu ancak uzun zaman hükümetten ne bir açıklama, ne bir plan ne de bir icraat gelmemiştir. Başbakan'ın dile getirdiği bu "sorun" güneydoğu dışında ilk başta tepkilere neden olmuştu. Ak Parti yönetimi, ilk başlarda "Kürt Açılımı" adını verdiği projeyi sonrasında yumuşatarak "Demokratik Açılım"a dönüştürmüştür. Bu süre içerisinde gündem çoğu kez değişmiş ve muhalefetin ısrarlarına rağmen herhangi bir şekilde iktidar tarafından bu "açılım"ın içeriği konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Bu sessizlik ve belirsizlik Temmuz 2009'a kadar sürmüş, sonrasında açılım ile ilgili gelişmeler ardı ardına gelmeye başlamıştır. Başbakan Erdoğan 23 Temmuz 2009'da yaptığı konuşmasında, "Kürt Açılımı"nın resmen başlattıklarını açıklamıştır. Suriye ziyareti öncesi Esenboğa Havalimanında yaptığı konuşmada açılımın adının ne olduğunun önemli olmadığını da belirten Erdoğan, "İster Kürt Sorunu deyin, ister Güneydoğu Sorunu, isterse Kürt Açılımı, ne dersek diyelim biz bu çalışmayı başlattık" diyerek hükümet olarak Kürt Açılımı ile ilgili ilk adımı attıklarını göstermiştir(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12129354>).

Açılımın diğer adımları merakla beklenirken, 1 Ağustos 2009 tarihinde Ankara Polis Akademisinde "Kürt Çalıştay" gerçekleştirilmiştir(<http://www.ntvmsnbc.com/id/24988285/page/2/>).

Polis Akademisindeki "çalıştay"a katılan isimler de birbirinden ilginç ve önemli isimlerdi. AKP'li İçişleri Bakanı Beşir Atalay, AKP'ye yakınlığıyla bilinen gazetecilerden Yeni Şafak yazarı Fehmi Kuru, Haber Türk yazarı İhsan Bal, Zaman-Türkiye-Yeni Şafak ve son olarak da Star gazetesinde yazan Mustafa Karaalioglu, Sabah yazarı Okan Müderrisoğlu, Yeni Şafak yazarı Ali Bayramoğlu, Milli Gazete'den Star'a geçen Nasuhi Güngör, 1993 yılında "Öcalan ve Burcak"la Kürt Sorunu" kitabının da yazarı olan Radikal yazarı Oral Çalışlar çalışmaya katılan gazetecilerden bazılarıdır. Katılımcılardan dikkat çeken iki önemli isim daha vardı. Bunlar, Polis Akademisi Başkanı Prof. Dr. Zühtü Arslan ve Başbakanlık Danışmanı İbrahim Kalın'dır. Aynı

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

zamanda Anayasa hukukçusu da olan Prof. Dr. Zühtü Arslan, AKP'nin sivil anayasa taslağını da hazırlayan kişidir. Taslaktan sonra Polis Akademisi Başkanlığına getirilmiştir.

Başbakanlık Danışmanı İbrahim Kalın ise SETA olarak bilinen Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'nın kurucusudur. SETA'nın "bilgi paylaşımı" yaptığı "kardeş" kuruluşlardan birisi de Amerikan Düşünce kuruluşlarından Stratfor'dur. Stratfor ayrıca ABD'nin istihbarat birimlerine bilgi satan kuruluş olarak da bilinmektedir(<http://www.aktifhaber.com/ibrahim-kalinin-derin-baglantilari-570174h.htm>).

Çalıştay'a katılan, hem Stratfor hem SETA hem de medya bağlantılı son isim de Taraf gazetesi yazarı Mithat Sançar'dır. Taraf Gazetesi, Wikileaks'in Türkiye'de ki tek "bilgi paylaştığı" ortağıdır. Wikileaks'in Türkiye haberleri sadece Taraf'ın manşetlerinde çıkmaktadır.

Diziler, toplantılar, çalıştaylar derken iyice gündeme yerleşen ve hatta sıradanlaşan "açılım"a karşı halkın bakışı da araştırma şirketlerince incelenerek değerlendirilmiştir. A&G Araştırma Şirketi'nin yaptığı araştırma 7 bölgede, 11 ilde ve 1.260 denekle yüz yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre; DTP seçmeninin %94,2'si, AKP seçmeninin %61,9'u Kürtçe isim kullanılmasına "evet" derken, katılımcılar 'Bölünme endişesi taşıyor musunuz?' sorusuna 45,4 'evet' derken, yüzde 54,6 'hayır' cevabını vermiştir. Ankete katılanlardan 'annem ve Babam Kürt' diyenlerin %66,7'si dağdaki PKK'lılara af fikrine 'evet' derken, Diyarbakır'da yaşayanların %83,7'si bu fikre 'evet' demiştir. İlginç sonuçlardan birisi ise terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın affı ile ilgili sorulardı. Genel katılımcılara göre Öcalan'ın affına 'hayır' diyenler %87,1 iken, Diyarbakır'da yaşayanların %61,9'u ve DTP seçmeninin %76,5'i Öcalan'ın affına 'evet' cevabını vermiştir(http://aksam.medyator.com/2009/08/26/haber/guncel/6208/bolunmekten_korkmuyoruz_ayrilmaya_karsiyiz.html).

Açılım kapsamında atılan karşılıklı adımlardan biri de terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın çağrısı ile Irak'ın kuzeyindeki Kandil ve Mahmur kamplarından gelecek olan ve Habur sınır kapısından girmesi beklenen 34 kişilik PKK'lı grubu sorgulamak üzere 4 kişilik özel yetkili savcı grubu Şırnak'a gönderilmişti(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12721386>). Ancak, Habur sınır kapısından giriş yapan 34 PKK'lı terörist sınır kapısında özel yetkili savcılar tarafından sorgulanarak serbest bırakıldı. Serbest bırakıldıktan sonra DTP otobüsüne bindirilen PKK'lılar davul zurna eşliğinde zafer işaretleriyle şehir turu attı(<http://webtv.hurriyet.com.tr/2/963/0/1/hepsi-serbest-birakildi.aspx>).

Görüntüler için Ak Parti grubunda konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan: "Habur Sınır Kapısında yaşanan manzara karşısında umutlanmamak mümkün mü? Bu bir umuttur. Türkiye'de iyi, güzel şeyler, umut verici gelişmeler oluyor. Bunu son derece olumlu ve sevindirici bir gelişme olarak gördüğümü ifade etmek istiyorum" derken, sürecin terör örgütü lideri Öcalan ile birlikte yürütülmesine de tepki gösterenlere karşı "11-12 yıldır orada değil miydi? Niçin böyle bir adım atılmadı" diyerek Abdullah Öcalan ile ortak hareket ettiklerini de kabul etmiş oluyordu(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12738491>).

Başbakan Erdoğan'ın ağzından çıkan her kelimeyi sorgulamadan benimseyen AKP seçmeni ve yöneticilerinin bu tutumu Başbakan'ın ve üst yönetiminin işini oldukça kolaylaştırıyordu. Buna en güzel örneği, Star TV'nin el değiştirmesinden önce Star Ana Haber ekibinden Osman

Terkan'ın gündemin sıcak konuları hakkında halka sorular sorduğu bölümlerdir. 11 Şubat 2011 tarihli Star Ana Haber bülteninde, dönemin CHP Genel Sekreteri Prof. Dr. Süheyl Batum'un Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında "Koca bir askeri yıktılar. Koca bir asker derken meğer kâğıttan kaplanmış o da" sözlerini ve Başbakanla olan tartışmalarını halka sormuş ve ilginç yanıtlar almıştır. "Bu tartışmada kim haklı?" diye soran Terkan'a "Konuyu bilmiyorum ama kesinlikle Başbakan haklıdır" yönünde cevaplar verilmesi, ne söylendiğinin değil kimin söylediğinin önemli olduğunun küçük bir örneği gibidir.

AKP Aydın İl Başkanı İsmail Hakkı Eser, 14 Kasım 2008'de yaptığı bir konuşmada "Recep Tayyip Erdoğan bizim için ikinci Peygamber gibidir" diyecek kadar Başbakan'ı içselleştirmiş ve kendince yüceltmeye çalışmıştır.([http://www. radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=926033&Date=13.03.2009&CategoryID=78](http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=926033&Date=13.03.2009&CategoryID=78)).

Bir başka örnek ise Denizli'de eşi emekli imam olan ev kadını Fatma Durmuş'un yazdığı 'İlahilerle Hakka Çağrı' adlı şiir ve ilahi kitabıydı. Diyanet tarafından da onaylanan kitabın içindeki en dikkat çekici bölüm olan 'Tayyibim' isimli şiirde şöyle deniliyordu:

"Suçun şiir değil, dini yaşamak. Tayyib'im nerededir bu eşitlik. Bütün sevdikleri sarhoşluk, pislik. Deniz kıyısından bizler tiksindik. Nüfus cüzdanımızda dinimiz İslam, yaşayışta dinimiz Hristiyan. Nerede Necmettinler, Menderesler. Şart koşmuşlar leylek gibi açmayı, sindirmişler bunlar bizim atalarımızı. Suçun şiir değil, dini yaşamak. Tayyip Allah yolunun bekçisidir. Tayyib'i üzme Allah'ı üzme. Sevenlerini üzme de aynıdır"(<http://www.medyafaresi.com/haber/12352/guncel-tayyibi-uzmek-allahi-uzmektir-camide-dagitilan-kitaptan-sok-satirlar.html>).

Tayyip Erdoğan'ın açılımla ilgili çeşitli dönemlerde yaptığı organizasyonların en katılımlısı sanatçılarla yaptığı "açılım kahvaltısı" idi. Sinema ve sahne sanatçılarıyla kahvaltıda, radyocularla da öğleden sonra bir araya gelen Erdoğan'ın davetine önemli isimler katılmıştı. DTP Milletvekili ve aynı zamanda oyuncu ve senarist olan Sırrı Süreyya Önder, Kurtlar Vadisi Pusu dizisinin başrol oyuncusu ve Polat Alemdar karakterini canlandıran Necati Şaşmaz, Kurtlar Vadisi Pusu dizisinde Zaza karakterini canlandıran Ali Sürmeli'de toplantıda bulunan isimlerden bazılarıydı(<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14169801>).

SONUÇ

Birleştirme yerine ayrıştırma, uzlaşma yerine kutuplaştırma siyasal rantın bir arada tuttuğu politikaların başında gelmektedir. Seçmen kitlesine hitap edebilmek, aidiyet duygusunu harekete geçirmek için radikal çıkışlar yapmak medyada yer bulmanın en kolay ve etkili yoludur. Bu yolu da en iyi kullanan siyasetçiler kitleleri, toplulukları bazen de bir coğrafyayı ötekileştirmede hiçbir mahsur görmezler. Ağızlarından çıkabilecek bir kelimenin, sempaticanları arasında nasıl bir infial uyandıracığına bakmadan, seçimi kazanmak veya daha ön planda olabilmek adına sonucunda da hedefledikleri gerek ekonomik gerekse manevi çıkarlara ulaşabilmektedirler.

Kurtlar Vadisi, yayınlandığı yıllar içinde toplamda yüzlerce bölüm eden dizileri, sinema filmleri, ses getiren onlarca karakteri, diyalogları, işlediği öyküleriyle çok geniş bir külliyat oluşturan bir dizi ve sinema serisi haline gelmiştir. Böyle bir eserin ülkenin siyasal gündemiyle

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

ilişkilerini incelemek, ilginç ve zengin sonuçlara yol açabilmiştir. Hatta, çalışmaya başlarken tahmin edilenden daha da çeşitli bir siyasal gündem panoramasının Kurtlar Vadisi üzerine yansıdığı görülmüştür.

Kurtlar Vadisi siyasal gündemi, herhangi bir diziden çok daha yakından takip etmekte, sık sık gerçek karakterleri kullanıp, politik söyleminde gerçekte yaşanmış olaylara birebir başvuruda bulunmaktan çekinmemektedir. Kurtlar Vadisi'nde gerçeğe kurmaca o kadar iç içe girmiştir ki, örneğin Irak'ta yaşanan "çuval olayı", yaşandığı güne kadar, ya da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, kendisi olarak, kendi sözleriyle dizide yer alabilmektedir. Ya da dizinin senaristi, "Cinayetlerle Türkiye'yi karıştırmayı ve bölmeyi amaçlayan 'derin çeteler'in röntgenini çektik" diyebilmektedir. Bu ve benzeri gerçeğe dayanan bilgilerin, sürükleyici bir kurmaca hikâye içinde, bir haber bülteninin içinde olduklarından çok daha ilgi çekici oldukları ortadadır. Dolayısıyla, Kurtlar Vadisi'nin "haberci" yanının, hiç de küçümsenmeyecek kurmaca bir dizinin içindeki gerçeklik kırıntıları diyerek yabana atılmayacak kadar önemli ve etkili olduğu bir gerçektir. Kurtlar Vadisi'nin politik söylemini incelemek de ayrıca ilginç sonuçlar vermiştir. Bu çalışmada, ülkenin siyasal gündemi deyince akla gelen en güncel gelişmeler içinde "Kürt açılımı" başta olmak üzere, "milli güvenlik" vurguları gibi milliyetçi kavramlarla bağlantılı gelişmeler ele alınmıştır. Bunlara Kurtlar Vadisi'nin verdiği tepki, yukarıda belirtildiği gibi Muro örneğinde özellikle dikkat çekicidir.

Muro, öyküsünün basitliği, sol karşıtı ideolojik duruşu, düşük seviyedeki mizahıyla birçok eleştirisinin konusu olabilirse de, Kürtlere bakış bakımından, özellikle eski Kurtlar Vadisi eserleri göz önüne alındığında, en doğrudan ifadeyle bir "açılım"a denk gelmektedir.

Dizinin 11 Ekim 2007 tarihinde yayınlanan 13. Bölümünde kadroya dâhil olan ve karakterin öldürüldüğü 1 Ekim 2009 tarihine kadar en dikkat çekici değişim Muro karakterinde yaşanmıştır. Çizdiği acımasız terörist çizgisinden zamanla çıkarak içi insan sevgisiyle dolu biri haline gelen Muro, esprileri ve mimikleriyle izleyici tarafından çok sevilen karakter olmuştur. "En sevilen terörist" olan Muro sayesinde, özellikle Ak Parti seçmeni açılım konusunda yaşanan tüm gelişmeleri desteklediklerini yapılan anketlerle ve araştırmalarla göstermiştir. Bunda Başbakan'ın retoriği ve seçmen üzerindeki etkisi de büyük pay sahibidir.

Burada varılabilecek en önemli sonuç, Kurtlar Vadisi ile siyasal gündem arasındaki ilişkinin, oldukça öğretici olduğudur. Geniş anlamıyla, izleyici, siyasal gelişmeleri, hangi ideolojik pencereden değerlendiriyor, yorumluyorsa, diziden çıkardığı sonuçların da buna benzer sonuçlar olmaması için bir neden yoktur. Kurtlar Vadisi'nin politik söyleminin anlamı, dizi ve filmlerin kendilerinin birer politik olgu olmalarında yatmaktadır.

EKLER

EK - 1

14 MAYIS 2009 TARİHLİ REYTING TABLOSU

Program Adı	Tipoloji	Kanal Saat RT	SH
1 KURTLAR VADISI PUSU	Serials Turkish	SHOW21:41 16,7	41,2
2 ASK-I MEMNU	Serials Turkish	KAND20:31 11,3	26,6
3 TEK TURKIYE	Serials Turkish	STV 19:59 9,9	25,1
4 PARMAKLIKLAR...	Serials Turkish	ATV 21:00 6,0	14,0
5 ASK-I MEMNU (OZET)	Serials Turkish	KAND20:03 5,9	19,1
6 KURTLAR VADISI(OZET)	Serials Turkish	SHOW20:02 5,4	14,4
7 STAR HABER	Newscast	STAR 19:33 4,7	18,2
8 TEK TURKIYE (OZET)	Serials Turkish	STV 19:42 4,3 16,8	
9 GUNUN OLAYI	Newscast	STAR 18:50 3,4	16,3
10 ANA HABER	Newscast	SHOW19:04 3,3	15,1

Reyting Listesi (t.y). www.medyatava.net (6 Eylül 2009)

EK -2

17 MAYIS 2007 TARİHLİ REYTING TABLOSU

Program Adı	Tipoloji	Kanal Saat RT	SH
1 KURTLAR VADISI PUSU	Serials Turkish	SHOW21:56 12,8	38,6
2 DOKTORLAR	Serials Turkish	SHOW20:00 7,9	24,2
3 YERSİZ YURTSUZ	Serials Turkish	ATV 20:03 5,9	17,6
4 ARKA SOKAKLAR (TKR)	Serials Turkish	KAND20:03 4,7	14,3
5 KADER	Serials Turkish	STAR 22:09 3,7	11,8
6 KAYBOLAN YILLAR	Serials Turkish	STAR 19:56 3,6	11,1
7 SAGIR ODA	Serials Turkish	KAND21:58 3,4	10,5
8 ANA HABER BULTENI	Newscast	KAND18:57 3,1	16
9 BEBEGIM.	Serials Turkish	ATV 22:31 3	10,5
10 KANAL 7 HABER SAATI	Newscast	KAN7 18:28 2,8	16,1

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

EK – 3

18 KASIM 2004 TARİHLİ REYTING TABLOSU

Program Adı	Tipoloji	Kanal Saat RT	SH
1 KURTLAR VADISI	Serials Turkish	SHOW21:25 22,5	54,4
2 KURTLAR VADISI(OZET)	Serials Turkish	SHOW20:15 12,9	31,5
3 ANA HABER BULTENI	Newscast	SHOW18:58 7,5	20,4
4 ANA HABER BULTENI	Newscast	ATV 18:59 6,5	17,5
5 SIHIRLI ANNEM (TKR)	Serials Turkish	KAND17:36 6,2	19,3
6 SPOR SAYFASI	Sport News	SHOW20:06 6	15,6
7 COCUGUN VAR...	Serials Turkish	TGRT 19:48 5,8	14,7
8 ANA HABER BULTENI	Newscast	KAND18:58 5,7	15,5
9 EN KOMİK AN (TKR)	Humour	SHOW17:50 5,4	16,4
10 SIRLARA YOLCULUK	Reality Show	STAR 20:00 5,2	12,8

KAYNAKÇA

- “AB'den Kurtlar Vadisi'ne Sert Suçlama”, <http://www.internethaber.com/abden-kurtlar-vadisine-sert-suclama-3545604.htm>, 19.04.2012
- “ABD Kongresi'nde Kurtlar Vadisi Irak Filmi Tartışıldı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=4056390>, 07.05.2012
- “AKP”lı Başkan, Erdoğan İçin İkinci Peygamber Dedi İddiası”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=926033&Date=13.03.2009&CategoryID=78>, 14.05.2012
- Arık, B.M. (2011). “Medyada Şiddet “Aşırılıktan Medet Umma Hali”nin Bir Sonucudur”. Kamuda Sosyal Politika. Vol.19, 12-15
- “Arkadaşını Bıçakla Öldüren Liseliden Düşündüren İtiraf”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=306333>, 02.05.2012
- “Ayak Oyunları”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=8373532>, 02.05.2012
- “Bölünmekten Korkmuyoruz Ayrılmaya Karşımız”, http://aksam.medyator.com/2009/08/26/haber/guncel/6208/bolunmekten_korkmuyoruz_ayrilmaya_karsiyiz.html, 09.05.2012
- “Bütün PKK'lılara Dönün Çağrısı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12738491>, 14.05.2012
- “CHP: İstihbarat'a Kurtlar Vadisi Ayarı Yapılıyor”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=13531813>, 19.04.2012

- “Çakır Ölmedi Kalbimizde Yaşıyor! Gazeteye Ölüm İlanı Verdiler”, <http://www.medyafaresi.com/haber/12644/televizyon-cakir-olmedi-kalbimizde-yasiyor-gazeteye-olum-ilan-verdiler.html>, 02.05.2012
- Çandar, C. (2008), “Başbakan ve Diyarbakır 12 Ağustos 2005-21 Ekim 2008”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10180751&yazarid=215>, 14.05.2012
- “Devletten Ricası: Muro’nun Filmini Durdurun”, <http://www.haber7.com/haber/20080825/Devletten-ricasi-Muronun-filmini-durdurun.php>, 10.05.2012
- Erdoğan, İ. (1998). “Gerbner’in Ekme Tezi ve Anlattığı Öyküler Üzerine Bir Değerlendirme”. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 1/2 Yaz, 149-180
- Gerbner, George (1982), “Charting the Mainstream: Television’s Contributions to Political Orientations”, *Journal of Communication*, 32 (2). S. 100’den Hasan H. Taylan, *Televizyon Programlarındaki Şiddetin Yetiştirme Etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol.26 (2011), s. 357. (Söz konusu bilgiyi Taylan, Signorielli’nin kitabından aktarmaktadır.)
- Güngör, N. (2011), “İletişim Kuramlar Yaklaşımlar”, Ankara: Siyasal Kitabevi
- “Hepsi Serbest Bırakıldı”, <http://webtv.hurriyet.com.tr/2/963/0/1/hepsi-serbest-birakildi.aspx>, 07.05.2012
- “Bana Ömer Baba Demek Hakarettir”, <http://www.hurriyet.com.tr/magazin/magazinhatti/18078863.asp>, 24.05.2012
- “İbrahim Kalın’ın Derin Bağlantıları?”, <http://www.aktifhaber.com/ibrahim-kalinin-derin-baglantilari-570174h.htm>, 14.05.2012
- “İktidar Dizilerde Siyasal Programlar Çok Geride”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=6792622>, 19.04.2012
- “Kıbrıslılar Vadi’ye Kilitlendi”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=301195>, 19.04.2012
- “Kurtlar Vadisi”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurtlar_Vadisi, 19.04.2012
- “Kurtlar Vadisi ABD’de Gösterime Giremedi”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5521720>, 07.05.2012
- “Kurtlar Vadisi İddianameyle Örtüşüyor”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=10364267>, 02.05.2012
- “Kurtlar Vadisi, Muro İle Ne Mesajı Veriyor?”, <http://www.moralhaber.net/haber-yorum/kurtlar-vadisi-muro-ile-ne-mesaji-veriyor/>, 19.04.2012
- “Kurtlar Vadisi Pusu”, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kurtlar_Vadisi_Pusu, 19.04.2012
- “Kurtlar Vadisi’ne Cinemaxx Yasağı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3975306>, 07.05.2012

Kurtlar Vadisi Pusu Dizisindeki Muro Karakteri ve AKP'nin "Kürt Açılımı"ndaki Rolü

- "Kurtlar Vadisi'ne Kalbi Dayanmadı", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=215536>, 19.04.2012
- "Kürt Açılımını Başlattık", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12129354>, 07.05.2012
- "Kürt Çalıştayında Gazeteciler Ne Konuştu?", <http://www.ntvmsnbc.com/id/24988285/page/2/>, 14.05.2012
- "Ölen Dizi Kahramanı İçin Saygı Duruşu", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=218199>, 02.05.2012
- Özdil, Y. (2008), "YÖK Başkanı'nın Burcu Ne Acaba?", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=8339821>, 19.04.2012
- "Perşembe'nin Galibi Yok", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12713831>, 19.04.2012
- "Ruhsatsız Evimi Değiştireceğim", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=318235>, 19.04.2012
- Simavi, E. (1988). "Sayın Başbakan", Hürriyet Gazetesi, 19 Nisan 1988. (Başbakan Turgut Özal'a hitaben sürmanşetten yayınlanan Mektup).
- "Silopi'ye Özel Yetkili 4 Savcı Gönderildi", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=12721386>, 07.05.2012
- Signorielli, N. (2005), Violence in the Media: A Reference Handbook, ABC Clio inc., Santa Barbara, California. S. 19'dan Hasan H. Taylan, Televizyon Programlarındaki Şiddetin Yetiştirme Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol.26 (2011), s. 357. (Söz konusu bilgiyi Taylan, Signorielli'nin kitabından aktarmaktadır.)
- Taylan, H.H. (2011). "Televizyon Programlarındaki Şiddetin Yetiştirme Etkisi". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Vol.26, 355-367
- "Tayyib'i Üzmek Allah'ı Üzmektir! Camide Dağıtılan Kitaptan Şok Satırlar", <http://www.medyafaresi.com/haber/12352/guncel-tayyibi-uzmek-allahi-uzmektir-camide-dagitilan-kitaptan-sok-satirlar.html>, 14.05.2012
- "Türkiye'de Okuma ve İzlenme Oranları", <http://istatistikler.net/izleme.html>, 02.05.2012
- "Yerel Gazetede Kurtlar Vadisi'ne Teşekkür İlanı", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5921651>, 02.05.2012
- "Yılmaz Güney'e Kulak Verseydik Farklı Olurdu", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=14169801>, 19.04.2012

KARABAĞ MESELESİ ve ULUSLARARASI BOYUTU

KARABAKH QUESTION and ITS INTERNATIONAL DIMENSION

Hakkı BÜYÜKBAŞ

Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Erciyes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of
International Relations

hakkibuyukbas@erciyes.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada Karabağ Meselesi ele alınıp irdelenmiştir. Bu meseleyi oluşturan yapısal unsurlar ve temel nitelikleri, uluslararası ilişkiler boyutuyla birlikte aydınlatılmaya çalışılmıştır. Öncelikle Karabağ Meselesi'nin ortaya çıkışı, önemi, gelişimi ve daha sonra uluslararası boyutu ortaya konulmuştur. Karabağ Meselesine çözüm bulmak amacıyla başlatılan uluslararası çaba ve girişimler, neden ve sonuçları itibarıyla önemine binaen genişçe tartışılmıştır. Çalışma boyunca soruna yol açan tarafların kendi çıkarları ve çıkar algılamaları yanında, konuya duyarlı uluslararası aktörlerin yaklaşımı, ulusal çıkar hesapları bağlamında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın problematiki böylece ana hatlarıyla ortaya konulduktan sonra, bir çözüm imkânının mümkün olup olamayacağı ve kalıcı bir barışın nasıl sağlanabileceği değerlendirilmiştir. Bölgesel ve bölge-dışı uluslararası etkili aktörlerin tutumlarının aydınlatılmasına, önemi dolayısıyla geniş yer verilmiştir. Çalışmamıza yön veren temel iddia, Karabağ Meselesi'nin ortaya çıkmasına yol açan iç dinamiklerin yanında uluslararası boyutunun olduğu yönündedir. Öyleyse, çatışmaya çözüm bulmak amacıyla gündeme getirilen herhangi bir girişim, bu hususu dikkate almak zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Ermenistan, Karabağ Meselesi, Uluslararası Politika.

ABSTRACT

In this study, the structural factors that make up the Nagorno-Karabakh issue and the nature of the conflict due to this issue will be illuminated from a perspective of international relations. First of all, the emergence of Nagorno-Karabakh issue, its importance, its development and its international dimension will be taken up and illuminated. The international efforts and initiatives which are carried out in order to find a solution to the Karabakh issue will be discussed along with the causes and consequences.

Throughout this paper, the interests of the relevant parties and their perceptions of interests were tried to be determined. Additionally, after the problematic of the paper has been outlined, the paper will discuss if any solution is possible and, if any, what kind of solution may bring a lasting peace. The main thesis leading to the current study is that the Karabakh issue has a strong international dimension along with internal dynamics. If so, any attempt to find a solution to the conflict has to take it into consideration.

Keywords: Armenia, Azerbaijan, International Politics, Karabakh Question.

GİRİŞ

Hocalı Katliamı yıldönümü münasebetiyle, unutulmaya terk edilen Karabağ Meselesi, yeniden kamuoyunun gündemine gelmiştir. Karabağ Meselesi, 1994’de yapılan bir ateşkes antlaşmasıyla dondurulmuş; aradan 20 yıla yakın bir süre geçmesine rağmen, Ermeni işgali sona erdirilip Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü doğrultusunda bir çözüm ortaya konulamamıştır. Çözumsuzlük, öncelikle Rusya’nın ve genel olarak Batı’nın Türk Dünyası’na yönelik belli bir siyasetinin sonucu olmakla birlikte, ne bölgesel güçler ne de ilgili uluslararası camia etkin bir çözüm için gerekli iradeyi ortaya koy(a)mamışlardır. Karabağ Meselesi, Azerbaycan ve Ermenistan’ı doğrudan ilgilendirmekle beraber, önemli bir uluslararası boyutu olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmada öncelikle Karabağ Meselesi’nin temelleri, ortaya çıkış nedenleri tespit edilmekte ve daha sonra ilgili ve etkili uluslararası aktörlerin görüş ve tutumları ele alınıp irdelenmiştir. Karabağ Meselesi’nin ana hatları uluslararası ilişkiler boyutu ile birlikte ortaya konulurken, yakın gelecekte herhangi bir çözüm imkânının var olup olmayacağı araştırılmıştır. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanacaktır. Çalışmaya yön veren temel iddia, Karabağ Meselesi, iç dinamiklerle birlikte güçlü bir uluslararası boyutuyla varlık kazanmış ve biçimlenmiştir. Öyleyse, çatışmaya çözüm bulmak amacıyla gündeme getirilen herhangi bir girişim, bu hususu dikkate almak zorundadır.

Karabağ Meselesi: Kökenleri, Ortaya Çıkışı ve Anlamı

Bölgede Ermeniler uluslararası politikanın etkin bir aktörü olarak varlık kazanacak bir nüfusa sahip olamamışlardır. Ermeni Meselesi, Batı’nın bölge siyasetine toplumsal taban oluşturmak maksadıyla gündeme getirildiğinden dolayı, esasen tarafların birbirlerine karşı tutumlarının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Bir başka ifadeyle, Ermeni Meselesi, Batı müdahalesi, Batı’nın Doğu siyasetinin bir uzantısı olarak ortaya çıkartılmış ve belli bir siyaset çerçevesinde araçsallaştırılmıştır. Ancak taraflar Batı siyasetinin sonuçlarından doğrudan çeşitli şekillerde etkilenmişlerdir. Dolayısıyla uygulamaya konulacak her hangi bir çözüm de ancak tarafları aşan bir çerçevede mümkün olabilecektir. Uluslararası hukukun bir süjesi olarak Ermenistan’ın varlığı da ancak belirtilen Batı’nın Doğu siyaseti çerçevesinde mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla Karabağ Meselesi, tarihi Ermenistan meselesinden bağımsız düşünülemez ve onun doğrudan bir parçasıdır¹.

Karabağ bölgesi coğrafya, etnik yapı, etnik kültür ve dil olarak tarihte hep Azerbaycan’ın, yani tarihte oluşan çeşitli Azerbaycan devletlerinin temel bir parçası olagelmıştır². Karabağ’ın Azerbaycan’a aidiyeti, I. Dünya Savaşı sonrası yapılan 1919 Paris Barış Konferansı’nda yeniden onaylanmıştır. Azerbaycan topraklarında Ermeni meselesi Çarlık Rusya’sının Güney’e yayılma stratejisi ile 18. yüzyıldan itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. Bu yüzyıldan sonra Kafkasya siyasetine toplumsal taban sağlamak amacıyla önemli boyutlarda Ermeni grupları, Azerbaycan’a yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu siyaset, Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir. Rusya,

¹ Ermeni tarafının görüşü için bkz. Manutscharjan, Aschot L., “Der Konflikt um Berg-Karabach: Grundproblematik und Lösungsperspektiven”, Center for European Integration Studies, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn, Discussion Paper, C 18, 1998, s.1-39.

² Altstadt, Audrey L., The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule. Hoover Press, 1992.

Güney'e inme siyaseti bağlamında bölgedeki Türkleri Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma, hiç olmazsa kendi denetimindeki diğer grupları Türk-Müslüman halkların arasına karıştırıp bir amalgam meydana getirerek, Rus yayılcılığına karşı çıkan / çıkabilecek Türk ve Müslüman unsurların direncini kırmaya çalışmak gibi emperyalist bir siyaset izlemiştir. Ayrıca Karabağ'da Ermenilerin yerleştirilmesi, Ermeni yoğunluklu yerleşim yerler oluşturma çabalarının bir sonucudur. Zira Rusya bölgede bir "köprübaşı" oluşturarak daha etkili bir siyaset yürütebileceğini düşünmüştür³.

Sovyetler Birliği, evrensellik iddialarına ve tüm insanlığı kucaklayacağı sosyalist internasyonal iddialarına rağmen, "Sovyet İnsanı" oluşturmak söylemi altında esasen tarihi Rus siyasetini sürdürmüştür. Karabağ'da Ermeni nüfus çoğunluğu bu çerçevede oluşturulmuştur. Ermeniler, bu genel siyasetten kendi çıkarları bağlamında yararlanmak amacıyla, Azerbaycan topraklarına yönelik hak iddiasını, tarihte ilk defa Sovyet Devrimi'nin hemen akabinde, 1918'de ileri sürmüş ve bu iddialarına, askeri saldırı ve başarı ile geçerlilik kazandırmak istemişlerdir.

Karabağ Meselesi'nin temelini teşkil eden ilk Ermeni askeri saldırısı, 1991 Sonbahar'ında başlatılmıştır. Ermenilerin Azerbaycan karşısında başarısı ise, ancak Rus askeri birliklerinin yoğun desteği ile mümkün olabilmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci de esasen belli bir siyasetin sonucu başlatılmıştır. 1984'de Malta açıklamalarında ABD Başkanı Ronald Reagan ve Gorbaçov görüşmeleri sonucunda Moskova, Glasnost çerçevesinde bir dizi reform uygulamasını gündeme getirmiştir. Bu reformlar belli bir denetim çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini başlatmış ve böylece Birliğin kuruluşundan itibaren sorun olan "Rus Olmayan Milletler Meselesi" yeniden gündeme gelmiştir. Bu reform sürecinin en önemli parçasını, kanımızca Sovyetler Birliği dâhilindeki Müslüman-Türk halk ve topluluklarının birlikte hareket etmesini engelleyecek ve çatışmalarla beslenen etnik farklılık ve kimlikleri gün yüzüne çıkaracak bir siyaset benimsenmiştir. Bu siyasete uluslararası politikanın önemli aktörleri gerekli "anlayışı" göstermiştir. Bu çerçevede yürütülen siyaset 1988'de Ermeni-Azeri ilişkilerinde meyvesini vermiştir. Karabağ'da Ermeni çoğunluğundan oluşan özerk bölge yönetiminin 1988'de Moskova'ya bir dilekçe vererek Ermenistan ile bütünleşmek istediğini beyan etmesi, Azerbaycan'ın tepkisini çekmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Azerbaycan ve Ermenistan'da, geniş kitlelerin katılımıyla, gerginlik bir üst noktaya taşınmış ve her iki taraf için Karabağ bir "Milli Mesele" haline getirilerek taraflar birbirlerine karşı keskin biçimde konumlanmışlardır⁴. 1988 yılından itibaren geniş kitlelere mal olan Karabağ Meselesi, özellikle Ermenistan'ın "milli devlet" olma sürecinde, belirleyici bir unsur olmuştur. Zira Ermenistan, halkını bir arada tutacak tarihi birikimden yoksundur ve bir "milli dava" oluşturarak, onun etrafında milli kimliğini inşa etmek istemiştir. Bu nedenle Ermenileri bir millet haline getirecek husus esasen Türk düşmanlığından başka bir şey olmayacaktır⁵. Ermenistan, coğrafyası bile belli olmayan eski çağlardan kalan efsaneler etrafında milli bir kimlik oluşturamayacağını bilincindedir. Bu nedenle Karabağ

3 Benzer siyaseti I. Dünya Savaşı sonrası Fransa'nın Anadolu'daki işgal ve nüfuzu altındaki bölgelerde yaşayan Ermenileri Suriye'de toplama çabasında da izlemek mümkündür. Fieldhouse, David K., Western Imperialism in the Middle East, 1914-1958, Oxford: Oxford University Press, 2006.

4 Babajew, Aser, "Der Bergkarabach-Konflikt aus aserbaidjanischer Sicht", Erich Reiter (Hg.), Der Krieg um Bergkarabach. Krisen- und Konfliktmanagement in der Kaukasus-Region, Wien - Köln - Weimar 2009, S. 77-103.

5 Suny, R. G., Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History, Bloomington, 1993.

Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu

Meselesi bir “milli dava” haline getirilmiştir. Ayrıca, olmayan bir “Ermeni Soykırımı” efsanesi icat edilip başarısız görünmeyen yoğun propaganda ile Azerbaycan topraklarının işgaline bir meşruiyet aranmıştır⁶.

Her şeyden önce günümüz Ermenistan sınırları içerisinde, dış destekten yoksun, bir millet olarak varlığını sürdürmek, coğrafi nedenlerden dolayı oldukça zordur. Ermeni nüfusu, Ermenistan’ı terk ederek Batı’ya göç etmektedir ve sınırlı olan nüfus azalma eğilimi içerisine girmiştir. Karabağ ise, Ermenistan’ın dağlık ve verimsiz coğrafyasının aksine, belli oranda nüfusu beslemeye ve tarıma elverişli bir iklime sahiptir. Beslenme sorunlarının giderilmesi ve böylece Ermeni varlığının güvence altına alınması amacıyla da Karabağ’ın Ermenileştirilmesi, milletleşme sürecinin/çabasının bir parçası olarak görülmelidir. Diğer taraftan, jeo-stratejik açıdan, Azerbaycan üzerinde olduğu gibi, Doğu ve Batı Türklüğünün bütünleşme süreci üzerinde de denetim artırılabilir. Böylece Rusya ile daha yakın bir işbirliği imkânı mümkün olabilecektir. Zira Rusya faktörü, kendi ayakları üzerinde duramayacak Ermenistan’ın, yaslanmak durumunda olduğu yegâne unsurdur. Bu gibi nedenler, Ermenistan’ı, gerçekçi olmayan tarihsel efsaneler üreterek, Karabağ’ın Ermeni toprağı olduğu iddialarını ileri sürmeye zorlamıştır. Tarih manipüle edilerek Ermenistan’ın haklı iddialar ileri sürdüğü gösterilmek istenmektedir⁷. Yukarıda belirtilen faktörler, Karabağ Meselesi’ni, eski Sovyetler Birliği egemenliğinde kalan bölgelerde ortaya çıkan diğer etnik çatışmalardan ayırmaktadır.

Karabağ’da Ermeni Siyaseti -Çatışma, Zorbalık ve “Etnik Temizlik”: Karabağ’ın, 1988’de Ermenistan’la birleşme isteği, Azerbaycan’da büyük tepkiye yol açarken, Ermenistan’da olumlu bir hava estirmiştir. Bu gelişmelerden sonra, ilk kitlesel hareketler ortaya çıkmış ve büyük göçler başlamıştır. Bunu 1991-1994 yıllarında Ermenistan ve Azerbaycan arasında devletlerarası çatışma ve savaş izlemiştir. Ermenistan, Rus birliklerinin desteğinde Karabağ’ı ve etrafında bulunan yedi ayrı bölgeyi işgal etmiştir⁸. Bu savaşta ölü sayısı otuz bini aşmıştır. Bir milyonun üzerinde Azeri göçe zorlanmış, yerlerinden yurtlarından edilmiştir. İşgal altındaki bölgelerde adeta “etnik temizlik” yapılmıştır. Çatışmaların şiddeti, boyutları ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla, Karabağ olayları, eski Sovyetler Birliği topraklarında ortaya çıkan diğer bölgesel/etnik çatışmaların yoğunluk ve boyutlarını aşmıştır. Ölü sayısı ve yaşanan göçler, genel nüfusa oranlandığında, Azerbaycan’ın oldukça büyük güç kaybına uğradığı söylenebilir. Bu savaşta, Azerbaycan’dan Ermenistan’a göç edenlerin sayısı ise, yirmi bin civarında bulunuyordu. Böylece tarihte ender rastlanan bir “etnik temizlik” gerçekleştirilmiştir.

Bağımsızlığını ilan eden, ancak uluslararası toplum tarafından kabul edilmeyen ‘Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nde, 2005’de yapılan nüfus sayımında toplam nüfus 137 737 olarak kaydedilmiştir. Karabağ, “etnik temizlik” sonucu, %99,7 oranında Ermeni nüfusuyla, etnik bakımdan dünyada en homojen bölge haline getirilmiştir. Bu da Ermenilerin amaçlarına kısmen de olsa ulaştıkları anlamına gelmektedir. Bu gelişmelerin neticesi olarak, iki toplum arasında büyük bir düşmanlık meydana gelmiştir. Uzlaşmak veya herhangi bir çözüm amacıyla

6 Kültürden kopuk ırk ve soya dayalı insan veya toplum sınıflaması Doğu’ya yabancıdır.

7 Sergey M., “Armenia’s Attitude towards Its Past: History and Politics”, *Caucasus Analytical Digest*, (2009) 8, S. 10–13; Michael H. Kohrs, “Geschichte als politisches Argument. Der Historikerstreit um Berg-Karabach”, F. Adanir/B. Bonwetsch (Hg.), *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden 2005, ss. 43-6.

8 Bu bölgeler Kelbecer, Laçın, Kubatlı, Cebrail, Fuzuli, Akdam ve Zengelanden oluşmaktadır.

görüşmeler gerçekleştirebilmek için herhangi bir meşru zemin bırakılmamıştır. Şubat 1992 Hocali katliamı adeta bir “soykırım” dönüşmüştür.

Hocali katliamı, Azerbaycan tarafından “soykırım” olarak nitelenirken, bazı devlet ve uluslararası kuruluşlarca sadece “katliam” olarak tanımlanmıştır⁹. Azerbaycan Hükümeti, katliamın yirminci yıldönümü münasebetiyle, uluslararası boyutlarda çeşitli etkinliklerle söz konusu haklı politikasını sürdürmüştür; İslam İşbirliği Örgütü gibi uluslararası örgütler nezdinde girişimlerde bulunarak, durumun “soykırım” olarak tanımlanması çabasını sürdürmüştür. Ayrıca, Meksika ve Kolombiya gibi bazı devletlere de müracaat ederek “soykırım” tanımlanmasının onaylanmasını istemiş ve başarılı olmuştur¹⁰. Ermenistan uzun yıllar uluslararası düzeyde çeşitli girişimlerle etkili bir propaganda yürütmüş ve kendi açısından “soykırım” a uğradığı yönünde taleplerine geniş destek bulabilmiştir.

Uluslararası Hukuk ve Karabağ Meselesi

İki ülke arasındaki sıcak çatışma ve savaş, 1994’de Rusya’nın aracılığında Ateşkes Antlaşması imzalanarak dondurulmuştur¹¹. Ancak günümüze kadar çeşitli girişimlerde bulunulmasına rağmen, ortaya bir çözüm imkânı konulamamıştır. Karabağ Meselesi’nde iki taraf da uluslararası hukukun iki ayrı ilkesine dayanarak mevcut durumu kendi açılarından değerlendirmek ve meşru göstermek istemektedirler. Azerbaycan, tarihi ve sosyolojik açıdan, daha da önemlisi, cari uluslararası hukuktan kaynaklanan nedenlerden dolayı, Karabağ’ı, toprak bütünlüğü içerisinde saymakta; Ermeni saldırısının hukuk dışı olduğu ve meşru bir zemine dayanmadığını ileri sürmektedir. Esasen uluslararası camia da bu durumu böyle kabul etmiştir¹².

Hatta Ermenistan ve geleneksel olarak Ermenilerin koruyucu ve kollayıcısı söylemini dile getiren Rusya’nın da bu noktada itirazı ve farklı bir tutumu olmamıştır. Zira uluslararası hukuk kuralları ortadadır. Çatışmanın diğer tarafı Ermenistan, Karabağ Meselesi’nin başlarında ileri sürdüğü, Karabağ’ın Ermenistan’a ait olduğu, söylemini terk etmiştir. Zira bu söylemin bir sonuca götürmeyeceği kısa sürede anlaşılmıştır. Karabağ, ayrı bir cumhuriyet, uluslararası hukukun ayrı bir süjesi olarak 2 Eylül 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bağımsızlık ilanı, hiçbir devlet tarafından kabul edilmemiştir¹³. Bununla beraber uluslararası statüsü olmayan bazı ABD ve Avustralya eyaletleri Dağlık Karabağ Ermeni Yönetimi’nin bağımsızlık ilanını kabul etmişlerdir¹⁴. Dağlık Karabağ, bağımsızlık ilanını, daha sonra, uluslararası hukukun her milletin kendi geleceğini kendisinin karar vereceği ilkesine dayandırmıştır¹⁵.

9 Örneğin Human Rights Watch, Hocali olaylarını “katliam” olarak tanımlamıştır (Human Rights Watch, Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh, New York, 1994).

10 http://garabagh.net/content_281_en.html (Erişim Tarihi: 07. 02. 2013).

11 Babajew, Aser, “Bergkarabach: Betrachtungen eines “frozen conflict” - Entwicklung und Perspektiven”, Ruslana Suleymanova (Hg.), Jahrbuch Aserbaidshanforschung. Beiträge aus Politik, Wirtschaft, Geschichte und Literatur, Berlin (Verlag Dr. Köster), 2011, S. 59-73.

12 Krüger, Heiko, Der Berg-Karabach-Konflikt –Juristische Analyse, Springer-Verlag GmbH, 2009.

13 Kerimow, Elshan, “Das Problem von Berg-Karabach”, Sammlung der studentischen Aufsätze im Bereich des Internationalen Rechts, Nr. 1/2003, Baku 2003.

14 State Of Rhode Island In General Assembly, January Session, A.D. 2012; Rhode Island Legislature Calls For Nagorno-Karabakh Recognition, RFE (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2013).

15 Bashlinskaya, Aydan, Die völkerrechtliche Bewertung des militärischen Konflikts zwischen Aserbaidshan

Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu

Ancak ortada “Karabağ Milleti” diye bir millet yoktur. Karabağ’da yaşayanların Ermeni milleti mensupları oldukları, Ermenilerin de Ermenistan diye bir devletlerinin olduğu bilinmektedir. Şu halde, kendi geleceğini tayin ilkesi üzerinden yayılcılık yapılmaktadır. Dolayısıyla 1994 Ateşkes Antlaşmasıyla oluşan de facto duruma, söz konusu hukuk ilkesi üzerinden meşruiyet aranmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, 1993’de bir karar çıkartarak, Karabağ’ın Azerbaycan’ın bir parçası olduğunu teyit etmiştir. Taraflara barışçıl bir çözüm bulmaları çağrısı yapılmıştır. Avrupa Konseyi 2005’de aynı yönde karar almıştır¹⁶. 2008’de de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Ermenistan’ın işgal altında bulundurduğu Azerbaycan topraklarını hemen terk etmesi çağrısı yapmıştır¹⁷.

Ne var ki, söz konusu BM Genel Kurul oylamasında ABD, Rusya ve Fransa, BM Güvenlik Konseyi ve aynı zamanda Karabağ Meselesi’ni çözmek durumunda olan Minsk-Grubu üyeleri, belirtilen Genel Kurul kararının aleyhinde, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve diğer İslam Ülkeleri İşbirliği Örgütü üyeleri ise, Azerbaycan lehinde oy kullanmışlardır. Bu da esasen, tarihi Doğu-Batı bölünmüşlük ve çatışmasının günümüzde canlılık ve önemini sürdürdüğü anlamına gelmektedir. ABD, Fransa ve Rusya gibi farklı tarihi tecrübelerin ürünü olan ülkelerin, Azerbaycan’a karşı ortak bir şekilde konumlanmış olmaları nasıl açıklanabilir ki! Esasen Rusya, Fransa ve ABD, OSCE (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü) çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu eş-başkanlıklarını yapmaktadırlar. Minsk Grubu 1992’de OSCE tarafında kurulmuş ve Karabağ Meselesi’nin çözümünde ilgili tarafları bir araya getirerek tarafları memnun edecek bir çözüm çerçevesi oluşturmayı amaçlamıştır¹⁸. Yukarıda belirtilen devletlerin dışında bu grubun üyeleri Beyaz Rusya, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan’dan oluşmaktadır. Minsk Grubu, çatışmanın çözümü için uygun bir genel çerçeve hazırlamak ve OSCE barışı koruyucu unsurlar işgal bölgelerine göndererek, çatışmanın daha da artmasını engellemek ve barış sürecini desteklemek gibi iyi niyetli ilke ve uygulamalara dayanmakla beraber sonuç doğurucu bir çözüm ortaya koyamamıştır.

Bununla birlikte 2007’de ‘Madrid Temel İlkeleri’ oluşturulmuştur. Bu ilkeler çerçevesinde bir çözümü taraflar ilk önce kabul etmişlerdir. Bu ilkelere göre; her şeyden evvel Ermenistan işgal ettiği bölgelerden askeri birliklerini çekecek; ikinci olarak ertelenen Lâçin ve Kelbecer’deki Ermeni birlikleri de geri çekilip Azeri göçmenler yerlerine dönecekler ve buna karşı Karabağ’a geniş bir özerklik sağlanacaktır. Referandum yapılarak bölge halkının isteklerinin yerine getirilebileceği, yönünde genel ilkeler ortaya konulmuştur. Bu taslak, hem Ermenistan ve diaspora Ermenileri tarafından, hem de Azerbaycan tarafından eleştiriye uğramıştır¹⁹.

und Armenien um Berg-Karabach und das Krisenmanagement durch die Vereinten Nationen und die Europäische Union im Rahmen der ESVP und der OSZE, Schriftenreihe des Zentrums für Europäische Rechtspolitik der Universität Bremen (ZERP), 2010.

16 <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA05/ERES1416.htm> (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2013).

17 General Assembly GA/10693 ve <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=25986&Cr=general&Cr1=assembly>(Erişim Tarihi: 28 Aralık 2012).

18 Der Tagesspiegel, 23. 11. 2009 (Erişim Tarihi: 09.01. 2013).

19 Neue Zürcher Zeitung, 20. Juli 2012 (Erişim Tarihi: 07.12. 2012).

Çatışmanın Tarafları: İhtilafı Görüşler ve Tutumlar

Karabağ Meselesi'nde doğrudan taraf olan aktörler, Azerbaycan, Ermenistan ve bağımsızlığını ilan eden 'Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nden oluşmaktadır.

Azerbaycan, uluslararası hukukun verdiği imkânlardan yararlandığı gibi, kendi milli güçlerine dayanarak bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlamak zorundadır ve bu çerçevede hareket etmektedir. Son yıllarda Azerbaycan ekonomisi gelişmekte ve gelir artışına bağlı olarak silahlanma yoluna gitmektedir²⁰. Zira uzun yıllar barış ve çözüm arayışları sonuçsuz kalmış ve kendi milli kuvvetlerine güvenmekten başka yapılabilecek şeylerin olmadığına farkına varmıştır. Azerbaycan'da iç karışıklıklar düzelterek istikrar sağlanmıştır. Ancak OSCE gibi uluslararası örgütler herhangi bir çatışmanın çıkmasını arzulamamakla beraber, bir çözüm sunmakta fazla aceleci davranmamaktadırlar. De facto oluşan durumda herhangi bir değişim gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Haziran 2012'de bir grup Azeri vatandaşı çeşitli toplantı ve gösteri düzenleyerek Minsk Grubundan çekilme talebinde bulunmuşlardır²¹.

Uluslararası sistemin istikrarını düşünerek Irak, Afganistan gibi yerlere müdahale eden büyük güçler, Azerbaycan konusunda sonuç getirici bir çözüm sunmamaktadırlar. Dolayısıyla uluslararası camiadan konuya ilişkin bir çözüm çıkacağı beklentisi giderek zayıflamaktadır. Azerbaycan, milli iktisat ve nüfus gibi ulusal güç kaynaklarının iyileştirilmesi yoluyla Ermenistan'ı aşmak gibi bir stratejiyi benimsemiş gözükmektedir. Bununla beraber, Bakü uluslararası çözüm arayışlarından da hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. Azerbaycan'ın 2012-13 yıllarında elde ettiği BM Güvenlik Konseyi'ni geçici üyeliği ve bundan doğan yetkisini, Karabağ meselesinin Azeri toplumunun beklentileri doğrultusunda kullanacağı beklenebilir²². Azerbaycan, Karabağ'a mümkün en geniş özerklik imkânı tanıyarak problemin aşılması gerektiği kanaatinde olup, bunu aşan herhangi başka bir çözüm önerisini ülkenin uluslararası statüsü ve toprak bütünlüğüne bir saldırı olarak değerlendirmektedir.

Ermenistan, Karabağ Meselesi'ni milli bir mesele olarak görmekte, ancak zaman içerisinde üstlenilen aktif rolün Karabağ Ermenilerine bırakıldığı gözlemlenmektedir. Karabağ, Ermeni milliyetçiliği ve kimliğinin bir sembolü haline getirilmiştir. Karabağ'ın, önce bağımsızlığını kazanması ve sonra da Ermenistan'la birleşmesi Ermeni Yönetimi'nin birinci hedefi olmakla birlikte, uluslararası ortamın buna elverişli olmadığına farkına varmış gözükmektedirler. Karabağ Meselesi, Ermenistan Yönetimi yanında, Batı devletlerinde yaşayan etkili Ermeni lobilerinin müdahaleleriyle tıkanmış durumdadır. Bununla beraber Ermenistan Hükümeti, ülkenin ekonomik durumundaki zafiyetin ve Batı'ya giderek artan bir göç hareketi ile zayıfladığının farkına varmış gözükmektedir. Ayrıca, Rusya'dan bekledikleri desteği istedikleri ölçüde görememişler ve Rus diplomasisinin Azerbaycan'ı denetlemek için bir araç olarak gördüklerinin farkına varmışlardır²³. Ayrıca, Kafkasya'da artan Türk etkisini gözlemlemektedirler, Türklerle sürekli bir çekişme ve çatışma halinin kendilerine önemli bir kazanç getirmeyeceğini gözlemlemişlerdir.

20 Azeri Devlet Başkanı açıklamaları: BBC Monitoring International Reports (17.02.2012).

21 Waal, Thomas de, "Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War, New York 2003.

22 www.un.int/azerbaijan (Erişim Tarihi: 07.02.2013).

23 Petros, T. G., "Evolution of Armenia's Foreign Policy", Armanian International Policy Research Group Working Paper No. 03/13, 2003, ss. 1-17.

Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu

Ne var ki, Ermeni Yönetimi, aşırı siyasallaşmış ve Türk düşmanlığını bir varlık nedeni haline getirmiş bir kamuoyu ile karşı karşıyadır²⁴. Ayrıca, önemli finansal ve Batı'da lobi desteği sağlayan diaspora Ermenilerinin baskısı da Yönetim'in hareket alanını kısıtlamaktadır. Türkiye her şeye rağmen Ermeni Yönetimi'nin elini kolaylaştıracak "jest"ler göstermektedir. Ayrıca Türkiye, aşırı baskı uygulayarak 'Ermenistan'ı Rusya'nın kucağına itmek' istememekte, Batı bağlantısı aracılığı ile Ermenistan'ı Rusya'dan çok Transatlantik devletler topluluğu ile bütünleştirme stratejisi izlemektedir²⁵.

Dağlık-Karabağ Özerk Yönetimi: Karabağ'da Azeri Türk'ü bırakılmamış, ya öldürülmüş veya Karabağ'ı terke zorlanmıştır. 'Karabağ Cumhuriyeti', katı Milliyetçi ve Türk düşmanı idareciler tarafından yönetilmekte; uluslararası topluluğun, Rusya, ABD ve AB desteği ile uluslararası hukukun bağımsız bir süjesi olacağı beklentisini sürdürmektedir. 1992'de ilan edilen bağımsızlığın günün birinde kabul edileceğini düşünmektedirler. Diaspora Ermenileri ile yoğun ilişki içerisinde olup onlar tarafından yoğun olarak desteklenmektedirler. Esasen Azerbaycan, Ermenistan'ın, Karabağ üzerinden yayılmacı bir siyaset izlediğini ileri sürerken, Karabağ Ermenileri de bağımsızlık talebinde ısrarcıdırlar. Karabağ Meselesi, yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası düzeyde güçlü aktörlerin tutumlarından bağımsız olarak düşünülemez²⁶.

Uluslararası Aktörler: Çıkar ve Yaklaşımları

ABD, Karabağ Meselesi'nde pek aktif bir tutum almamakla ve gelişmeleri Rusya ve Avrupa Birliği inisiyatifine bırakmış gözükmeyle birlikte, OSCE çerçevesinde 1992'de oluşturulan Minsk Grubu'nda Rusya ve Fransa ile beraber eş başkanlık üstlenmiştir. Minsk Grubu, çatışmaya bir çözüm bulmak amacıyla yukarıda adı geçen aktörlerce oluşturulmuştur. Minsk Grubu²⁷, yukarıda değinildiği gibi, belli bir çaba sarf etmesine rağmen günümüze kadar tarafların oybirliği sağladığı bir çözüm yöntemi ortaya koyamamıştır. Ancak, çatışma bölgesine uzman ve gözlemci göndererek durumun daha kötüleşmesini engellemeyi başarmıştır. Grubun en başarılı çözüm çerçevesi, yukarıda kısaca değinildiği gibi, 2007'de ortaya konulan "Madrid İlkeleri"dir. Buna göre; a) Ermeni Birlikleri, Karabağ ve çevresinde işgal ettiği bölgelerden geri çekilmeli; b) Ermenistan ile Karabağ'ı birbirine bağlayacak bir koridor açılmalı; c) Göçe zorlananlar güven içinde barışçıl bir şekilde memleketlerine geri dönebilmeli; d) Dağlık Karabağ'ın nihai statüsüne ilişkin bir referandum yapılmalı; e) Nihai statü belli oluncaya kadar geçici olarak Karabağ güvenlik ve kendini yönetme imkânı tanınmalı ve f) uluslararası barışı koruma ve yeniden kalkınma desteği verilmelidir²⁸.

Ancak belirtilen bu genel çerçevenin nasıl uygulamaya konulacağı gibi hususlar açık değildir. Örneğin Azerbaycan, bu planın aşamalı olarak uygulanmasını ve önce Ermeni birliklerinin

24 Ismailzade, Fariz, "The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios", Istituto Affari Internazionali, Iai Working Papers 11 / 29 – November 2011, ss. 1-11.

25 Torbakov, Igor, "Russia and Turkish-Armenian Normalization: Competing Interests in the South Caucasus", Insight Turkey Vol. 12 / No. 2 / 2010, ss. 31-39

26 Die Welt (25.06.2011).

27 OSCE, Minsk Group, Executive Summary of the Report of the OSCE Minsk Group Co-Chairs' Field Assessment Mission to the Occupied Territories of Azerbaijan Surrounding Nagorno-Karabakh, March 24, 2011.

28 <http://www.osce.org/mg/70125> (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2013).

çekilmesini ve daha sonra aşamalı olarak diğer adımların atılmasını isterken, Dağlık Karabağ Ermeni Yönetimi ve Ermenistan buna karşı çıkmışlardır. Söz konusu aşamalı planın uluslararası hukukun “kendi geleceğini belirleme hakkı” ilkesinin görmezden gelindiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Karabağ’ın uluslararası statüsü ile ilgili kararın, sürecin sonuna bırakılmaması, öncelikle bu hususun çözümlenmesi istenmiştir. Ermeni tarafı bu plandan giderek uzaklaşmış ve ilgisini kaybetmiştir. Azerbaycan tarafı da zamanla mevcut ilgisini yitirmektedir. Minsk Grubunda özellikle Rusya ve Fransa’nın Ermeniler lehine olan tutumları, Azerbaycan tarafından eleştirilmiştir. Karabağ Meselesi’nin ortaya çıkması ve çözümsüzlüğe mahkûm edilmesinde Rusya’nın rolü önemli olmuştur.

Rusya, Ermenistan’a %90 gibi yüksek oranla silah sağlayan başlıca ülkedir. Rusya’nın Ermenistan’da iki askeri üssü mevcuttur. 2010’da yenilenen bir Antlaşma ile Rusya 2044’e kadar askeri üssünü muhafaza edecek ve genişletebilecektir²⁹. 3000 civarında askeri personel bulundurmakta ve tüm Ermenistan hava sahasını denetlemektedir. Ermenistan, Azerbaycan’ın aksine, Rusya denetimindeki “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” üyesi olarak Rus güvenlik garantisi altında bulunmaktadır. Ermenistan, Rusya ile güvenlik boyutuyla olduğu gibi ekonomik olarak da bütünleşmiştir. Bununla beraber, Ermeni dış politikası her zaman Türkiye ve Rusya arasında, üçüncü bir güce dayanma seçeneğini sürekli açık tutmuştur. Bu nedenle, çeşitli Avrupa ülkelerinin yanında ABD ve NATO ile sıcak ilişki geliştirmeye özen göstermektedir. Rusya, Karabağ Meselesi’nde belirleyici aktör olmakla birlikte, bir çözümünden yana görünmemektedir. Zira problemlerli komşuların varlığı, Rusya’nın bölgede yerleşmesi ve gücünü artırması bakımından önemli sayılmaktadır. Problemlerini çözmüş Azerbaycan ve Ermenistan, NATO’ya girebilir veya Rusya’nın denetiminden kaçabilir. Bu nedenle problemin varlığı Rusya’nın arzusudur. Azerbaycan’ı da dışarıya itmemek için çatışmada taraflar arası belli bir denge gözettiği söylenebilir³⁰.

Avrupa Birliği, Karabağ Meselesi’nde doğrudan taraf değildir. Ancak Kafkasya politikası bağlamında bölgede kendi çıkarları açısından istikrarı desteklemektedir³¹. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu 2010’da “Dağlık Karabağ Çatışması Çözümü Ortaklığı” programı geliştirmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları vs. desteklenmektedir. Yine aynı yıl Avrupa Parlamentosu üyeleri, Karabağ çatışma bölgesinde bir gözlemci grubu bulundurulması ve ateşkes antlaşması hükümlerinin ne ölçüde uygulandığı tespitinin yapılması ve Avrupa Birliği’nin bölgede daha fazla sorumluluk üstlenmesi çağrısında bulunmuşlardır. Avrupa Birliği, doğal kaynakların Kafkasya üzerinden Avrupa’ya problemsiz aktarılması ve bölgenin Avrupa firmalarına açılabilmesi için istikrar politikası takip etmektedir³². Rusya ile bölgede nüfuz rekabetine girmekten de kaçınmaktadır. Bölgede özellikle güvenlik alanlarında Rusya’nın önemli rolü olduğu kabul edilmektedir. Bununla beraber Karabağ Meselesi’nde Avrupa Birliği tarafsız bir aktör olmaktan ziyade Ermenilerin çıkarlarını korumaya özen göstermektedir. Örneğin Dağlık Karabağ

29 Eurasia Daily Monitor (16. 01. 2013).

30 Minassian, G., “Armenia, a Russian Outpost in the Caucasus?”, İfri, Russia/NIS Center, 2008, ss. 1-19.

31 Siddi, Marco, “Engaging external actors: The EU in the geopolitics of the Nagorno-Karabakh conflict”, IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighborhood, No. 7 | 2012.

32 European Commission, “European Neighbourhood And Partnership Instrument Armenia Country Strategy Paper 2007-2013”, ss. 1-34.

Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu

Ermeni Yönetimi'nin kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlığını desteklemek gibi bir çizgi izlerken, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü taleplerini göz ardı etmektedir. Çelişkili bir durum olarak da Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunduğunu bir örnek olarak zikretmek yerinde olacaktır. Avrupa Birliği'nin bu tutumu -ki Minsk Grubunda Fransa tutumuyla örtüşmekte- Azerbaycan tarafından izlenmekle birlikte, bu ülkenin Rusya'ya bağımlılığını artırmak gibi bir etki oluşturmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri, diplomatik olarak Karabağ'ın Azerbaycan toprak bütünlüğü içerisinde olduğunu ve probleme bir çözüm bulunması gerektiğini ifade etmektedir³³. Ancak çözüm için acelesi olmadığı gibi Ermeni çıkarlarına daha duyarlı davranmaktadır. ABD'de önemli bir oranda Ermeni azınlık yaşamakta ve iktidar partileri bunların oylarına talip olduklarından seçmenlerini gücendirecek herhangi bir girişimden kaçınmaktadırlar³⁴. Ayrıca, Rusya ile bu nedenle çatışmaya düşmeyeceği gibi Ermeni meselesinin canlı kalması bölgeye müdahale şansı verdiği gibi Türkiye gibi devletler üzerinde de bir baskı aracı olarak her zaman işlevselleştirilebilir bir özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Ermeni Meselesi büyük güçler açısından bölgeyi denetlemek için etkin bir araç niteliğini sürdürmektedir³⁵.

SONUÇ

Yukarıda ortaya konulan analizden anlaşılacağı gibi, esasen Karabağ Meselesi oldukça açık ve kavranması kolay bir problematiktir. Sorunun ne olduğu ve çözümün uluslararası hukuk açısından nasıl olması gerektiği, oldukça açık gözükmektedir. Karabağ, nüfusunun çoğunluğu Ermeni ve idari olarak özerk olmakla birlikte, Azerbaycan toprak bütünlüğü içerisinde bulunuyordu. Ermeni saldırıları ve Ermenistan'ın doğrudan katılımıyla Azerbaycan toprakları işgal edilmiş ve işgal altında tutulmaktadır. İşgal esnasında Ermeni tarafı Azeri Türklerine karşı büyük bir katliam içerisine girmiş ve bir insanlık suçu olan "etnik temizlik" gerçekleştirmiştir. Türk siyaseti, "bir millet iki devlet" yaklaşımı çerçevesinde Azerbaycan'ın yanında yer almalı ve çözümden yana siyasi iradenin oluşturulmasına katkı sağlamalıdır.

Karabağ Meselesi, esasen Ermeni Meselesi'nin bir parçasıdır. Ermeni Meselesi, Batı'nın bölge siyasetine toplumsal taban oluşturmak maksadıyla gündeme getirildiğinden dolayı, esasen tarafların birbirlerine karşı tutumlarının doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Bir başka ifadeyle, Ermeni Meselesi, Batı müdahalesi, Batı'nın Doğu siyasetinin bir uzantısı olarak ortaya çıkartılmış ve belli bir siyaset çerçevesinde araçsallaştırılmıştır. Ancak taraflar bu siyasetin sonuçlarından doğrudan etkilenmişlerdir. Dolayısıyla her hangi bir çözüm de ancak tarafları aşan bir çerçevede mümkün olabilecektir. Veya taraflar Batı siyasetini aşan bir noktada birleşerek, Batı etkisini aşarak bir üst çözümü mümkün kılacaklardır. Ne var ki, geline şu noktada taraflar köklü şekilde birbirlerine karşı konumlandıklarından ötürü Batı siyasetini aşan bir çözüm yakın gelecekte mümkün görülmediğinden, bu hususun irdelenmesi ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

33 Nichol, J., "Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests", CRS Report for Congress Prepared for Members and Committees of Congress, Feb. 2013.

34 Shain, Yossi, "Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy", Political Science Quarterly, Vol. 109, No. 5, Winter, 1994, ss. 811-841.

35 Kotanjian, Col. Dr. Hayk, "Armenian Security and U.S. Foreign Policy in the South Caucasus", The Quarterly Journal, Vol. I/11, No 2, 6/2004, ss.15-32.

KAYNAKÇA

- Altstadt, A., *The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule*. Hoov. Press, 1992.
- Babajew, Aser, “Der Bergkarabach-Konflikt aus aserbaidtschanischer Sicht”, E. Reiter (Hg.), *Der Krieg um Bergkarabach*, Wien - Köln - Weimar 2009.
- “Bergkarabach: Betrachtungen eines “frozen conflict” - Entwicklung und Perspektiven”, Ruslana Suleymanova (Hg.), *Jahrbuch Aserbaidtschanforschung. Beiträge aus Politik, Wirtschaft, Geschichte und Literatur*, Berlin 2011.
- Bashlinskaya, Aydan, *Die völkerrechtliche Bewertung des militärischen Konflikts zwischen Aserbaidtschan und Armenien um Berg-Karabach und das Krisenmanagement durch die Vereinten Nationen und die Europäische Union im Rahmen der ESVP und der OSZE*, Schriftenreihe des Zentrums für Europäische Rechtspolitik der Universität Bremen (ZERP), 2010.
- Besancenot, Sophie, “EU-Krisenmanagement zwischen Atlantizismus und Pragmatismus – Die Sicht aus Paris, in: Pia Bungarten/Matthes Buhbe (Hg.): *Krieg um Sodossetien. Analysen und Perspektiven aus Hauptstadten der Welt*, Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2008.
- Dembinski, M. (ve diğeri), “Nach dem Kaukasus-Krieg: Einbindung stat Eindämmung Russlands”, Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK) Frankfurt/Main, 2008.
- Fieldhouse, D., *Western Imperialism in the Middle East 1914-58*, Oxford Univ. Press, 2006.
- European Commission, “European Neighbourhood And Partnership Instrument Armenia Country Strategy Paper 2007-2013”.
- Halbach, Uwe; Franziska Smolnik, “Der Streit um Berg-Karabach Spezifische Merkmale und die Konfliktparteien” SWP-Studien 2013/S 02, Februar 2013.
- Human Rights Watch, *Seven Years of Conflict in Nogorno-Karabakh*, New York, 1994.
- Ismailzade, Fariz, “The Nagorno-Karabakh Conflict: Current Trends and Future Scenarios”, Istituto Affari Internazionali, Iai Working Papers 11 / 29 – November 2011.
- Karabakh Foundation, <http://www.karabakhfoundation.org> (Erişim: Ocak/Şubat 2013)
- Kerimow, Elshan, “Das Problem von Berg-Karabach”, *Sammlung der studentischen Aufsätze im Bereich des Internationalen Rechts*, Nr. 1/2003, Baku 2003.
- Kohrs, Michael H., “Geschichte als politisches Argument. Der Historikerstreit um Berg-Karabach”, Fikret Adanir/Bernd Bonwetsch (Hg.), *Osmanismus, Nationalismus und der Kaukasus*, Wiesbaden 2005.
- Kotanjian, Col. Dr. Hayk, “Armenian Security and U.S. Foreign Policy in the South Caucasus”, *The Quarterly Journal*, Vol. I/11, No 2, June 2004.
- Krüger, Heiko, *Der Berg-Karabach-Konflikt – Juristische Analyse*, Springer-Verlag, 2009.

Karabağ Meselesi ve Uluslararası Boyutu

- Manutscharjan, Aschot L., “Der Konflikt um Berg-Karabach: Grundproblematik und Lösungsperspektiven”, Center for European Integration Studies, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn, Discussion Paper, C 18, Bonn 1998.
- Minassian, G., “Armenia, a Russian Outpost in the Caucasus?”, Ifri, Russia/NIS Center, 2008.
- Minasyan, S., “Armenia’s Attitude towards Its Past”, Caucasus Analytical Digest, (2009)8.
- Muzalevsky, R., “The Armenia-Turkey Protocols: Tactical Cooperation in the Shadow of Eurasian Strategic Competition, Central Asia–Caucasus Analyst, Nov. 11, 2009.
- Nation, R. C., Russia, The United States and The Caucasus, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 122 Forbes Ave, Carlisle, PA, 2007.
- Nichol, J., “Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests”, CRS Report for Congress, Feb. 2013.
- Petros, T. G., “Evolution of Armenia’s Foreign Policy”, Armanian International Policy Research Group Working Paper No. 03/13, Yerevan, 2003.
- Siddi, Marco, “Engaging external actors: The EU in the geopolitics of the Nagorno-Karabakh conflict”, IEP Policy Briefs on Enlargement and Neighbourhood, No. 7/2012.
- Shain, Yossi, “Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy”, Political Science Quarterly, Vol. 109, No: 5, Win., 1994.
- Suny, R. G. Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History, Indiana Univ. Press, 1993.
- Torbakov, Igor, “Russia and Turkish-Armenian Normalization: Competing Interests in the South Caucasus”, Insight Turkey Vol. 12 / No. 2 / 2010.
- Waal, T. de, The Caucasus: An Introduction, Oxford Univ. Press, NY, 2010.

21. YÜZYIL ENERJİ SAVAŞLARINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN YERİ ve ÖNEMİ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TURKISH REPUBLICS IN ENERGY WARS OF 21.
CENTURY

Çağrı Kürşat YÜCE

Enerji Uzmanı

Energy Expert

ÖZET

Küresel ölçekte enerji tüketimi ve ihtiyacı, geçmişte olduğu gibi, son yıllarda da artmaya devam etmektedir. Bu ihtiyacın karşılanmasında diğer tüm alternatiflere rağmen petrol ve doğal gaz 2030 yılına kadar birincil enerji kaynağı olmayı sürdürecektir. Bu durum sonucunda, enerji kaynakları yirmi birinci yüzyılın en önemli belirleyicilerinden biri olmaya devam edecektir. Ayrıca enerji alanında en azından bir yarım yüzyıl daha petrolün hâkimiyeti devam edecektir. Enerji uzmanları, günümüzde “ucuz petrol” döneminin sona erdiğinden ve petrol pazarında ise fiyat istikrarsızlığının devam edeceğinden sıklıkla bahsetmektedirler. Türk Cumhuriyetleri'nin yer aldığı Kafkasya ve Türkistan (Orta Asya) bölgeleri, çeşitli nedenlerden dolayı tarih boyunca önemini korumuş. Bu çalışmada, enerji savaşının önemli aktörlerine ve Kafkasya ile Türkistan bölgelerinde yer alan Türk Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları enerji kaynaklarının rezerv durumlarına kısaca değinilmiştir. Ayrıca enerji kaynaklarının bölge ve dünya devletleri için önemini yanı sıra, XX. yüzyılın sonlarında başlayan ve günümüzde de artarak devam eden Hazar enerji kaynakları üzerinde yaşanan rekabet ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Savaşı, Hazar Havzası, Petrol ve Doğal Gaz, Türk Cumhuriyetleri.

ABSTRACT

Energy consumption and the need to continue on a global scale, as in the past and in recent years. Oil and natural gas will continue to be the primary energy source until 2030 despite all the alternatives to meet this need. As a result of this situation, energy resources will continue to be one of the most important determinants of the twenty-first century. In addition, at least a half-century, dominance of oil in the field of energy will continue to. Energy experts frequently reported that the “cheap oil” era has ended and price volatility in the oil market will continue to today. The Caucasus and Turkestan (Central Asia) regions including the Turkish Republics maintained its importance throughout history due to various reasons. Today, however, due to the rich energy resources, especially oil and natural gas, they took part in the world's agenda. In this study, the important actors of the energy wars and reserve status of the energy resources of the Turkish Republics in the Caucasus and Turkestan regions were briefly described. In addition, as well as importance of energy resources for the region and the world's nations, beginning in the late twentieth century and growing competition over energy resources of the Caspian Sea were discussed today.

Keywords: Caspian Basin, Energy Wars, Petroleum and Natural Gas, Turkish Republics.

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

GİRİŞ

Enerji rezervlerinin dünyanın belli coğrafyalarında kümelenmiş olması ve sürekli artış gösteren dünya nüfusuna paralel şekilde enerji ihtiyacının da artması, enerji politikalarının belirlenmesinde temel faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Enerji kaynaklarına sahip olma uğruna akıl almaz bir hızla yaşanan siyasi dönüşümler ve sıcak çatışmalar, enerji faktörünün dünya üzerinde ne denli önemli bir rol sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten 21. yüzyılın enerji siyasetine baktığımızda, petrol ve doğal gaz yeni bir alternatif bulunana kadar, bu iki enerji kaynağı mevcut stratejik önemini sürdürüleceği benzenmektedir.

Ayrıca petrol ve doğal gaz, stratejik önemi arttığı günden bu yana, dünyamız savaşlara, isyanlara, ihtilallere ve acımasız katliamlara maruz kalmaktadır. Günümüzde de bu mücadele, petrolün ve doğal gazın yoğun olarak bulunduğu ve rezervlerin henüz tükenmediği, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Türkistan'da artarak devam etmektedir.

ABD'nin Irak üzerinden Orta Doğu'daki kaynakları kontrol etme girişimi, Hazar Denizi'nden boru hatlarının geçişi konusundaki sorunlar, Hindistan'ın İran'dan boru hattı ile doğal gaz ithal etme planlarını ABD'nin engellemek istemesi ve Doğu Çin Denizi'nde ihtilafı sahada doğal gaz üretiminin Çin ve Japonya arasında gerilim yaratması gibi unsurlar bizlere enerjinin ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Sanayi geliştikçe ve dünya nüfusu arttıkça enerjiye olan gereksinim de artmaya devam edecektir. Bu nedenle dünyadaki petrol ve doğal gaz kaynakları tükenene kadar veya bu enerji kaynaklarının cazibesini gölgeleyecek enerji türleri bulununcaya kadar, petrol ve doğal gaz önemini koruyacak ve bu enerji kaynakları üzerinde yapılan mücadeleler de sürecektir.

Ayrıca belirtilen enerji rekabeti, enerjinin dış politika konularının asli unsuru haline geldiğini, gerilimlere neden olduğunu ve bu gerilimlerden savaşlara kadar gidilebileceğini de bizlere göstermektedir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Kafkasya ve Türkistan'daki enerji havzaları, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dünya gündemine gelmiş ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz potansiyeli ile bütün ilgileri üzerine çekmiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından enerji politikalarını Orta Doğu'daki zengin ve ucuz rezervlere göre ayarlayan küresel güçler, izledikleri siyasette değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır.

Kaynakların çeşitlendirilmek istendiği ya da alternatif enerji kaynaklarının arandığı günümüzde, acımasız rekabet, çok uluslu şirketlerin de içinde bulunduğu uluslararası bir ortamda devam etmektedir. Kafkasya ve Türkistan enerji kaynaklarına ilişkin işletim ve pazarlama kararları da, menfaati olan ülkelerin geleceklerini hiç kuşkusuz olumlu veya olumsuz mutlaka etkileyecektir.

1. Enerji Savaşının Önemli Aktörleri:

a. İngiltere:

İngiltere, dünyadaki enerji rekabetinin en tecrübeli aktörlerinden birisidir. Bir zamanlar “güneş batmayan ülke” konumundaki bu devlet, dünya savaşlarının her ikisinde olduğu gibi daha öncesinde de, enerji kaynaklarının paylaşımında hep söz sahibi olmuştur. Günümüzde yine, dev petrol şirketleriyle varlığını hissettirmekte ve büyük enerji ihalelerinden aslan payını alabilmektedir.

20. yüzyılın “petrol yüzyılı”¹ olarak anılmasında en büyük pay, elbette ki İngiltere’ye aittir. Çünkü İngiltere, belirtildiği gibi petrolün ticaretinde ve yaşanan petrol savaşlarında her zaman başrolü oynamış bir ülkedir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, İngiliz hükümetlerinin ve petrol şirketlerinin çok aktif olduğunu ve enerji anlaşmalarında önemli kazanımlar elde ettiklerini bilmekteyiz.

1900’lerden itibaren petrolün önemini kavrayan İngiltere, Osmanlı’nın topraklarını bölerek Arabistan, Irak, Filistin başta olmak üzere kurduğu manda rejimleri ile enerji savaşlarında kazançlı çıkmışsa da, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, ABD ve SSCB’nin güçlü ve ince politikaları karşısında Orta Doğu’daki nüfuz alanlarını bu iki süper güçten ABD’ye terk etmek zorunda kalmıştır². Yani, petrol yönünden zengin olmayan İngiltere, önceleri kendi kendine yeterli olan ABD ve zengin petrolü olan Sovyetler karşısında özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra güçsüz kalmıştır.

Enerji mücadelesinin güçlü bir aktörü olan İngiltere, Japonya gibi, enerji rezervleri az olan bir ülke olması nedeniyle, dünyadaki enerji paylaşımında her zaman etkili olmaya çalışacaktır. Zira gelişmiş sanayisinin büyük miktardaki enerjiye ihtiyacı olduğu bir gerçektir.

b. ABD:

Dünyada sürdürülen enerji mücadelesinin büyük ve tecrübeli aktörlerinden biri de Amerikadır. Dünyanın en büyük ekonomisine ve gelişmiş sanayisine sahip olan ABD, her geçen yıl ciddi oranda artan bir enerji tüketimine sahiptir. ABD’nin enerji tüketimi, ülkenin geleceği açısından artık bir güvenlik meselesi olarak algılanmaya başlamıştır. Çünkü ABD, dünyada üretilen petrolün yaklaşık % 20,5’ini tek başına tüketen bir ülkedir (2011 yılında yıllık petrol tüketimi 833,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir)³.

Her ülke gibi ABD de, enerji kaynaklarının kesintisiz, ucuz ve güvenli yollardan temini için, kaynak çeşitlendirme dahil, çok yönlü stratejiler geliştirmektedir. Zira ABD, 1947’den sonra Orta Doğu petrolü için verilen mücadelede önemli roller oynamıştır (Daha önce İngiltere’nin ağırlığını görmekteyiz.). Kendi sınırları dışındaki petrol bölgelerinde büyük nüfuz sahibi olan ABD, bu bölgelerdeki petrolü yıllardır kendi sanayisi için kullanmaktadır⁴.

1 YERĞİN, Daniel: “Petrol: Para Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, (Çev. K. Tuncay), T. İş Bankası Y., Ank., 1995, s. 13

2 KOCAOĞLU, Mehmet: “Petro-Strateji”, Türkeli Yayınları, 1996, s. 44

3 BP: Statistical Review of World Energy, Haziran-2012

4 KÜLEBİ, Ali: “ABD’nin Petro-stratejisi”, www.tusam.net/makaleler/asp/html, 22.08.2005

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

Öte yandan, ABD yönetimi, ülkenin güçlü ekonomisini uzun yıllar ayakta tutabilmek ve süper güç olarak kalabilmek için, son yıllarda çok büyük stratejiler geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. ABD, enerji kaynaklarına sahip olmak için “yeni dünya petrol düzeni”⁵ adı verilen kapsamlı ve uzun vadeli bir siyaset uygulamaktadır. Körfez savaşları bu projenin ilk adımlarını oluşturmaktadır. Projeler uygulanırken de terör, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar bahane edilmektedir.

c. Rusya Federasyonu:

Rusya Federasyonu, rezervler bakımından önemli bir potansiyel ülkedir. Dünya doğal gaz rezervlerinin % 21,4'üne (en büyük), petrol rezervlerinin ise % 5,3'üne sahiptir⁶. Üretim itibarıyla Rusya'nın dünyadaki payı, petrolde % 12,8, doğal gazda ise % 18,5'tir⁷.

1900'lü yılların başında dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Rusya, elli yıl boyunca, dünya petrol pazarlarında hiçbir rol oynamamış, 1950 senesinden sonra atağa geçmiştir. Rusya'nın, 1958 yılında 113 milyon ton olan petrol üretimi, 1972'de 400 milyon tona kadar ulaşmıştı⁸. Ayrıca Rusya, 1990 yılına kadar da dünyada petrol ve doğal gaz üretiminde ikinci sırada yer almıştır. Bazı yıllar, Rusya'nın petrol ve doğal gaz üretimi düşse de 2010 yılında petrol üretimi 505,1 milyon ton, 2011 yılı sonu itibarıyla ise petrol üretimi 511,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir⁹.

Enerji kaynaklarından özellikle de hidrokarbon yatakları, Rusya Federasyonu için çok önemlidir. Çünkü enerji üretimi ve ihracatı, Rus ekonomisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bütçe gelirlerinin % 40'ını, ihracat gelirlerinin yaklaşık % 50'sini ve endüstriyel üretim değerinin ise % 30'unu tek başına enerji oluşturmaktadır¹⁰. Başka bir ifadeyle, Rusya'nın 2010 yılı fosil yakıt ihracat geliri 255 milyar dolar olarak gerçekleşmiş (Söz konusu ihracattan en büyük pay % 61 ile AB ülkelerine aittir). Ayrıca 2035 yılında fosil yakıt ihracat gelirinin 420 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir¹¹.

Günümüzde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Azerbaycan hidrokarbon kaynaklarını dış pazarlara taşıyan mevcut boru hatlarının çoğunun geçtiği güzergâhlara sahip bulunmaktadır. Jeopolitik alanda, Rusya, petrol endüstrisini geliştirmekle ve bölgedeki enerji ihalelerine kendi şirketlerinin katılımıyla, ekonomik ve politik güvenliğini kuvvetlendirecektir. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen, Rusya Federasyonu'nun Hazar Bölgesi ülkeleriyle olan ilişkilerinde petrol ve doğal gaz, en önemli araçlardan birisi olmuştur.

d. Avrupa Birliği:

Üye sayısı 27'ye ulaşan ve yaklaşık 500 milyon nüfuslu AB, aynı zamanda dünyanın en büyük enerji tüketim bölgelerinden biridir. Ortak Dış Politika, Ortak Savunma Politikası ve hatta AB

5 ÜŞÜMEZSOY, Şener-ŞEN, Şamil: a.g.e., s. 166

6 BP: Statistical Review of World Energy, Haziran-2012

7 BP: a.g.r., 2012

8 GOULIEV, Rasul: “Petrol ve Politika”, (Çev. Fatma Feran), Ar Matbaası, İstanbul, 1997 s. 47

9 BP: a.g.r., 2012

10 GOULIEV, Resul: a.g.e., s. 59

11 IEA: World Energy Outlook-2011, <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/name,4007,en.html>

Anayasası oluşturmaya çalışan birlik, Ortak Enerji Politikası konusunda ise gözle görülür bir ilerleme kaydedememektedir.

Enerji sorunu, Avrupa Birliği ülkeleri açısından oldukça önemlidir. AB, dünya enerji ithalatında ilk sırayı almaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı enerji kaynağı, toplam tüketiminin % 76'sını ithalatla sağladığı petroldür.

Enerji alanındaki sıkıntılara rağmen AB, Hazar Havzası'nda çok aktif değildir. Ancak son dönemde kaynak çeşitliliği bağlamında Türkiye'nin Doğu-Batı Enerji Koridoru Stratejisine destek vermektedir.

e. Çin Halk Cumhuriyeti:

Çin, büyüyen ekonomik gücünü nüfus ve coğrafyasının sağladığı güç ile de birleştirerek, 21. yüzyılda süper güç olmaya çalışmaktadır. Çin, bir dünya devleti olabilmek için Rusya ve İran ile geliştirdiği stratejik ortaklığın yanı sıra, dünyanın çeşitli bölgeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmekte ve bölgesel projelerin yapımına da talip olmaktadır.

Çin'in belirtilen hedefleri doğrultusunda ihmal etmeyeceği bir husus elbette ki enerji kaynaklarına sahip olmaktır. Bu sebeple Çin, petrol ve doğal gaz konusunda dünya gündemine gelmiş olan Kafkasya ve Türkistan ülkelerine yönelmiştir. Buralardaki enerji ihalelerinden önemli paylar elde etmeye başlayan Çin, Kazakistan'dan petrol, Türkmenistan'dan ise doğal gaz almak için çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca Rusya'dan da petrol ve doğal gaz alma girişimlerinin olduğu bilinmektedir.

Çin, ekonomisinin hızlı gelişmesinden dolayı ortaya çıkan petrol ve doğal gaz açığının (Son yıllarda Japonya'dan sonra ikinci büyük petrol ithalatçısı konumuna yükseldi) çoğunu İrandan temin etmektedir¹². Enerji sıkıntısı ile karşı karşıya kalması beklenen Çin, İran ve Kazakistan petrolü ile Türkmenistan'ın gazına bağımlılığı her geçen gün daha da artacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Çin'in enerji ihtiyacı her yıl büyük oranda artmaktadır. Bu durumu şu değerler ile ortaya koyabiliriz: ÇHC'nin 2009 yılında petrol üretimi 189,5 milyon ton olmuş, 2011 yılı sonu itibarıyla de 203,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretim değeri artarak devam etmektedir. Ancak Çin'in petrol ihtiyacı çok artmıştır ve her yıl % 4'lük hız ile ilerlemektedir. Bu gidişle önümüzdeki yıllarda Çin'in petrol ithalatı, petrol tüketiminin % 40'ına ulaşacaktır¹³.

Son zamanlarda, Hazar Havzası enerji kaynaklarının Çin'e güvenli ve istikrarlı bir şekilde ulaşabilmesi için enerji nakil hatları projeleri de sık sık gündeme gelmektedir (Bu konuda Kazakistan ve Türkmenistan ile Çin'in yaptığı enerji anlaşmaları mevcuttur).

f. Büyük Petrol Şirketleri:

Petrol üretim ve pazarlanmasını denetleyen ilk büyük şirket, 1870'de bir milyon dolar sermaye ile kurulan "Standart Oil" şirkettir. Bu şirket, zamanla güçlenerek dünyanın çok çeşitli

12 EKREM, Nuraniye: "Çin-İran İlişkileri ve Çin'in İran'a Yönelik Enerji Politikası", Stratejik Analiz Dergisi, Cilt 1, Sayı 7, 2000, s. 48

13 BP: Statistical Review of World Energy, Haziran 2012

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

bölgelerinde petrol rezervlerini kontrol eder duruma gelmiştir. 1890 yılına gelindiğinde dünya tekeli konumuna geldiği bilinmektedir¹⁴. 19. yüzyıl sonlarında ise Avrupa, Rusya ve Uzak Doğu pazarlarını denetleyecek düzeye gelmiştir.

Standart Oil Şirketi'nin parçalanması ile "Yedi Kızkardeş" adı verilen yeni şirketler ortaya çıkmıştır (Günümüzde ise "Beş Kızkardeş"¹⁵ adı verilen Amerikan şirketlerinin etkili olduğunu görmekteyiz). Daha sonraları, Uzak Doğu pazarları üzerinde Standart Oil ile rekabet eden Royal Dutch Şirketi'nin sektörde yerini aldığını bilmekteyiz. Söz konusu şirket, 1907'de "Shell" ile birleşmiş¹⁶ ve bu birleşme ile rekabet ortamı daha fazla kızışmıştır.

1920'lere gelindiğinde adı geçen dev petrol şirketleri, petrolün üretim ve pazarlanmasının büyük bir kısmını ellerinde bulunduruyorlardı (Günümüzde petrol şirketlerinin, petrol sahalarındaki üretimin % 50'den fazlasına ve rezervlerin de % 60'tan fazlasına sahip oldukları bilinen bir gerçektir). Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle, Avrupalı şirketler gibi Amerikalı şirketler de kendi ülkelerinin dışında yeni petrol kaynaklarına ihtiyaç duyunca, petrol şirketlerinin rekabet ortamına devletler de girmeye başlamıştır. Devletlerin bu acımasız rekabette yer alması, kanlı savaşları da beraberinde getirmiştir.

1950'den sonraki dönemde ise petrol üzerinde bir imtiyazlar sistemi kurulmuş ve sömürgecilik dönemini aratmayacak bir tekellilik dönemi başlamış oldu. Bu durum, 21. yüzyılda da aynen devam etmektedir. Yani dünyadaki hidrokarbon rezervlerinin tespitinde ve çıkarılan kaynakların pazarlara naklinde yine dev şirketler söz sahibidirler.

Diğer yandan, petrol sektörü, nitelik itibariyle sermaye yoğun ve büyük ölçeklidir. Bundan dolayı petrol sanayiinde çalışan firmalar, büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde strateji uygulayabilme imkânına sahip bulunmaktadırlar.

Enerjinin paylaşım savaşını veren petrol şirketlerinin güçleri, dünyanın petrol açısından önem arz eden tüm bölgelerinde ellerinde tuttıkları rezervlerle ve yatırımlarından elde ettikleri milyarlarca dolarlık karlarla da ölçülmektedir. Elde ettikleri rezervlerin miktarı, enerji kaynaklarının ne zaman üretileceği ve pazarlara taşınacağı da dev şirketlerin tasarrufundadır.

Bazı şirketlerin sermayeleri, dünya devletlerinin çoğunun yıllık gelirlerinden bile fazla durumdadır. Yıllık ciroları onlarca milyar doları bulmaktadır. Hatta bazı şirketlerin açıklamalarına göre 2011 yılı karları şu şekildedir: Chevron 26,9 milyar dolar, BP 25,7 milyar dolar ve Royal Dutch/Shell de 30,92 milyar dolar¹⁷. Bu yüzden, buldukları devletlerin dış politikalarında çok etkili oldukları gibi, dünya siyasetine de ekonomisine de az veya çok yön verebilmişlerdir. Bu gün de durum değişmemiştir.

Dünyanın en büyük ilk 20 şirketinin 7 tanesini petrol şirketlerinin oluşturması, uluslararası ilişkilerde ve enerji alanında sürdürülen mücadelenin boyutu hakkında bizlere fikir vermektedir¹⁸.

14 GÜREL, Şükrü Sina: "Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri", AÜ SBF Y. No. 43, Ank., 1995, s. 36-37

15 ÜŞÜMEZSOY, Şener-ŞEN, Şamil: "Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları", İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 212

16 GÜREL, Şükrü Sina: a.g.e., s. 37-38

17 <http://haberrus.com/economics/2012/03/23/rus-petrol-sirketleri-rekor-kirdi-2011de-45-milyar-dolar-kar-elde-etti.html>

18 YERGİN, Daniel: a.g.e., s. 11

BBC Ajansı kaynaklı bilgilere göre, dünyanın en büyük petrol şirketleri sıralamasında; birinci sırada Exxon-Mobil (sermayesi 315 milyar dolar), ikinci sırada Royal Dutch-Shell (sermayesi 221 milyar dolar), üçüncü BP-Amaco (sermayesi 209 milyar dolar), dördüncü Tatal-Fina Elf (sermayesi 113 milyar dolar), beşinci sırada Chevron-Texaco (90 milyar dolar), altıncı sırada ise ENİ (45 milyar dolar) bulunmaktadır¹⁹.

Şirketlerin gücünü ve büyüklüğünü anlatması açısından Rus şirketi olan Gazprom'u da verebiliriz. Dünyada bilinen doğal gaz rezervlerinin % 23,5'ini ve toplam üretiminin % 25'ini tek başına kontrol eden bu şirket, dünyanın en büyük doğal gaz şirkettir. Ayrıca Rusya'nın doğal gaz rezervlerinin % 70'ini ve üretiminin de % 94'ünü elinde bulundurmaktadır²⁰.

Ayrıca çok uluslu şirketler, enerji konsorsiyumlarından önemli hisseler de elde etmektedirler. Bu durum geçmişte böyleydi, günümüzde de böyledir. Buna örnek olarak Chevron Şirketi'ni verebiliriz. Şirket, Kazakistan'ın dev Tengiz petrol sahasında % 50 ve Azerbaycan'ın Hazar Denizi açıklarındaki petrol sahalarında % 30 hisseye sahip durumdadır²¹. Diğer güçlü şirketlerde de aynı gerçeği görmemiz mümkündür.

Bu arada dünyanın artan enerji tüketimini karşılamak ve kar elde etmek için; Exxon-Mobil, Shell, ChevronTexaco, BP-Amaco, ElfTotal ve diğer enerji şirketleri, yeni kuyular bulmak için, yüzlerce milyar dolarlık yatırım yapmışlardır. Örnek verecek olursak, 1996 ve 1999 arasında 145 petrol şirketi, toplam 410 milyar dolar para harcamışlardır²².

2. Türk Cumhuriyetleri'nin Petrol ve Doğal Gaz Potansiyeli:

Türk devletlerinin yer aldığı Hazar Bölgesi, dünyanın araştırılmamış ve büyük oranda da işletilmemiş son enerji bölgelerinden biridir. Dolayısıyla bu bölgedeki enerji kaynaklarının arama ve geliştirme çalışmalarına açılması, petrol şirketleri arasında büyük bir ilgiye ve rekabete yol açmıştır. Bölgede bulunan hidrokarbon yataklarının potansiyeli hakkında çeşitli kaynaklarda değişik oranlarda rakamlar göze çarpmaktadır.

a. Petrol Rezerv ve Üretim Durumu:

BP'nin 2011 yılı verilerine göre "Hazar Dörtlüsü" olarak da bilinen Türk devletlerinin ispatlanmış toplam petrol rezervleri 38,2 milyar varildir. Bu değer, dünyadaki toplam petrol rezervlerinin % 2,2'sinden biraz fazla bir orana tekabül etmektedir. Başka bir ifadeyle, BP'nin verilerine göre, Kazakistan'ın petrol rezervinin 30 milyar varil, Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin 7 milyar varil olduğu göz önüne alınırsa, bölgedeki enerjinin boyutları kendiliğinde ortaya çıkacaktır²³ (Tablo 1).

19 KESİKBAYEV, Askhat: "Kazakistan'ın Ekonomik Kalkınmasında Petrol Kaynaklarını Kullanma Stratejileri", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir, 2001, s. 51

20 CAFERSOY, Nazım: "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", Stratejik Analiz D., Aralık-2000, s. 53

21 <http://www.turkatak.com.tr>, "Hazar Boru Hattı Artık Hayal Değil", The Economist Dergisi'nin 10.03.2001 Tarihli Sayısında Yayınlanan Makalenin Türkçesi, s. 2

22 <http://www.sonsaniye.net>, "Petrol Savaşının İçyüzü", 06.08.2004

23 BP: Statistical Review of World Energy, Haziran 2012

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

TABLO 1: BP Verilerine Göre Türk Cumhuriyetleri'nin Petrol Rezervleri²⁴.

ÜLKELER	BP'nin 2011 Verileri (Milyar Varil)	Dünya Toplamı İçindeki Payı (%)
AZERBAYCAN	7	0,4
KAZAKİSTAN	30	1,8
TÜRKMENİSTAN	0,6	*
ÖZBEKİSTAN	0,6	*
TOPLAM	38.2	2,2

* % 0,05'ten daha az olan ülkeler. (1 ton=7,33 varil)

Bu arada, Hazar'a kıyısı olan bölgedeki bütün devletleri birlikte değerlendirecek olursak (Rusya ve İran'ın Hazar kıyıları da dahil edilirse) petrol rezervlerinin çok yüksek oranlarda seyrettiği yine aynı kaynaklarda belirtilmektedir. Uzmanlar, Hazar Havzası'nın ispatlanmış petrol rezervleri toplamının 277,6 milyar varil olduğuna inanmaktadır. Bu değer, dünya rezervlerinin % 16,6'sına karşılık gelmektedir²⁵. Bu rakamlar, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanları'ndan Rosemarie Forsythe'in çalışmasında, olası ve ispatlanmış petrol rezervleri toplamı olarak belirttiği 200 milyar varil rakamı ile paralellik arz etmektedir²⁶.

Diğer bazı kaynaklarda ise Hazar Bölgesi'nde tahminen 40 milyar varillik petrol rezervi vardır. Bölgedeki devletlerin petrol rezervlerinin büyük kısmı henüz geliştirilememiş ve bölgenin önemli bir kısmında dahi rezerv tespiti halen yapılmamıştır. Bu yüzden, önümüzdeki yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir²⁷.

Ayrıca Hazar Bölgesi'nin kaynakları konusunda araştırmacılar tarafından telaffuz edilen en düşük rakam bile ABD topraklarındaki (22 milyar varil) ve Kuzey Denizi'ndeki (17 milyar varil) ispatlanmış petrol rezervlerinin büyüklüğü ile yarışabilir. Başka bir ifadeyle, Hazar'ın rezervlerinin Basra Bölgesi'ndeki rezervlerin dörtte birine eşdeğer olduğu bilinmektedir²⁸.

Öte yandan, ham petrol üretimi açısından bakıldığında Türk devletlerinin 2011 yılı üretimlerinin toplamda 142,3 milyon ton olarak gerçekleştiği belirtilmektedir²⁹. Bu arada, Uluslararası Enerji Ajansı'nın iyimser senaryosuna göre, Hazar Bölgesi toplam ham petrol üretimi 2020 yılında 308 milyon ton seviyesine çıkacaktır. Üretim artışına paralel olarak, bölgenin ham petrol ihracatının da hızla artarak 2020 yılında 180 milyon ton civarına ulaşması beklenmektedir³⁰.

24 BP: a.g.r., 2012

25 BP: a.g.r., 2012

26 PAMİR, Necdet: "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri" Semp. Bild., Ank., 13-14 Kasım 2000

27 OGAN, Sinan: "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 2, Yaz-2001, s. 155

28 PARLAR, Suat: "Barbarlığın Kaynağı PETROL", Anka Yay. İst. 2003, s. 619

29 BP: a.g.r., 2012

30 PAMİR, Necdet: a.g.b., s. 2

Batılı uzmanların görüşlerine göre, 2015 yılında Hazar Denizi'nden üretilecek petrol miktarı, 1990'ların sonunda Kuzey Denizi'nden üretilen petrol miktarına ulaşacaktır. Dolayısıyla Hazar Bölgesi, gelecekte büyük petrol üretim merkezlerinden birisi olacaktır.

b. Doğal Gaz Rezerv ve Üretim Durumu:

BP'nin 2011 verilerine göre "Hazar Dörtlüsü" adını verdiğimiz Türk Cumhuriyetleri'nin ispatlanmış toplam doğal gaz rezervleri 1026,7 tcf'dir. Bu da, dünya toplam doğal gaz rezervlerinin % 14'ünü oluşturur³¹. Aşağıda BP'nin 2011 verilerine göre Türk Cumhuriyetleri'nin ispatlanmış doğal gaz rezervleri verilmiştir (Tablo 2).

TABLO 2: BP Verilerine Göre Türk Cumhuriyetleri'nin Doğal Gaz Rezervleri³².

ÜLKELER	BP'nin 2011 Verileri (tcf)	Dünya Toplamı İçindeki Payı (%)
AZERBAYCAN	44,9	0,6
KAZAKİSTAN	66,4	0,9
TÜRKMENİSTAN	858,8	11,7
ÖZBEKİSTAN	56,6	0,8
TOPLAM	1026,7	14

NOT: Tcf (Trilyon Kübik Fit) Doğal Gaz Sektöründe Kullanılan Bir Birimdir. (1 m3 =35,31kübik fit)

BP'nin verilerini ülkeler bazında belirtecek olursak; Kazakistan'ın doğal gaz rezervinin 66,4 tcf, Türkmenistan'ın doğal gaz rezervinin 858,8 tcf, Azerbaycan'ın 44,9 tcf ve Özbekistan'ın doğal gaz rezervinin ise 56,6 tcf olduğu göz önüne alınırsa, bölgenin cazibesinin boyutları kendiliğinde ortaya çıkacaktır. Ayrıca Hazar'a kıyısı olan bölgedeki bütün devletleri birlikte değerlendirecek olursak (Rusya Federasyonu ve İran'ın Hazar kıyıları da dahil edilirse) doğal gaz rezervlerinin çok yüksek oranlarda seyrettiği yine aynı kaynaklarda belirtilmektedir.

Uzmanlar, Hazar Havzası'nın ispatlanmış doğal gaz rezervleri toplamının 3770,3 tcf olduğuna inanmaktadır. Bu değer ise dünya rezervlerinin % 51,3'üne karşılık gelmektedir³³. Bu durumda, Hazar Havzası ispatlanmış doğal gaz rezervini küçümsemek gerçekçi olmayacaktır.

Doğal gaz üretimi açısından bakıldığında Türk devletlerinin, aynı kaynakta, 2011 yılı üretimlerinin toplamda 150,6 milyar m3 olarak gerçekleştiği belirtilmektedir. Türk devletlerinin ihraç potansiyellerinin ise 2020 yılı için iyimser senaryoda 120 milyar m3, kötümser senaryoda ise 115,9 milyar m3 olacağı öngörülmektedir³⁴.

3. Kafkasya ve Türkistan Enerji Kaynakları ve Uluslararası Rekabet:

Günümüz dünyasında enerji üretimi ve tüketimi halen büyük ölçüde petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıtlara dayalıdır ve bu durumun yakın gelecekte de süreceği öngörülmektedir.

31 BP: Statistical Review of World Energy, Haziran 2012

32 BP: a.g.r., 2012

33 BP: a.g.r., 2012

34 BP: a.g.r., 2012-PAMİR, Necdet: a.g.b., s. 2

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

Özellikle petrol ve doğal gazın dünyada belirli bölgelerde yoğunlaşmış olması, bu kaynaklar açısından zengin olan bölgelerin ve buralardaki enerji kaynaklarının kontrolünü son derece önemli hale getirmektedir. Bu durumun temel sebebi ise dünyadaki enerji talebinin sürekli artış eğiliminde olmasıdır.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tarafından gerçekleştirilen geleceğe dönük öngörüler, dünya enerji tüketiminin 2035 yılına kadar, ortalama % 40 oranında artacağını göstermektedir³⁵. Bu nedenle, enerji arz güvenliğinin sağlanmasına büyük önem verilmesi gerektiği uzmanlarca belirtilmektedir.

Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı içinde Irak petrolünün önemi, İkinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya enerji kaynaklarının belirleyiciliği, günümüzdeyse Kafkasya ve Türkistan bölgelerindeki enerji kaynaklarının arz ettiği önem, sürdürülen enerji mücadelesinin önemi ve boyutu hakkında bizlere bazı fikirler vermektedir. Ayrıca yaşanan enerji rekabeti, tüm hızıyla halen devam etmektedir.

Enerji mücadelesini “dünya yüzeyinde cereyan eden mücadelelerin hepsinden daha kanlı bir dram” olarak nitelendiren Araştırmacı-Yazar Antoine ZISCHKA, 1934 yılında yayınladığı “Petrol Savaşının Kirli Tarihi” adlı kitabında “Kan ve petrol birbirine o derece karışmıştır ki ayırt etmeye imkân yoktur”³⁶ demektedir.

Diğer yandan, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası politikada yaşanan değişiklikler, Avrasya'da önemli gelişmelere ve değişimlere yol açmıştır. Yıllarca SSCB egemenliği altında bulunan Kafkasya ve Türkistan cumhuriyetlerinin, mevcut zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanmaları, bölgede güç mücadelesinin yaşanmasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, süper güçler ile dev şirketler, Kafkasya ve Türkistan bölgelerindeki enerji kaynaklarına ve boru hatları güzergâhlarına egemen olma yarışındadırlar. Söz konusu yarış, dünya hakimiyeti açısından çok önemli olmaktadır.

Dünya hâkimiyeti mücadeleleri genellikle jeopolitik teorilerden çok etkilenmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, ABD'nin de dış politika ve milli güvenlik stratejisini jeopolitik temeller üzerine kurduğu görülmektedir. ABD, 20. yüzyıl sonlarından itibaren bilinen dünya hâkimiyet teorilerinden ayrı olarak, enerji havzaları ile enerji iletim hatlarının kontrolüne dayanan ve aşağıda kısaca değinilen hâkimiyet teorisi geliştirmiştir. Bu yaklaşım, zaman içerisinde küresel mücadelenin ana çerçevesini açıklayan bir teori haline gelmiştir.

Enerji kaynaklarının çoğunluğu Basra ve Hazar havzalarında toplandığından, ülkelerin enerji politikaları da Hazar Havzası-Basra Körfezi ekseninde şekillenmektedir. Başka bir ifadeyle, küresel güçlerin enerji alanındaki mücadeleleri-stratejileri, yeni “kalbgâh”³⁷ Basra Körfezi'ni ve Hazar Havzası'nı kapsayan bir coğrafya üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yani Mckinder'in ünlü “Kara Egemenliği”ni öngören jeopolitik teorisi, günümüzde petrol ve doğal gaza kayan bir enerji hammaddesi değişimine uğramıştır³⁸.

35 International Energy Agency (IEA), World Energy Outlook (WEO), OECD/IEA, Paris, 2010

36 ZISCHKA, Antoine: Petrol Savaşının Kirli Tarihi, Selis Kitapları, İstanbul, 2007, s. 11

37 İLHAN, Suat: “Jeopolitik Duyarlılık”, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 161-DAVUTOĞLU, Ahmet: “Stratejik Derinlik”, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 456

38 YAVUZ, Celalettin: “Avrasya'da Enerji Eksenli Bitmeyen Büyük Oyun”, 2023 Dergisi, Temmuz-2007, Sayı 75, s. 18

Artık çağımızda; “Kalbgâha hâkim olan, dünya enerji kaynaklarına hâkim olur. Enerji kaynaklarına hâkim olan, dünyayı kontrol eder” görüşü kabul görmüş durumdadır. Bu görüşü; “Avrasya enerji kaynaklarına hakim olan, dünyaya hakim olur” şeklinde özetlememiz mümkündür. Ayrıca, Hazar Havzası enerji kaynakları ile yakından ilgilenen ABD’li yazar Garald ROBİNS ise “İpek boru hatlarını kontrol edenin dünyayı da kontrol edeceği”³⁹ tespitinde bulunmuştur.

Bilindiği üzere, yakın çağ tarihi incelendiğinde, enerji kaynaklarına hakim olan devletin dünyaya da hakim olduğu görülmüştür. 21. yüzyılda da durum farklı değildir. Zaten Orta Doğu’da yıllardır süren soğuk ve sıcak savaşların temelinde, enerji kaynaklarına ve enerji nakil hatlarına sahip olma mücadelesinin olduğu herkesçe bilinmektedir. Ayrıca ABD’yi küresel güç yapan, enerji kaynaklarına hükmetmesidir. Diğer süper güçlerin ABD’yi yakalayamamasının nedeni de, enerji kaynaklarına yeterince sahip olamayılarıdır.

Yukarıda bahsedilen teori çerçevesinde ABD, Orta Doğu’da ve Hazar Havzası’nda yoğun olarak bulunan petrol ve doğal gaz rezervleri üzerinde kontrol sağlamaya çalışmaktadır. ABD’nin, enerji kaynaklarının ve nakil hatlarının yoğun olarak bulunduğu coğrafyada, 22 ülkenin sınırlarını değiştirecek olan Büyük Orta Doğu Projesi’ni de “Enerji Hâkimiyeti Teorisi” çerçevesinde analiz etmek mümkündür. Bu bağlamda, Büyük Orta Doğu Projesi’ni, yakın tarihteki Kırmızı Hat’a (Red Line)⁴⁰ benzeten Araştırmacı-Yazar Faruk ARSLAN önemli bir tespitte bulunmuştur. Bu tespit; “ABD’nin “Büyük Orta Doğu Projesi”, satranç tahtasında petrole endeksli akıtılacak kanın haritasını çizmektedir”⁴¹ şeklindedir.

Ayrıca Faruk ARSLAN, yaptığı bu değerlendirmeye “Orta Doğu, Kafkasya ve Türkistan coğrafyaları, petrol uğruna yeni rengârenk demokrasi soslu devrimlere, darbelere, liberal veya kanlı dönüşümlere gebe”⁴² cümlesini de ekleyerek olayın ciddiyetini ortaya koymaktadır. Yani ABD’nin petrol çıkarlarını korumak için gerektiğinde silahlı güçlerini kullanmaktan kaçınmayacağını, 1991’deki Körfez Savaşı’nda açık bir biçimde kanıtlamış olduğu gibi, 2003 yılındaki Irak işgali de bu gerçeği fazlasıyla desteklemektedir.

Sözü edilen silahlı müdahalelerin gerçek nedenini çoğunlukla yetkililerin bile ağızlarından duymamız mümkündür. Zira ABD eski başkanı George W. BUSH’un 1991 Körfez Krizi’nden sonra söylediği “Orta Doğu petrolü, ancak dost ellerde bulunduğu takdirde özgür dünya ülkelerine güven içerisinde akması mümkün olacaktır”⁴³ sözü çok anlamlıdır.

Batılı bir araştırmacı da konuyla ilgili olarak; “İran-İrak savaşını (1980-1988) başlatan ve

39 YAVUZ, Celalettin: a.g.m., s. 19-25

40 31 Temmuz 1928 tarihinde, Turkish Petroleum Company (TPC) şirketinin tüm ortakları tarafından, S. Gülbenkyan aracılığıyla Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşması imzalanmış. S. Gülbenkyan’ın kırmızı kalemlerle belirlediği çok geniş bir petrol coğrafyasının (güneyde Aden Körfezi’nden, kuzeyde İstanbul’a kadar uzanan, yani Arap Yarımadası’nın neredeyse tamamını kapsayan bir alan), Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilmesi ve bu sınırların TPC ortaklarıncı da benimsenmesidir. Anlaşma uyarınca, hiçbir şirket diğer ortakların izni olmaksızın eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında keşfedilecek petrol yataklarını işletemeyecekti.

41 ARSLAN, Faruk: “Orta Doğu’dan Kafkasya’ya Türkistan’a PETROL SATRANCI”, www.farukarslan.com/?page_id=490, 12.09.2012, s. 2-3

42 ARSLAN, Faruk: a.g.e., s. 3

43 KOCAOĞLU, Mehmet: a.g.e., s. 41

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

1990'da Kuveyt'e ve sonra da ABD tarafından başı çekilen kuvvetlerin Irak üzerine yaptığı 2003 yılındaki saldırıya kadar, bütün bunların hepsi daha fazla petrol ele geçirmek için yapılmış teşebbüslerdi"⁴⁴ şeklinde tespit edilmiştir.

Bu verilen tespitlerle ilgili olarak Prof. Dr. Özcan YENİÇERİ şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: "ABD, Irak'ı ilk kez kan gölüne çeviren savaşı başlattığında şunu açıkça ortaya koymuştur ki, bu gün petrol, modern dünyaya can veren kan değerinde ve Washington bu kanın güvenle akışını sağlamak için gereken her şeyi yapmaya kararlıdır. Bu bağlamda, Irak'ın hedef olmasında, Suudi Arabistan'dan sonra en çok petrol rezervine sahip ülke olması önemli bir rol oynamıştır"⁴⁵.

Öte yandan, Türk Cumhuriyetleri'nde petrol ve doğal gaz rezervlerinin dünyada üçüncü sırada yer alacak bir potansiyelde olması nedeniyle, "yeni büyük oyun"da Hazar Denizi'ne kıyısı olan bu ülkeler de yer almışlardır. Kafkaslar ve Türkistan'da bulunan zengin petrol yatakları, daha önce verilen rakamlara göre, bu gün için çok zaruri veya vazgeçilmez olmamakla birlikte, önümüzdeki yıllarda Kuzey Denizi ve Kuzey Amerika'da petrol üretiminin azalmaya başlaması ile birlikte dünya enerji dengesinde önemli bir yere oturacaktır. O zaman Hazar Bölgesi petroleri dünya ekonomisi için gerçekten önemli bir yere sahip olacaktır.

Yukarıda da belirtilen bölgelerdeki enerjinin azalmasına veya bitmesine gerek kalmadan Hazar Havzası, uluslararası düzeyde bir imtiyaz mücadelesinin yaşandığı rekabet alanına dönüştü. Büyük enerji şirketleri ile dünyanın yükselen ekonomileri yanında bölge ülkeleri, enerjideki pastadan pay alabilmek için bölgeye hücum ederek, oynanan büyük ve karmaşık oyunda yerlerini aldılar.

Bu arada, yerli ve yabancı bazı yetkililer ve konunun uzmanları tarafından Hazar Havzası'nın önemi de şu şekilde anlatılmaktadır: ABD Başkan Yardımcısı Dick CHENNEY 1998'de HALLİBURTON'u (ABD'de Bulunan Büyük Bir Şirket) temsilen katıldığı Kazakistan'da petrol şirketlerinin düzenlediği bir konferansta "Tarihin hiçbir döneminde Hazar Bölgesi kadar, bir anda, böylesi bir stratejik öneme sahip olan toprak parçası hatırlamıyorum"⁴⁶ diye sözlerine başlayarak, bölgenin önemini ortaya koymuştur.

ABD başkanlarına danışmanlık yapan strateji uzmanı Zbigniew BRZEZİNSKI'nın 1997 yılında yayımlanan "Büyük Satranç Tahtası" isimli kitabında, Hazar Havzası'nın kaynakları, "ABD'nin yeni Avrasya stratejisi içerisinde öncelikli bir alan" olarak ele alınmıştır⁴⁷. Bölgeyle ilgili olarak Z. BRZEZİNSKI'nın şu sözü de çok dikkat çekicidir: "Hazar kaynakları; tarihsel iddialar ile yayılmacı özlemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir"⁴⁸.

Zaten, ABD'nin Kafkasya ve Türkistan ülkelerinde yer alan askeri üsleri, bölgenin önemini ve burada oynanan enerji oyununun büyüklüğünü bizlere anlatmaktadır. Afganistan merkez

44 STERN, Andy: Düünden Bugüne PETROL SAVAŞLARI, Neden Kitap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 10

45 YENİÇERİ, Özcan: Bugünden Yarına Türk Dünyası'na Stratejik Bakış, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 224-225

46 ÖZALP, Necdet: "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", Panorama Dergisi, Şubat-2004, s. 3

47 BRZEZİNSKI, Zbigniew: "Büyük Satranç Tahtası", Sabah Kitapları Dizisi, İst. 1998, s.72

48 BRZEZİNSKI, Zbigniew: a.g.e., s. 73

olmak üzere Türkistan'a yayılan Amerikan askeri varlığının yarattığı gerilim ile Hazar'ın ve bölge ülkelerinin enerji kaynakları üzerindeki paylaşım mücadelesi, tehlikeli bir biçimde iç içe geçmiş ve karışık bir hal almıştır. İki bölgede de yakın dönemde yaşanan acı olaylar (Çeçenistan işgali, Karabağ ve G. Osetya savaşları, Oş Olayları ve bazı önemli suikastlar) ancak buralarda sürdürülen enerji savaşları ile açıklanabilir. Yani küresel enerji hâkimiyetindeki son adres, Türk devletlerinin de yer aldığı Hazar coğrafyası olmuştur.

Son olarak, bölge devletlerinin sahip oldukları enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılabilmesi için son yıllarda çeşitli boru hatları gündeme gelmiştir. Bunlardan bir kısmının inşaatına başlanmış olup, bir kısmı ise halen proje aşamasındadır.

SONUÇ

Petrol, kömürün yerine geçtiğinden bu yana, insanlık tarihinde görülmemiş çok kanlı savaşlara neden olmuştur. Bu yüzden, kanla beslenen enerji endüstrisinin ardında yatan çarpık ilişkileri iyi anlamak ve bu doğrultuda tedbirler almak gerekmektedir.

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Türk cumhuriyetleri, sahip oldukları zengin enerji kaynakları ve uluslararası ticaret açısından yeni ve geniş bir pazar olmaları nedeniyle büyük devletlerin ve komşu ülkelerin ilgi odağı haline geldiler. Ancak son yıllarda bölgede yaşanan gelişmeler, Kafkasya ve Türkistan'ın kaderinin enerji kaynaklarına endekslendiğini göstermektedir.

Yeni yüzyılın önemli enerji üretim merkezlerinden biri olmaya aday olan Türk Cumhuriyetleri, ham petrol ve doğal gaz üretim ve ihraç potansiyeli açısından çok dikkat çekmektedirler. Küresel şirketlerin, bölgedeki devletlerle onlarca milyar dolarlık enerji antlaşmaları yapmış olmaları, Türk devletlerinin önemini ortaya koymaktadır. Fakat Hazar Denizi'nin statüsünün hala belirlenememiş olması, özellikle Hazar'ın doğusunda gerçekleştirilecek projelerde önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Zaman içerisinde Kafkasya ve Türkistan bölgelerini kapsayan bir "Hazar Enerji Birliği" kurulmalıdır. Çünkü Hazar Bölgesi'ndeki ülkelerin kendi aralarında enerji birliğini gerçekleştirmeleri, mevcut enerji kaynaklarını daha etkin kullanmalarını sağlayarak, bölge içi ticaretin gelişmesine ve daha geniş piyasalar için üretimlerini arttırmalarını sağlamaya yardımcı olarak ülkelerin ekonomik gelişmişliğinin artmasına yardımcı olacaktır.

21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri'nin Yeri ve Önemi

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Faruk: “Orta Doğu'dan Kafkasya'ya Türkistan'a PETROL SATRANCI”, www.farukarslan.com/?page_id=490, 12.09.2012
- BAĞCI, Suat: “Petrol ve Doğal Gazın Dünyadaki ve Türkiye'deki Durumu”, http://www.e-aso.org.tr/asobulten/büyüteç, 08.07.2002
- BP: Statistical Review of World Energy, Haziran-2012
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew: “Büyük Satranç Tahtası”, Sabah Kitapları Dizisi, İstanbul, 1998
- CAFERSOY, Nazım: “Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi”, Stratejik Analiz D., Cilt 1, Sayı 8, Aralık-2000
- DAVUTOĞLU, Ahmet: “Stratejik Derinlik”, Küre Yayınları, İstanbul, 2001
- EIA: World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most Recent Estimates, 03.03.2009, http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html, erişim, 02.06.2009
- EKREM, Nuraniye: “Çin-İran İlişkileri ve Çin'in İran'a Yönelik Enerji Politikası”, Stratejik Analiz D., Sayı 7, 2000, s. 48
- GOULİEV, Rasul: “Petrol ve Politika”, (Çev. Fatma Feran), Ar Matbaası, İstanbul, 1997
- GÜREL, Şükrü Sina: “Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri”, AÜ SBF Yay. No. 43, Ankara, 1995
- İLHAN, Suat: Jeopolitik duyarlılık, TTK Basımevi, Ankara, 1989
- KESİKBAYEV, Askhat: “Kazakistan'ın Ekonomik Kalkınmasında Petrol Kaynaklarını Kullanma Stratejileri”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir, 2001
- KOCAGÖZ, Mehmet: “Petro-Strateji”, Türkeli Yayınları, 1996
- KÜLEBİ, Ali: “ABD'nin Petro-stratejisi”, www.tusam.net/makaleler/asp/html, 22.08.2005
- OGAN, Sinan: “Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarıışı”, Avrasya Dosyası, Cilt 7, Sayı 2, Yaz-2001
- ÖZALP, Necdet: “Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu”, Panorama Dergisi, Şubat-2004
- PALA, Cenk: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi”, Avrasya Dosyası, Bahar-2003, Cilt 9, Sayı 1
- PAMİR, Necdet: “Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri” Semp. Bild., Ankara, 13-14 Kasım 2000
- PAMİR, A. Necdet: “Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, İstanbul, 2006

-
- PARLAR, Suat: “Barbarlığın Kaynağı PETROL”, Anka Yayınları, İstanbul, 2003
 - SEVİM, Cenk: “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği Ve Paradigma Değişimleri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 13, 2009, s. 93-105
 - STERN, Andy: “Dünden Bugüne PETROL SAVAŞLARI”, Neden Kitap Yayınları, İstanbul, 2011
 - ÜŞÜMEZSOY, Şener-ŞEN, Şamil: “Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları”, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2003
 - ÜŞÜMEZSOY, Şener: “Türk Süperetnosu, Dünya Sistemi ve Turan Petrolleri”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi, Ocak-Şubat-Mart-2007, Sayı 1, s. 146-147
 - YAVUZ, Celalettin: “Avrasya’da Enerji Eksenli Bitmeyen Büyük Oyun”, 2023 Dergisi, Temmuz-2007, Sayı 75, s. 12-18
 - YAVUZ, Celalettin: “Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar”, 2023 Dergisi, Sayı 66, Ekim-2006, s.12-23
 - YENİÇERİ, Özcan: “Bugünden Yarına Türk Dünyası’na Stratejik Bakış”, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2008
 - YERGİN, Daniel: “Petrol: Para Güç Çatışmasının Epik Öyküsü”, (Çev. K. Tuncay), T. İş Bankası Y., Ankara, 1995
 - YÜCE, Çağrı Kürşat: “Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele”, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006
 - ZISCHKA, Antoine: “Petrol Savaşının Kirli Tarihi”, Selis Kitapları, İstanbul, 2007

TURAN-SAM(TURAN-CSR)
YIL: 2013 * CİLT: 5 * SAYI: 17 * KIŞ, 2013
YEAR: 2013 * VOLUME: 5 * ISSUE: 17 * WINTER, 2013
TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ
(JOURNAL of TURAN CENTER FOR STRATEGICAL RESEARCHES)

www.turansam.org

“POPÜLER BİLİM MAKALESİ”

BALKANLARDA, KAFKASLARDA ve GÜNEYİMİZDE, NELER OLUYOR?

WHAT’S HAPPENING IN BALKANS, CAUCASIA AND IN SOUTH OF TURKEY?

Deniz KAÇAĞAN

ÖZET

Türkiye, ne yapacağını bilmeden ve devamlı AB-D telkinlerini bekleyerek, Türk Cumhuriyetlerinden uzaklaşmakta; onlarla birlikte kendi geleceğini de, tehlikeye atmaktadır. Aslında biz, çoktan, komşularımızla ve Türk Cumhuriyetleriyle, sömürgeci AB-D’ye karşı, ortak güç ittifakı kurmamız gerekirken; kendi zararımıza ve AB-D’nin amaçlarına yönelik, telkinlerle hareket ediyoruz.

GİRİŞ

Değerli okuyucular, öncelikle güneyimiz ifadesini, neden kullandığımı belirtmek istiyorum... Ortadoğu ifadesi, İngiltere merkezli dünya algısının, bir ürünüdür. Çünkü Uzakdoğu, Ortadoğu, Yakındoğu gibi tasnifleri, İngilizler yapmıştı. Öyleyse biz, başkalarının vücut algısıyla hayata bakıp olayları anlamaya çalışırsak; olanları, kesinlikle yanlış anlar ve sonuca varamayız. Bu anlamda, Irak ve Suriye’deki gelişmeleri; güneyimiz olarak düşünmek, hayatı, kendi vücudumuzla algılamamızı ve sağlıklı yorumlamamızı gerçekleştirir. Ayrıca güneyimiz deyince, AB-D’nin, her türlü teori ve mühimmat desteği vererek, iç bölgemizdeki ayrılıkçılarla, oyun oynamaya çalıştığı sahayı da anlamamız gerekir.

İkinci dünya savaşının ardından, soğuk savaşın başlamasıyla beraber Amerika, rakibi Sovyetleri oyalamak ve yıpratmak için çevre ülkelerde etkinliklere başladı. Yeşil kuşak denilen ve Müslümanların kullanıldığı bu çalışmada, en verimli sonuç Afganistan’da alındı. Afganistan’da, sözde dindarlara gerçekte hurafecilere, Amerika kancayı taktı. Sömürgeci propaganda sinsiydi. Afganlı hurafeciler, Amerika tarafından şöyle şaşırtıldı: ‘Sovyetler dinsizdir; inananların, dinlerini

Popüler Bilim Makalesi | Balkanlarda, Kafkaslarda ve Güneyimizde, Neler Oluyor?

yaşamaları haklarıdır..’ Afganlı hurafeciler de, hangi din diye sormadan ve ABD’ye, sen İslam dinine inanmadığın halde, neden bu konuyla ilgileniyorsun demeden; Amerika’nın önerilerine, eyvallah dediler. Ve tarihin en büyük meczupları Taliban; yani öğrenci hareketi ortaya çıktı. Doğal olarak Amerika, onlara sadece hurafelerini öğretmeyecek; aynı zamanda, dinsiz Sovyetlere karşı savaşmalarını da telkin edecekti. Bu yönde her türlü teorik, maddi ve silah desteğini verdi [1].

Arkasına sömürgeci ABD desteğini alan hurafeci Taliban, Sovyetlere karşı isyan etti; uzun yıllar süren savaşta, Sovyetler sonuç alamadı ve Afganistan, sömürgeci ABD tarafından kullanılan hurafecilere bırakıldı. Savaşın verdiği yorgunlukla, girdiği iktisadi bunalımdan da çıkamayan Sovyetler, parçalandı...

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasının ardından; toparlanmak için, Rusya’nın kendi içine kapanmasıyla, rakipsiz kalan Amerika, hızla, dünyayı şekillendirmeye yöneldi. İlk olarak, OTPOR yapılanmasıyla, Yugoslavyadaki kancı (ırkçı) ve hurafeci (mezhepçi) ayrılıkçılık desteklendi [2].

Oysa akli hukuka göre, düzenlenmesi gereken toplumsal hayatı; ırk, renk ve cinsiyete göre düzenlemek, ıskellikti. Ve insanlık, son birkaç yüzyıldır bunu anlamıştı; ancak, popüler ve yüzeysel kültürle yozlaştırılan kitlelere; ırka, renge ve cinsiyete dayalı toplumsal düzenlemeleri, gerekli göstermek ve kabul ettirmek, çok kolaydı. Nitekim Amerika, bu sömürgeci oyununda, Yugoslavyada ve Çekoslovakya’da başarılı oldu [3].

Balkanlarda, sömürgeciler kanlı ırk oyunlarını oynarken; Kafkaslarda da, Rusya’dan ayrılan Türki cumhuriyetler, bir araya gelip bir güç ittifakı oluşturmasınlar diye;

hemen Ermenistan, Azerbaycan üzerine işgale gönderilerek; Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasına, set çekildi...

79 devriminde, İran’ı tamamen elinden kaçırın Amerika; Irak ve Türkiye’yi daha fazla denetimi altına aldı. İranda devrim tazeyken ve devlet kadroları henüz yerleşmemişken; Amerika, Irak’ı aldatarak İran’la savaştırdı. Böylece, her iki ülkenin enerjisi tükenme noktasına getirildi. Yaklaşık 9 yıl süren savaşta, Irak’lı diplomatlar, savaşın amacını ve tam olarak nerede kullanılmak istendiklerini anlıyormuş gibi savaşı bırakacakken; Amerika büyükelçisi, Saddam’ı kandırarak, bu kez Kuveyt’i işgal etmeye ikna etti. Irak ordusu Kuveyt’i işgal edecekken; Amerika, Saddam’ı terk etti ve Irak ordusu yarı yolda kaldı. Saddam’ın başı dönüyor, olanları anlamaya çalışırken; Amerika, ön vuruşu gerçekleştirdi. 91 körfez savaşından sonra, Irak’ın kuzeyi uçuşa kapatıldı ve Kürt meclisini oracıkta kuruverdi...

Sömürgeci koalisyonun, 19 Mart 2003 Irak’ı işgal ettiği tarihte; İngiltere’nin başbakanı olan Tony BLAİR “Bir yolculuk” adlı özgeçmişinde, sömürdükleri ülkelerin, ufuksuz, çapsız yöneticilerini nasıl kullandıklarını şöyle yazıyor: “...Bir tehdide karşılık vermenin yine tehditle olmayacağına inandım. Afganistan’da Rusları durdurmak ve durumu yönetmek amacıyla -sonradan Taliban’ı oluşturan- yerlileri nasıl desteklediğimizi, İran’ı frenlemek için Saddam’ı nasıl silahlandırdığımızı...”

Okuduğunuz gibi; sinsi, hilebaz, kurnaz sömürgecilerin, ikiyüzlü diplomasisi oldukça ilginç ve üzerinde çok düşünülmesi gerekiyor...

Günümüze gelirse, açık-seçik netlikte ortadadır ki; Arapbaharigibi ifadeler, Arapların kendi iç dinamikleriyle gerçekleştirdikleri

değişimler değil; AB-D destekli, OTPOR yapılanmasının piçi diyebileceğimiz, CANVAS örgütlenmesiyle oluşan isyanlardır [2].

Üstelik bu isyanlar, bir zamanlar yine AB-D'nin kullandığı diktatörlere karşı çıkarılmıştır. Yani sömürgeciler, hem isyan edeni, hem de isyan edeni denetleyerek; tüm odakları ellerinin altında tutmaktadırlar. Bu bağlamda olayları değerlendirirsek, önce isyanı çıkartıp daha sonra da “insani müdahale” uydurmacasıyla, sömürmek istedikleri ülkelere çörelendiklerini, anlamış oluruz...

1999 tarihli NATO Stratejik Konsepti ile NATO'nun hedefi artık Rusya değil; zengin kaynaklara sahip, insanı gelişmemiş, yetişmemiş Ortadoğu ülkeleridir. Çünkü NATO'nun, BM kararlarını dikkate almaksızın hareket etmesini, Uluslar arası Ortak Hareketli Kuvvetler kurulmasını ve bu kuvvetlerin kritik (istenilen ülkelerde) görevlerde kullanılmasını, üyeler kabul ettiler. Yaşanılanlara baktığımızda, Afganistan ve Libya'da, fiiliyatla da desteklenen Ortadoğu'ya saldırıyla; yeni hukuktan (hukuksuzluktan) anlaşılacağı üzere, NATO artık, üye ülkelerden birine olan saldırılara değil; Birleşmiş Milletlerin ilgili hukuk ilkeleri bulanıklaştırılarak, sömürgeci AB-D'nin, bölgeye karşı kullanacağı, birleşik işgal ordusudur diyebiliriz. Bu durumu fark eden ve Arap baharı gibi, sömürgeci oyunlara sahne olmak istemeyen ülkeler; aralarında, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Belarus, Ermenistan ve Özbekistan gibi, eski Sovyet devletleri; kurdukları 16 bin kişilik bir ordu ile birleşik işgal ordusuna (NATO) karşı, ortak güvenlik alanı oluşturuyor...

Eski Sovyet ülkeleri olan, Ukrayna ve daha önce, Saddam gibi kandırılarak Rusya'yla savaşa sokulan Gürcistan ve Başkanı SAKAŞVİLİ, tamamen AB-D

güdümündeyken; Ermenistan'ın durumu biraz belirsiz. Ermenistan, hem Rusya'nın etkisinde, hem de Amerika'ya yakın durmaya çalışıyor. Yani kendi çapında, denge politikası izliyor. Tabii bu durum, AB-D'nin gözünden kaçmadığı açıktır. Yukarıda belirttiğimiz gelişmelere göz atacak olursak, Ermenistan'ın, bölünme ve sömürülme gibi bir sorunu yoktur. 2010 Nisan ayında, Kırgızistan'da çıkarttırılan kanlı iç karışıklığı hatırladığımızda ise, Türk Cumhuriyetleri için, bölünme tehlikesi var olduğunu anlarız...

SONUÇ

Gördüğümüz gibi, kaybettiği eski ülkelerini, kendi savunma gücüne katmak isteyen Rusya, çalışmalarını yürütürken; Türkiye, ne yapacağını bilmeden ve devamlı AB-D telkinlerini bekleyerek, Türk Cumhuriyetlerinden uzaklaşmakta; onlarla birlikte kendi geleceğini de, tehlikeye atmaktadır. Aslında biz, çoktan, komşularımızla ve Türk Cumhuriyetleriyle, sömürgeci AB-D'ye karşı ortak güç ittifakı kurmamız gerekirken; kendi zararımıza ve AB-D'nin amaçlarına yönelik telkinlerle hareket ediyoruz. Burada Türk derken, özellikle bir ırkı vurgulamak için değil; anlaşabilecekleri, ortak bir dil, tarih, kültür bağlamında bu ifadeyi kullandık. Çünkü coğrafi yakınlık da, ortak hareketlerde, ret edilemez kolaylık sağlar. Yani, din ya da kültürde, kısmî farklılıklar olsa da; komşular da böyle birlikteliklere dâhil edilebilir. Şanghay İşbirliği Örgütü; günümüzde buna iyi bir örnektir. Stratejik açıdan; dil, tarih, kültür, coğrafi konum ve ortak çıkarlardan biri veya birkaçı ülkeleri yakınlaştırır. Ortaya çıkan böyle birlikteliklerden, ne kadar çok ortak nokta varsa, o birliktelik o kadar uzun süre yaşar. Dünyanın tüm sömürülenlerini; bir araya getirip sömürüden kurtarmak düşüncesi, son

Popüler Bilim Makalesi | Balkanlarda, Kafkaslarda ve Güneyimizde, Neler Oluyor?

derece anlamlı ve insanîdir. Ancak, jeopolitik konum bunu bazen zorlaştırıyor...

İşte son çeyrek yüzyılda, Balkanlar, Kafkaslardaki sömürgecilerin şekillendirmeleri ve güneydoğumuzdaki (Irak, Suriye) işgalleriyle ve bölücüleri ayaklandırmalarıyla, toplamda hangi sonuca varmaya çalıştıklarını anlamalıyız. Bize göre, Afganistan işgaliyle doğudan, Irak işgaliyle batıdan çevrelenen İran'la beraber; Kıbrıs'tan Türk askerinin çıkarılmak istenmesi; Akdeniz'e, füze kalkanı çerçevesinde işgal ordusu (NATO) gemilerinin sokulması; Türkiye ve İran'ı aynı anda kuşatmayı amaçlamaktadır...

KAYNAKÇA

1. Uğur YILDIRIM- Misliyle mukabele: sayfa 81; Truva yayınları
2. Banu AVAR- Kaçın, demokrasi geliyor; Remzi kitabevi
3. <http://www.guncelmeydan.com/pano/havel-ortagin-cocugu-t30189.html#p149832>

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, herşeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: “ Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz

idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür... inanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.”

“ Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL, e-posta: emikail@turansam.org

Kitap Tanıtımları ve Reklamlar

TÜRKİYE ile AZERBAJYAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

TÜRKİYE ile AZERBAJYAN
SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ
(1990-2005)

Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL
Yrd. Doç. Dr. Alper TAZEGÜL

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün "Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir" kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır.

Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in "Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir." sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır.

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da artırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

ISBN 978-975-255-398-3
9 789752 553983

"Biz konuşmuyoruz!...
Kitaplarımız anlatıyor..."

I Q K Ü L T Ü R S A N A T Y A Y I N C I L I K
www.iqkultursanat.com E-mail: info@iqkultursanat.com

TÜRKİYE

ile

AZERBAJYAN

SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ

(1990-2005)

Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL • Yrd. Doç. Dr. Alper TAZEGÜL

İNCELEME-ARASTIRMA

TÜRKİYE ile AZERBAJYAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ (1990-2005) • Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAIL - Yrd. Doç. Dr. Alper TAZEGÜL

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün "Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir" kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in "Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir." sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz...

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da artırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.